

**Meclis-i Mebusan
Döneminde Güney
Marmara (12 Ocak
1920-11 Nisan 1920)**

**South Marmara During
the Meclis-i Mebusan
Period (12 January 1920 - 11
April 1920)**

*Adnan Sofuoğlu
Taner Bilgin*

Meclis-i Mebusan Döneminde Güney Marmara (12 Ocak 1920-11 Nisan 1920)

*Adnan Sofuoğlu**
*Taner Bilgin***

Özet

1919 yılının Ekim-Aralık ayları arasında son Osmanlı Mebusan Meclisi seçimleri yapılmıştır. 12 Ocak 1920 tarihinde açılan Meclis-i Mebusan, 16 Mart 1920 tarihinde İngilizlerin İstanbul'u işgalini müteakip, fiilen çalışmalarını durdurmak zorunda kalmıştır. Mecliste bulunan vekillerden birçoğu tutuklanarak Malta'ya sürgüne gönderilmiştir. Meclis-i Mebusan bu kısa çalışma süresi içinde Misak-ı Millî adı verilen ve Millî Mücadele'nin vatan toprakları kavramını ifade eden belgeyi görüşerek kanunlaştırmıştır. İstanbul'un işgal edilmesi ve meclisin dağıtılmasının ardından, Millî Mücadele ile uyum sağlamaya çalışan Ali Rıza Paşa Hükûmeti istifa etmiştir. Kısa süren Salih Paşa Hükûmeti'nin ardından tekrar Anadolu üzerinde baskı kurma politikası güden Damat Ferit Paşa Hükûmeti kurulmuştur. Meclis-i Mebusan'ın toplanması ve dağılması süreci içerisinde Güney Marmara bölgesinde önemli olaylar meydana gelmiştir. Anzavur Ahmet problemi devam ederken Millî Mücadele'nin silah ihtiyacını karşılamak adına Akbaş Deposu baskını yapılmıştır. Buradan alınan silah ve cephane Anadolu hareketine güç katmıştır. Ayrıca Balıkesir'de Bursa ve Bilecik'ten gelen delegelerle birlikte beşinci kongre toplanmıştır. Düzce civarında ise İstanbul Hükûmeti'nin ve İngiliz ajanlarının desteklediği ayaklanmalar meydana gelmiştir. Bu ayaklanmalar karşısında Millî Mücadele hareketi Güney Marmara bölgesinde bulunan kuvvetlerden de destek sağlamıştır. Bu bölümde Heyet-i Temsiliye'nin etkinliğini artırması, Meclis-i Mebusan'ın açılışı ve faaliyetleri sırasında Güney Marmara şehirlerinde yaşanan gelişmeler ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler

Meclis-i Mebusan, Heyet-i Temsiliye, Anzavur Ahmet, Akbaş Baskını, Balıkesir Kongresi

* Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, adnans[at]hacettepe.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6967-5482

** Prof. Dr., Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Tarih Bölümü, taner.bilgin[at]bilecik.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6018-5957

South Marmara During the Meclis-i Mebusan Period (12 January 1920 - 11 April 1920)

Abstract

Between October and December 1919, elections were held for the last Ottoman Meclis-i Mebusan. Inaugurated on 12 January 1920, the Meclis-i Mebusan was forced to suspend its activities following the British occupation of Istanbul on 16 March 1920. Many of the deputies in the parliament were arrested and exiled to Malta. In this short period of work, the Parliament discussed and enacted the document called Misak-ı Milli (National Oath), which expressed the concept of the homeland lands of the National Struggle. After the occupation of Istanbul and the dissolution of the parliament, the Ali Rıza Pasha Government, which was trying to harmonise with the National Struggle, resigned. After the short-lived Salih Pasha Government, the Government of Damat Ferit Pasha, which pursued a policy of putting pressure on Anatolia, was re-established. During the convening and dissolution of the Meclis-i Mebusan, important events took place in the South Marmara region. While the Anzavur Ahmet problem continued, Akbaş Depot was raided in order to meet the arms needs of the National Struggle. The arms and ammunition taken from here, strengthened the Anatolian movement. In addition, the fifth congress was convened in Balıkesir with delegates from Bursa and Bilecik. In the vicinity of Düzce, uprisings supported by the Istanbul Government and British agents, took place. In the face of these uprisings, the National Struggle movement also received support from the forces in the Southern Marmara region. In this section, the developments in the cities of Southern Marmara during the increase in the effectiveness of the Heyet-i Temsiliye (Representative Committee), the opening of the Meclis-i Mebusan and its activities are discussed.

Keywords

Meclis-i Mebusan, Delegation, Anzavur Ahmet, Akbaş Raid, Balıkesir Congress

1. Meclis-i Mebusan'ın Faaliyet Dönemi Siyasi Gelişmeleri

1.1. Meclis-i Mebusan'ın Açılışı ve Balıkesir'den Gönderilen Telgraf

Heyet-i Temsiliye ile Ali Rıza Paşa Hükûmeti'nin anlaşmaları doğrultusunda Meclis-i Mebusan'ın açılması için çalışmalar sürdürülürken Millî Mücadele'ye muhalif gruplar ve bilhassa İngilizler meclisin açılmasını gizli ve açık şekilde engelleme gayreti içine girdiler.¹ Buna rağmen seçimler yapıldı. Seçilen mebusların önemli bir kısmı da daha önce Sivas'ta alınan karar doğrultusunda istişare için tespit edilen bölgelere uğradıktan sonra İstanbul'a gitti.² Bütün bu hengâme arasında nihayet 12 Ocak 1920 günü rahatsızlığını ileri sürerek meclisin açılış oturumuna gelmeyen Padişah Vahdettin'in beyannamesinin Dahiliye Nazırı Şerif Paşa tarafından okunmasıyla Meclis-i Mebusan resmen açıldı ve çalışmalarına başladı.³

Meclis-i Mebusan'ın toplanması üzerine her taraftan kutlama telgrafları gönderilmeye başlandı. Tabii ki Güney Marmara bölgesinden de çeşitli birimlerce kutlama telgrafları gönderildi. Bu çerçevede Balıkesir'den de Meclis-i Mebusan Başkanlığı'na bir temenni ve kutlama telgrafı yollandı. Telgraf metni şöyleydi:

“Muhterem Meclis-i Millîmizin faaliyet-i tarihiyeye iptidar eylediği haberi felâket ve ıstırap içinde inleyen milletimiz için bir âmil-i gurur (ve teselli olmuştur. Dâhili ve harici birçok savletlere maruz kalan bedbaht milletimizin hâkk-ı beka ve istiklâl için perverde edilen ümitler nihayet muhterem meclisimizin sakf-ı hamiyetinde tekâsûf ediyor. İstiklâl ve şerefimiz uğrunda sekiz aydan beri cephelerde maddî ve manevî birçok fedakârlıklarda bulunan Kuvâ-yı Milliyemiz, Meclis-i Âlîlerinin bütün vatanperverane tecellüdlere zahir olacaktır.

Mevcudiyet-i milletimizin imhası talep edildiği ve maatteessûf dâhilde de bir takım vatan hainlerinin bu maksadı teshil ettikleri bir zamanda enzar-ı milliyenin heyecanlı kendisine matuf bulunduğu muhterem meclisimizin vazife-i tarihiyesini hakkıyla takdir buyuracağına ve bir takım ihtilafat ile kalb-i milleti meyus etmeyeceğine eminiz. İrade-i

¹ Tayyip Gökbilgin, *Millî Mücadele Başlarken*, C. II, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1959, s. 307. Padişah daha önce açılmasını istediği Meclis-i Mebusan'ın açılışını şimdi geciktirmeye çalışıyordu. Çünkü, seçimleri özellikle İstanbul'daki seçimleri eski İttihat ve Terakki Fırkası'na bağlı kişilerin kazandığını görünce, iktidarın yeniden bu partinin taraftarlarının eline geçeceğini düşünmüş, belki de sadece bu sebep yüzünden Meclis-i Mebusan'ın açılmasını geciktirmeye başlamıştı. Bkz. Ali Fuat Türkgeldi'den nakleden Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, C. III, Ankara: Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı, 1973, s. 15-16; Daha geniş bilgi için bkz. Ali Fuat Türkgeldi, *Görüp İştiklerim*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay., 1984, s. 252-254.

² Ankara'ya uğrayan milletvekillerine durumun sanıldığı kadar korkunç olmadığı belirtilmekte ve onlara Mebusan Meclisi toplandığı zaman meclis içinde Kuvâ-yı Milliyeci bir grup teşkil etmeleri telkin edilmekteydi. Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, C. I, 4. Baskı, İstanbul: MEB Yay., 1981, s. 274-277 ve 358-360; İsmet İnönü, *Hatıralar*, Yay. Haz. Sabahattin Seleğ, C. I, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1985, s. 183; Ali Fuat Cebesoy, *Millî Mücadele Hatıraları*, İstanbul: Vatan Neşriyat, 1953, s. 271-274.

³ Türkgeldi, *Görüp İştiklerim*, s. 254. Meclis-i Mebusan 72 mebusun katılımıyla açılmıştır. Meclis-i Mebusan'a katılan mebusların listesi için bkz. Mahmut Goloğlu, *Üçüncü Meşrutiyet*, Ankara: y.y., 1970, s. 48-50. Padişah beyannamesini Meclis-i Mebusan'ın açılışına katılan sadrazama vermiş o da Şerif Paşa'ya vererek okutmuştu.

Milliye'nin mümessilleri bulunan muhterem mebuslarımızın ihtiramat-ı faika ve temenniyatımızın lütfen tebliğine vesâdet buyrulmasını istirham ve bu vesile ile zât-ı âlfî-i riyasetpenâhîlerine arz-ı tazimat eyleriz.”⁴

1.2. Meclis-i Mebusan'ın Açıldığı Sırada Anzavur Ahmet'in Durumu

Meclis-i Mebusan'ın açılması çalışmaları sürerken ve açıldığı sırada, kuvveti daha önce dağıtılmış olan Anzavur Ahmet ve adamlarının son çatışmadan sonra izinin kaybedilmesine ve mutasarrıflık ve kolordu kumandanlığınca kayıp addedilmesine karşın, Kuvâ-yı Milliye buna itibar etmeyip özel surette takibat yapmaktaydı.⁵ Nitekim 25 Aralık 1919'da Anzavur'un on altı adamı ile Manyas dâhiline geçtiği haber alınınca, bu durum, Bandırma'da bulunan 14. Kolordu Komutanlığı ve 61. Fırka Kumandanlığı'na bildirilmiş ve Anzavur takibata alınmıştı. Diğer taraftan Anzavur'un adamlarından ve Kirmastı (Mustafakemalpaşa) hadisesinin faillerinden olan Davut çetesinin Kirmastı'nın Soğucak karyesi istikametine sarktığıının haber alınması üzerine, takibat için Bursa Valiliği'ne yazılmıştı. Bilahare Davut çetesiyile birlikte bu sırada bu çete ile birleşmiş olan Anzavur Ahmet, Karaköy köyünde 7 Ocak 1920'de abluka altına alındı. Burada meydana gelen çatışmada, Kadir Efe namıyla çeteye iltihak eden bir Rum öldürülürken, üç çete üyesi de yaralı ele geçirildi. Ancak diğer çete üyeleri kaçmayı başardı. Bu çatışma esnasında Davut çetesinden ayrılan Anzavur da dört arkadaşıyla beraber Manyas'a kaçmayı başardı.⁶ Sadaret, bu işe nihayet verilmesi için takibatın şiddetlendirilmesi hakkında icab edenlerin yapılmasını Dâhiliye Nezareti'nden istedi.⁷

Bu arada 11 Ocak 1920'de Anzavur ile Şah İsmail ve iki arkadaşının Kapıdağı'nda Rum eşkiyası elebaşlarından İstavri'nin nezdine geçtikleri haberi alındı. Bunun üzerine Bandırma ve Erdek'ten kâfi miktarda alınan kuvvetle adı geçen mahal muhasara altına alındı. Denizden firar etmek niyetinde olan ancak muhasara altına alındıklarından buna fırsat bulamayan Rum eşkiya gece karanlığından istifade ile Edincik yönüne kaçmayı başardı. Yapılan takip neticesi arkadaşı öldürülen Davut'un Kirmastı (Mustafakemalpaşa) yönüne kaçtığı tespit edildi. Bilahare Davut, Anzavur ile Şah İsmail ve üç arkadaşının takiplerine devam edildi.⁸

Diğer taraftan Kuvâ-yı Milliye aleyhine yapılan menfi propaganda ve faaliyet zaman zaman Kuvâ-yı Milliye taraftarları arasında da etkili olmaktaydı. Nitekim gayret ve fedakârlığıyla tanınmış ve Kuvâ-yı Milliye'ye büyük hizmetleri olmuş Edremit Redd-i İlhak Cemiyeti Reisi eşraftan Dramalı Cemali Bey, başlangıçta Kuvâ-yı Milliye'nin müfreze kumandanlarından iken böyle bir menfi propagandanın tesirinde kalarak cepheden ayrılan ve şahsî menfaatleri peşinde koşmaya başlayan İhsan Çavuş tarafından öldürülmüştü. Bu da Edremit bölgesinde Kuvâ-yı Milliye mensupları üzerinde kötü bir tesir bırakmıştı.⁹

⁴ Kazım Özalp, *Millî Mücadele*, C. I, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1985, s. 85.

⁵ Başkanlık Osmanlı Arşivi Bâb-ı Âli Evrak Odası (BOA.BEO), Umumi No: 345166

⁶ BOA.BEO, Umumi No: 345687, 8.1.1920

⁷ BOA.BEO, Umumi No: 345687, 11.1.1920

⁸ BOA.BEO, Umumi No: 345687, 15/20.1.1920

⁹ *Türk İstiklâl Harbi*, C. II, K. 2, s. 40-41; Özalp, *Millî Mücadele*, C. I, s. 87-88; Gıyas Yetkin, *Ateşten Ateşe Büyük Türkiye*, Ankara: Bütün Türkiye Yayınevi, 1969, s. 185.

Bu ortamda Anzavur'un takibiyle uğraşan kuvvet, Balıkesir, Burhaniye ve Edremit'ten hazırlanan kuvvetlerle birlikte, elli ilâ altmış kişilik İhsan Çavuş çetesini de takibe aldı. Takip neticesi çetenin büyük bir kısmı yakalandı, kalanları da dağıldı. Bu durumda yalnız kalan İhsan Çavuş denizden firar etmek üzere Çanakkale yönüne savuştu. Ancak kısa zamanda yanında kalan adamları ile birlikte Ezine civarında Ezine Jandarma Kumandanı Hüsnü Bey'le Kuvâ-yı Milliye takip müfrezeleri tarafından yakalanarak öldürüldü.¹⁰

Kirmastı istikametine kaçan şaki Davut çetesi ise 16 Ocak 1920'de takip kuvvetlerince tekrar kısırıldı. Meydana gelen çatışmada Davut çetesinden beş şaki öldürüldü. Bu arada takip kuvvetinden üç asker de şehit oldu.¹¹ Nihai sonuç elde edilemese de Anzavur Ahmet ve adamlarının takibatına devam edildi.

1.3. Cevat ve Cemal Paşaların Görevlerinden İstifalarında Bölgedeki Gelişmelerin Rolü

Bütün bu gelişmelerin yanı sıra Harbiye Nezareti'nin Kuvâ-yı Milliye'ye yardımı, aynı zamanda Harbiye Nazırı Mersinli Cemal Paşa'nın Milne Hattı meselesini sürüncemede bırakıp bilahare kabul edilmemesi yönünde görüş beyan etmesi, İngilizlerin tazyikine sebep oldu.¹² Neticede İtilaf mümessilleri (İngiliz-Fransız-İtalyan) Ali Rıza Paşa Hükûmeti'ne baskıda bulunarak Harbiye Nazır Cemal Paşa ve Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi (Genel Kurmay Başkanı) Cevat Paşa'nın istifası yönünde hükûmete nota verdi.¹³ Bunun üzerine 21 Ocak 1920'de Cemal ve Cevat Paşalar makamlarından istifa ederek görevlerinden ayrılmak zorunda kaldılar.¹⁴

1.4. Akbaş Olayı

Batı Anadolu'da Yunan işgalinin genişleyerek sürmesi ve iç karışıkların meydana gelmesi Kuvâ-yı Milliye'nin silah ve cephaneye olan ihtiyacını şiddetlendirmekteydi. Nitekim 2-9 Ocak 1920 tarihli İstanbul'daki İngiliz Askerî İstihbarat teşkilatınca hazırlanan rapora göre Fevzi (Çakmak) Paşa'nın tahminiyle millî kuvvetlerin sayısı 15 bin idi. Silah ve cephane kıtlığından millî kuvvetlerin miktarı hızla arttırılamıyordu. İstanbul'dan temin edilen, Mudanya ve Bursa üzerinden sevk edilen silah ve cephane de yetersiz kalmaktaydı. Zaten İstanbul'dan sevk edilen cephane sadece buraya gönderilmemekte

¹⁰ BOA.BEO, Umumi No: 345687; Yetkin, *Ateşten Ateşe*, s. 185. Bu sırada 20 Ocak 1920'de Edremit Redd-i İlhak Cemiyeti adı değiştirilerek Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti yapıldı, Gıyas Yetkin, *Kuruluşundan Bugüne Kadar Edremit'te Olup Bitenler*, Balıkesir: Türkdili Matbaası, 1957, s. 38

¹¹ BOA.BEO, Umumi No: 345687, 20.1.1920

¹² Notada şu faaliyetlerden suçlanmaktaydı. "1- Sûret-i mahsusada müntehap zabitanın Kuvâ-yı Milliye Erkân-ı Harbiyesi'ne izamı. 2- 14. Kolordu'dan terhis ve tefrik sûretiyle Kuvâ-yı Milliye'ye efrad izamı. 3- Top kaması ve sair edevat kaçırılması. 4- Zonguldak'tan İstanbul'a gelen taburun iadesini ta'vik eylemesi. 5- Afyonkarahisar'ından Alaşehir'e alay nakletmek. 6- Bursa'dan Bandırma'ya bir alay nakletmek. 7- Bu ahvalde Harbiye Nazırı ve Erkân-ı Harbiye Reisi'nin şahsen methaldar oldukları..." Bkz. *Nutuk*, C. I, s. 364. Kuvâ-yı Milliye'nin Ayrılık ve Edremit'te nasıl kurulduğu ile ilgili belge için bkz. BOA.BEO, Umumi No: 345791.

¹³ TTK Arşivi, Bekir Sami Dosyası, D. 3, Ankara, 29.1.1920 şifre; *Nutuk*, C. I, s. 363-369.

¹⁴ Mazhar Müfit Kansu, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, C. I, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay., 1986, s. 531; Taner Baytok, *İngiliz Kaynaklarından Türk Kurtuluş Savaşı*, İstanbul: Başnur Matbaası, 1970, s. 49-50. Mustafa Kemal Paşa bunların istifa etmemesini istemektedir. Bkz. *Nutuk*, C. I, s. 366-367.

aynı zamanda ihtiyaç nispetinde diğer yerlere de gönderilmekteydi.¹⁵ Ayrıca önceki bölümde de belirtildiği gibi o sırada İzmir'in Yunanlılarca ilhak edileceği şayiası yayılmıştı. Diğer taraftan Milne Hattı meselesi gündemdeydi ve Türk kuvvetlerinin hat boyunca mevcut cepheden 3 km geri alınmaları isteniyordu. İşte bunlara karşı Kuvâ-yı Milliye ve mevcut nizami birlikler karşı tedbirler almaya çalışmaktaydılar. Bu ortamda makul olan bütün kuvvetler seferber edilerek silahlandırma çalışmaları yapılmaktaydı.¹⁶ Bu çerçevede 14. ve 20. Kolordulara tekrar asker alınması düşünülüyordu. Bu durumda da tabii ki çok sayıda silah ve cephaneye ihtiyaç vardı. İşte bu sebeple Anadolu'da bulunan ve İtilaf devletlerinin kontrolü altında olan silah depolarından faydalanma yolu düşünüldü.

Mondros Mütarekesi'nden sonra mütareke hükmü gereği silah depolarına İtilaf devletlerince el konulmuştu. Anadolu depolarında bulunan silahların sürgü kolları ve topların kamaları sahile ve İstanbul depolarına taşınmıştı. En büyük silah depoları İstanbul ve Gelibolu Yarımadası'ndaki depolarda bulunmaktaydı. Bu depolarda Türk subayları bulunmakla beraber esas muhafaza tamamen İtilaf kuvvetlerine aitti. Bu arada İzmir ve Manisa'daki silah depolarına ise buraları işgal eden Yunanlılar el koymuşlardı.¹⁷ 14. Kolordu Komutanlığı bölgesinde bulunan depolardan tabii ki faydalanılmaktaydı ancak Çanakkale ve Gelibolu Yarımadası'nda bulunan depolardan faydalanılamamaktaydı.¹⁸ Çünkü bu depolar, normal muhafaza dışında ayrıca büyük ve küçük birçok İtilaf harp gemisinin kontrolü altındaydı. Bunlardan Gelibolu yarımadasında bulunan Akbaş Deposu'nda, Kafkas Cephesi'nde Ruslarla çarpışan Türk kuvvetleri tarafından, ele geçirilen silah ve cephanenin önemli bir kısmı bulunmaktaydı.¹⁹ Depoda sekiz bin Rus tüfeği, kırk Rus ağır makineli tüfeği ve beş bin sandık cephanesi (başka bir belgeye göre 20 bin sandık cephanesi), ayrıca muhabere ve istihkâm malzemesi vardı.²⁰

¹⁵ Nitekim Ali Fuat Paşa, Bekir Sami (Günsav) Bey'den 31.12.1919'da Niğde ve Ankara için İstanbul'dan silah temin edilerek Mudanya ve Bursa yolu ile gönderilmesini istedi. Bekir Sami Bey de şiddetli baskı ile para toplatarak silahları temin etti ve 6.1.1920'de silah sevkine başlandı. TTK Arşivi, Bekir Sami Dosyası, D. 3, 31.12.1919 ve 1.1.1929 ile 16.1.1920 belgeler. Rapor için bkz. Bilâl N. Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1973, C. I, s. 320.

¹⁶ *Nutuk*, C. I, s. 393; Şimşir, *İngiliz Belgelerinde*, C. I, s. 357.

¹⁷ Özalp, *Millî Mücadele*, C. I, s. 74, 89.

¹⁸ 14. Kolordu bölgesi ile Çanakkale ve Bolayır çevresinde, Bolayır piyade cephanesi deposu, Borator piyade cephanesi deposu, Karapınar piyade cephanesi deposu ve sahra mermisi deposu, Ali Bey Çiftliği piyade cephanesi ve sahra mermisi deposu, Gaziler piyade cephanesi ve top mermisi deposu, Maydos (Eceabat), Akbaş, Hasanoba, Türecik, Ezine, Ayvacık piyade cephanesi ve top mermisi depoları bulunmaktaydı. ATASE Arşivi, Kls. 508, Dos 66, Fih. 34.

¹⁹ M. Kâmil Su, *Köprülülü Hamdi Bey ve Akbaş Olayı*, Ankara: Kurtuluş Ofset, 1984, s. 135.

²⁰ ATASE Arşivi, Kls. 36, Dos. 120-141, Fih. 2/1; Zeynel Kozanoğlu, Kurmay Binbaşı İsmail Hakkı Bey'e dayanarak Akbaş cephaneliğinde 8 bin tüfek, 137 bin 711 Alman piyade fişegi, 5,5 milyon mavzer cephanesi, 14 milyon Rus tufengi cephanesi, 7 bin 331 sahra topu mermisi, 104 on beşlik Skoda (top) mermisi, 398 on buçukluk obüs (top) mermisi olduğunu beyan ediyor. Zeynel Kozanoğlu, *Hamdi Bey ve Akbaş Baskını*, Ankara: Güvendi Matbaası, 1970, s. 77.

Gelibolu sancağına bağlı Eceabat kazasının Akbaş mevkiindeki bu cephaneliği Fransız birliği muhafaza etmekteydi. O sıralarda İstanbul gazetelerinde Akbaş'taki silah ve cephanenin Bolşevik Ruslara karşı savaşan Çarlık yanlısı bir kuvvet olan Vrangel²¹ ordusu askerlerine verileceği haberleri çıkmaktaydı. Hatta deponun naklini gerçekleştirmek üzere bazı nakliye gemileri Gelibolu önüne gelmeye başlamıştı. Bu mesele bölgedeki Kuvâ-yı Milliye ile Heyet-i Temsiliye'nin dikkatini çekmişti.²²

Silah ve cephaneye ihtiyaç duyulduğu bir ortamda, çok sayıda silah ve cephaneye sahip bulunan Akbaş depolarının boşaltılıp askeri malzemenin Anadolu sahillerine naklinin gerçekleştirilmesi imkânı düşünölmeye başlandı.²³ Nitekim bu çerçevede faaliyete geçildi ve Akbaş deposunun bir baskınla naklini on kadar adamıyla Biga'dan gelen Köprölölü Hamdi Bey üzerine aldı ve hazırlıklara başlandı. Bu amaçla 61. Fırka Kumandanı Kâzım (Özalp) Bey, Dramalı Rıza Bey'i 40 adamıyla Hamdi Bey'in emrine verdi. Dramalı Rıza Bey o sırada Biga'da bulunan Hamdi Bey'e katıldı.²⁴

Hamdi Bey, Dramalı Rıza Bey'i ilk olarak Akbaş bölgesinde esaslı bir inceleme yapmak üzere görevlendirdi.²⁵ Dramalı Rıza Bey iki arkadaşıyla birlikte Biga'dan Lâpseki'ye geçerek burada Bergos (şimdiki Umurbey) Bucak Müdürü Reşadettin Bey'le buluştu. Bilahare birlikte Gelibolu yakasına geçtiler. Gelibolu'da gereken kişilerle temas sağlandıktan sonra Reşadettin Bey geri döndü. Dramalı Rıza Bey ise bir hafta kadar Akbaş depolarının etrafında çoban kıyafetiyle dolaştı. Hatta bir yolunu bularak silah depolarına girip içeride de incelemelerde bulundu. Bunun yanında bazı köylülerle tanışıp, onlar vasıtasıyla depolardaki muhafızların vaziyet ve mevkiilerini, habercilerin adedini, ne şekilde nöbet değıştirdiklerini, telefon hatlarını, depoların deniz kıyısına giden yolları, depolardaki malzeme miktarını ve sahildeki kayıkların yanaşabileceği noktaları tespit etti.²⁶ Dramalı Rıza Bey bu bilgileri topladıktan sonra Biga'ya döndü. Bu bilgilerin ışığında Hamdi Bey'le bir plan hazırlandı. Bu gelişmeleri Hamdi Bey aynı zamanda bir şifre ile 61. Fırka Kumandanına bildirdi.²⁷ Bunun üzerine Kâzım Bey

²¹ Vrangel (Korgeneral Pyotr Nikolayeviç) Kouna/1878-Brüksel/1828) Rus generalidir. Rus-Japon savaşına katıldı. Birinci Dünya Savaşı'nda komutanlığı başarılı idi. 1917'de Bolşevik İhtilali'nde ihtilal karşıtı olduğundan Kırım'a çekildi. Denikin (Anton İvanoviç Denikin) Ordusu'nda Bolşeviklere karşı savaştı. Bilahare Denikin'in yerine Ukrayna Ordusu'nun başına geçti. Kırım'daki ordusunu yeniden düzenledi. 1920'de Sovyet-Polonya Savaşı sırasında Bolşeviklere (Sovyetler) saldırdı. Ancak başarılı olamadı. Ordusuyla Gelibolu'ya geldi. Buradan da ordusuyla birlikte Yugoslavya'ya nakledildi. Burada 1925 yılına kadar Sovyetlere karşı mücadelesine devam etti. Bilahare buradan ayrılarak Belçika'ya gitti. H. Adnan Önelçin, *Nutuk'un İçinden*, Ankara: Yüce Yay., 1981, s. 193-194.

²² Mücteba İlgürel, "Akbaş Cephaneliği Baskını", *Tarih Dergisi*, 33 (1982), s. 271-282.

²³ Özalp, *Millî Mücadele*, C. I, s. 89.

²⁴ Özalp, *Millî Mücadele*, C. I, s. 89-90. Kolağası İbrahim Bey'in oğlu olan Hamdi Bey, 1886'da Köprölölü'de doğmuştur. Tahsilini Köprölölü ve Üsküp'te yapmıştır. Balkan Savaşları'nda görev alan Hamdi Bey, 1914'te Edirne Polis Müdürlüğü'nde kısm-ı idari reisliğinde bulunmuştur. Bilahare Demirköy, Malkara, Keşan ve Sındırgı'da kaymakamlık yapan Hamdi Bey en son olarak da 1917'den beri Edremit Kaymakamlığı yapmaktaydı. Mücellitoğlu Ali Çankaya, *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, C. II, Ankara: Örnek Matbaası, 1954, s. 685-690.

²⁵ Su, *Akbaş Olayı*, s. 139.

²⁶ Özalp, *Millî Mücadele*, C. I, s. 90; Su, *Akbaş Olayı*, s. 139-140; Zühtü Güven, *Anzavur İsyanı*, 2. Baskı, Ankara: İş Bankası Kültür Yayınları, 1965, s. 31.

²⁷ Özalp, *Millî Mücadele*, C. I, s. 90.

(Özalp), 14. Kolordu Kumandan Vekili sıfatıyla İstanbul'da Galatalı Şevket Bey'e (Bahr-i Sefid ve Bahr-i Siyah Boğazları Kumandanı) bir telgraf göndererek Lâpseki ve Karabiga civarında kalan kolorduya ait eşyanın Bandırma'ya nakli için bir motor gönderilmesini istedi.²⁸

Bu hazırlıklardan sonra Hamdi Bey ve arkadaşları 18 Ocak 1920'de Lâpseki'ye geldiler. Meseleyi gizlemek, casusların haber almasını engellemek için, Kara Hasan'ın tutuklandığı sırada kaçan çete mensuplarını yakalamak üzere geldiklerini ve arama yapacaklarını belirttiler. Yine aynı bahaneyle dikkatleri başka yöne çekmek için otuz kişilik bir kuvvetle Dramalı Rıza Bey Bergos'a (Umurbey) gönderildi.²⁹

Bu arada Hamdi Bey Lâpseki kaymakamı Hasan Basri Bey'i ziyaret etti. Bilahare kaymakamın yardımcılarıyla ve kayıkçı Hasip Ağa, Lâpseki'deki millî teşkilatın başında bulunan Hancı Lütfü Bey ve arkadaşı İbrahim Ağa vasıtasıyla Lâpseki, Çardak, Gelibolu ve Bergos iskelelerinden ne kadar motor ve kayık varsa temin edildi.³⁰

Bu sırada Bergos'ta bulunan Dramalı Rıza Bey de yukarıda belirtildiği gibi eşkiya takibi için geldiklerinin etrafa yayılmasını sağladı. Bu gelişmeler olurken Bucak Müdürü Reşadettin Bey'den Hamdi Bey'in gece Bergos'a geleceği bildirilerek hazırlık yapması istendi. Nitekim o gece Hamdi Bey bucağa geldi. Derhal Reşadettin Bey'in de hazır bulunduğu bir toplantı düzenlendi. Toplantıda çevrede arama yapılacağı için halkın bundan telaş etmemesi ve kuşkuya kapılmaması söylendi. Kürt Bekir ve arkadaşları hakkında sorular soruldu. Gelişlerinin sadece eşkiyayı ortaya çıkarmak gayesine yönelik olduğu belirtilerek Reşadettin Bey'den bu hususun halka duyurulması istendi. Bu tedbirler alındıktan sonra Hamdi Bey ve arkadaşları harekât merkezi olarak seçtikleri Lâpseki'ye döndü.³¹ Burada üç gün kalındı. Yine burada halka eşkiya takibi için geldikleri imajını vermek için ve aynı zamanda Kara Hasan çetesine mensup kişileri yakalamak gayesiyle etrafa ufak müfrezeler çıkarıldı.

Lâpseki'de bunlar yapılırken Dramalı Rıza Bey de baskın hareketine katılacak arkadaşlarıyla birlikte gizlice Gelibolu yakasına geçti. Ardından depolara yapılacak baskınla ilgili son hazırlıklar yapıldı.³² Hamdi Bey de bu arada Lâpseki'de kaymakamın yanı sıra jandarma komutanı ve Askerlik Şubesi başkanı ile anlaştı. Yapılan plan gereği adamlarından ikisini asker kaçağı diye yakalattırarak Gelibolu Müstahkem Mevki Kumandanlığı'na sevk ettirdi. Komutan Halit Bey de durumu biliyordu. Getirilen kaçakları o da Akbaş Cephaneliği'ne sevk etti. Akbaş'ta Osmanlı Devleti adına görevli Binbaşı Bahri Bey yaptığı soruşturmadan sonra onların asker kaçağı olduğuna

²⁸ Özalp, *Millî Mücadele*, C. I, s. 90; Nitekim bilahare Albay Şevket Bey'i bu sebeple aramaya girişeceklerdir. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa da gönderdiği çok gizli kayıtlı şifre telgrafla, 14. Kolordu ve 61. Fırka (Tümen) kumandanlarından görüşülmemesini isteyecektir. Bkz. Şimşir, *İngiliz Belgelerinde*, C. II, s. 127.

²⁹ BOA.BEO, Umumi No: 346145.

³⁰ Geniş bilgi için bkz. Güven, *Anzavur İsyanı*, s. 35; İsmail Aydın Hoşgör, *Kurtuluş Savaşında Biga*, Biga: Cahit Renda Matbaası, 1970; Naci Sadullah Sander, "İstiklâl Savaşının İlk Cephesi Nasıl Kuruldu", *Cumhuriyet*, 18.5.1968 - 17.6.1968 seri yazı.

³¹ BOA.BEO, Umumi No: 346145.

³² Su, *Akbaş Olayı*, s. 143-144.

hükmederek ikisini de Akbaş Cephaneliği'nde görevlendirdi. İki gün sonra da Hamdi Bey'in adamlarından biri olan Yüzbaşı Davut Bey Akbaş'taki Türk Muhafız Birliği Komutan Yardımcılığı görevine getirildi.³³

Diğer taraftan Dramalı Rıza Bey, Gelibolu yöresinde dolaşan Tahir çetesiyle ilişki kurdu ve ondan kendisine yardımda bulunacağı sözünü aldı. Akabinde Bergos'a (Umurbey) geldi. Aynı zamanda Hamdi Bey de 23 Ocak 1920 günü Bergos'a gelmişti. Burada baskın gününe kadar kalındı.³⁴ Bu arada İstanbul'da Galatalı Şevket Bey vasıtasıyla Çanakkale Mütareke Komisyonu'ndan temin edilen Bolayır motoru Bergos'a geldi.³⁵ Ayrıca Lâpseki'den ve diğer bölgelerden temin edilen kayık, motor ve mavnalar da Bergos iskelesinde toplandı.³⁶ Artık baskın için her şey hazırды ve gerekli bütün tertibat alınmıştı.

Nihayet 26/27 Ocak 1920 gecesi plan gereğince ilk olarak otuz kadar Kuvâ-yı Milliye askeri motorla Gelibolu Yarımadası'na devriye gemilerine görünmeden geçirildi.³⁷ Bunlar Dramalı Rıza Bey'in başkanlığında evvelâ telefon hatlarını keserek cephaneliği koruyan Fransız nöbetçilerini etkisiz hale getirdi. Ardından Senegalli askerlerin bulunduğu Muhafız Birliği binasını sararak bomba ve silahlarla yatak koğuşuna hücum ettiler ve teslim olmalarını istediler. Şaşkına dönen Fransız Muhafız Birliği askerleri teslim olmak zorunda kaldı. Akabinde depodaki silah ve cephaneler daha önce oradaki köylülerden sağlanan elemanlarla büyük bir çabuklukla taşınmaya başlandı.³⁸ Nitekim 150 kişilik bir grup oluşturan bu ekip kısa zamanda silah ve cephaneyi sahil boyunda belirlenen kıyıya taşıdı. Bu arada baskın grubu orada görevli Osmanlı topçu neferleri, Binbaşı Bahri Bey, Mülâzım Hulusi ve Osman Efendi ve yine orada bulunan altı Fransız askerini bağlayarak beraberlerinde götürdü.³⁹ Bu şekilde sahile cephaneye taşındığı sırada karşı kıyıda bekleyen Hamdi Bey'in emrindeki Bolayır motoru ve ona bağlı kayıklara gereken işaret verildi. Onlar da derhal harekete geçerek cephanenin taşındığı mevkiye geldi. Burada motora ve kayıklara hızla yüklenen silah ve cephaneye karşı tarafa Bergos

³³ Kozanoğlu, *Hamdi Bey ve Akbaş Baskını*, s. 81-82.

³⁴ Kozanoğlu, *Hamdi Bey ve Akbaş Baskını*, s. 145.

³⁵ Zühtü Güven ve Hasan İzzettin Dinamo eserlerinde Bolayır motorunun Bergos iskelesinde bulunan Kuvâ-yı Milliye'ye ait erzakı Karabiga'ya götürmek üzere Köprülü Hamdi Bey tarafından Çanakkale'de Mütareke Komisyonu'ndan istenerek alındığı belirtilmektedir. Güven, *Anzavur İsyani*, s. 31; Hasan İzzettin Dinamo, *Kutsal İsyani*, C. V, İstanbul: May Yayınları, 1972, s. 356.

³⁶ BOA.BEO, Umumi No: 346145; Güven, *Anzavur İsyani*, s. 35.

³⁷ Gıyas Yetkin, Zeynel Kozanoğlu ve Zühtü Güven eserlerinde baskın tarihini 26/27 Şubat 1920 olarak vermektedir. Bu tarih yanlıştır. Çünkü resmî belgelerde baskın tarihi 26/27 Ocak 1920 olarak verilmektedir. Bkz. BOA.BEO, Umumi No: 346145; Baskın tarihi, *Nutuk*, C. III, Vesika: 239'da da doğru olarak 26/27 Ocak 1920 şeklinde verilmektedir.

³⁸ Özalp, *Millî Mücadele*, C. I, s. 90-91.

³⁹ Gelibolu Mutasarrıfı 29 Ocak 1920'de Dâhiliye Nezareti'ne gönderdiği raporunda gelişmelerle ilgili şöyle bilgi vermektedir: "Gelibolu Sancağı'na bağlı Eceabat kazasının Akbaş mevkiindeki silah deposuna iki akşam önce Anadolu'dan geçen yüz elli kadar kimsenin Osmanlı topçu neferlerini bağladıkları ve Binbaşı Bahri Bey'le Mülâzım Hulusi ve Osman Efendiler ile orada bulunan altı Fransız neferini bağladıkları, bunlarla birlikte ambardaki silah ve cephaneyi ve diğer eşyayı da alarak geri döndükleri..." BOA.BEO, Umumi No: 346145; ATASE Arşivi, Kls. 36, Dos. 120, K. 1, Fih. 1.

(Umurbey) bucağına getirildi. Orada da köylerden toplanan ve gece yarısı getirilen çeşitli taşıtlar beklemekteydi. Bunlar da esas meseleden haberdar değillerdi. Bu sırada aynı zamanda Bergos'ta çok sıkı tedbirler alınarak, telefon ve telgraf merkezleri tutulmuş, Lâpseki ve Çanakkale ile bağlantı tamamen kesilmişti.⁴⁰ Nihayet Bergos (Umurbey) iskelesine getirilen silah ve cephaneler burada bulundurulmuş taşıtlara yüklenerek Kuvâ-yı Milliye elemanlarının kontrolünde kıydan iççerlere doğru yola çıkarıldı.⁴¹ Bu taşıtlar bir müddet Lâpseki'ye doğru yol aldı. Bir süre sonra ise yoldan sapıp Beybaş ve Hacıgelen köylerini geçerek Balcılar'a geldi ve yüklerini buraya boşalttı. Bir süre sonra silah ve cephaneler yörükler vasıtasıyla önce Çan'a, oradan da Yenice köyüne taşındı.⁴² Silah ve cephanenin Bergos'tan uzaklaştırılmasından sonra esir tutulan Binbaşı Bahri Bey'le Fransız askerleri serbest bırakılarak bir kayıkla Akbaş'a geri gönderildi. Bu arada Bolayır motoru da olay yerinden uzaklaştırıldıktan sonra karaya oturtularak terkedildi.⁴³ Böylece Akbaş baskını planı bölgede görev yapan İtilaf devletleri devriyelerine duyurulmadan büyük bir başarıyla gerçekleştirilmiş oldu.

1.5. Akbaş Olayının Yankıları

Akbaş cephaneliği baskınının başarıyla sonuçlanması Balıkesir Kuvâ-yı Milliyesi'nde büyük bir sevinç yaşanmasına sebep olduğu gibi Heyet-i Temsiliye ve yurt sathında da büyük bir memnuniyet meydana getirdi.⁴⁴ Nitekim Kâzım Bey'in durumu 28 Ocak 1920'de telgrafla Heyet-i Temsiliye'ye bildirmesi üzerine⁴⁵ Heyet-i Temsiliye namına Mustafa Kemal Paşa, aynı gün Kâzım Bey'e verdiği cevapta, "Köprülülü Hamdi Bey'in fedakârane ve cesurane hareketle elde eylediği şayan-ı gıpta muvaffakiyetten mütehasıl teşekküratımızın mumâileyhe tebliğine delâlet buyrulmasını rica eder, böyle azim bir muvaffakiyete saik olan zât-ı biraderlerini tebrike şıtab eylerim." diyerek memnuniyetini dile getirdi.⁴⁶ Ayrıca Mustafa Kemal Paşa, 29 Ocak 1920'de Heyet-i Temsiliye namına bütün Heyet-i Merkeziyelere bir tamim neşrederek Akbaş Olayı hakkında bilgi verdi.⁴⁷ Bundan sonra da Balıkesir Heyet-i Merkeziyesi'ne her taraftan tebrik telgrafları gelmeye başladı.⁴⁸

⁴⁰ BOA.BEO, Umumi No: 346145.

⁴¹ Su, *Akbaş Olayı*, s. 150-151.

⁴² Su, *Akbaş Olayı*, s. 151; Güven, *Anzavur İsyanı*, s. 36.

⁴³ BOA.BEO, Umumi No: 346145; ATASE Arşivi, Kls. 36, Dos. 141, Fih. 25; *Harp Tarihi Vesikalari Dergisi*, 13/47 (1964), Belge 1103.

⁴⁴ Özalp, *Millî Mücadele*, C. I, s. 91.

⁴⁵ Telgraf metni için bkz. Özalp, *Millî Mücadele*, C. I, s. 91-92; *Nutuk*, C. III, Vesika: 239.

⁴⁶ *Nutuk*, C. III, Vesika: 239 b. Mustafa Kemal Paşa, Kâzım (Özalp) Bey'e gönderdiği tebrik telgrafında bu olayı "Türklerin Anadolu sahilinden Rumeli sahiline ilk geçişine benzer bir cesaret ve fedakârlık addettiği" şeklinde nitelendirmektedir. Özalp, *Millî Mücadele*, C. I, s. 91.

⁴⁷ Tamim metni için bkz. Özalp, *Millî Mücadele*, C. I, s. 92; *Nutuk*, C. III, Vesika: 239 c.

⁴⁸ Özalp, *Millî Mücadele*, C. I, s. 91.

Silah ve cephaneye Batı Anadolu Kuvâ-yı Milliyesi açısından çok önemliydi. Çünkü henüz bütün güçlerini getirmemiş olan Yunanlılara karşı taarruz düşünülmekteydi.⁴⁹ Cephede şiddetli silah ve cephaneye ihtiyaç olduğu sırada millî kuvvetlere bu olay büyük bir moral verdi. Aynı zamanda Akbaş Olayı, bölgedeki Kuvâ-yı Milliye'nin emrivakilere boyun eğmeyeceğini, her halükârda işgallere karşı direneceğini gösteriyordu. Meclis-i Mebusan'da Misak-ı Millî kararlarının alındığı günün bir gün öncesinde gerçekleşen bu olay, belirlenen hedeflere ulaşmaya dek Millî Hareket'in sürdürüleceğini de gösteren bir gelişme idi. Yine bu olay, İtilaf devletlerinin saygınlığını düşüren ve ona indirilen bir darbe idi. Bu sebeple Akbaş Cephaneliği baskını İtilaf devletlerinde öfke ve kızgınlık meydana getirdi. Bu çerçevede ilk olarak Çanakkale ve Gelibolu'da bulunan İngiliz ve Fransız subayları geniş bir araştırma ve soruşturma başlattı. Olayın gerçekleştiği günün sabahı İngilizlere ait olduğu sanılan bir torpido Umurbey (Bergos) iskelesine yanaştı. Kıyıya beş on top atışı (Nordanfile) yaptı. Bilahare karaya yirmi otuz kadar deniz piyade askeri çıkardı. Bu sırada iskelede bulunan bir kayıkçıyı sorguya çekti. Bunun arkasından çevrede sonuçsuz kalan kısa bir araştırma yaptıktan sonra iskelede bulunan Kahveci Mehmet Çavuş adında birisini şüphe üzerine yanlarına alarak Çanakkale yönünde uzaklaştı. İngilizler aynı zamanda Akbaş'a da tahkik memurları gönderdi.⁵⁰ Esasında İngilizler, bölgeden fazla uzaklaştırılmış olamayacağı zannıyla cephanenin peşine düşmüşlerdi. Yaptıkları bu girişimleriyle etrafa gözdağı verip cephaneyi geri alabileceklerini hesap ediyorlardı. Bu olaydan mahalli yöneticileri de suçlayamıyorlardı. Çünkü depoların yönetimi ve kontrolü tamamen kendi subaylarının elindeydi.

Bu sırada Akbaş Cephaneliği baskınından yararlanmak isteyen bölgedeki Rumlar namına, Kale-i Sultaniye (Çanakkale) Metropolit Vekili ile birlikte birkaç şahıs İngiliz kumandanı nezdine gelerek yakına kadar gelmiş olan Kuvâ-yı Milliye'ye karşı ya muhafazalarını veya müdafaa için kendilerine silah verilmesini talep etti.⁵¹

Bu arada Lâpseki'nin Fransızlarca işgal edileceği söylentisi yayıldı. Bu da halk arasında heyecan meydana getirdi. Asılsız çıkan bu habere karşın, 31 Ocak 1920'de Fransızlar bu olayla ilgisi olduğu iddiasıyla Kilitbahir ahalisinden ve kayıkçı taifesinden Hüseyin Bey'in karısı ve çocuklarını, Çanakkaleli Mustafa ile Acifte Hasan'ın ailesi ve kızlarını tevkif etti. Aynı zamanda Binbaşı Bahri Bey'i tutuklayarak ifadesinin alınması için Çanakkale'deki İngiliz temsilcisinin yanına getirdi.⁵² Bunun üzerine Dâhiliye Nezareti duruma müdahale ederek, olaylarla irtibatları açıkça belli olmayan bu zatların tahliyesinin gerçekleştirilmesi için Sadaret'ten meselenin Hariciye Nezareti'ne aksettirilmesini istedi.⁵³

⁴⁹ Bu durum daha önce de belirtilmişti. Bu konuda Kâzım (Özalp) Bey şu bilgiyi veriyor: "Akbaş'tan getirilen silahlar ile bir taarruz kuvveti teşkil ve teçhiz ettikten sonra henüz Anadolu'ya çok sayıda asker çıkarmamış olan Yunanlılara karşı Soma ile Akhisar arasında büyük bir taarruz yaparak, Yunanlıları İzmir'den çıkarmak. Bunun için Karesi (Balıkesir), Saruhan (Manisa), Çanakkale sancaklarının ve Bursa vilayetinin bir kısmında muhtelif seneler askerleri silah altına çağrılmıştı." Özalp, *Millî Mücadele*, C. I, s. 94.

⁵⁰ BOA.BEO, Umumi No: 346145.

⁵¹ BOA.BEO, Umumi No: 346145; ATASE Arşivi, Kls. 36, Dos. 120, (141) Fih. 4/2.

⁵² ATASE Arşivi, Kls. 36, Dos. 120, (141) Fih. 16.

⁵³ BOA.BEO, Umumi No: 346145.

Bir taraftan bu gelişmeler olurken, diğer taraftan 29 Ocak 1920'de General Milne Harbiye Nezareti'ne bir tezkere göndererek "Gelibolu Yarımadasında bulunan bir silah deposuna bazı boş kimseler tarafından vuku bulan hücum dolayısıyla bu gibi vakanın Dersaadet'e gelmemesinin teminini lüzumlu addeder ve bu sebeple Maçka Silahhanesi'ne İngiliz askerinden mürekkep bir muhafaza kitasının gönderilmesini teklif ederim. Zât-ı sâmilinin maiyet-i devletlerine talimat-ı lazimeyi ifa buyuracaklarına eminim." diyerek İstanbul'daki silah depolarının kendilerince kontrol edilmek istendiğini beyan etti.⁵⁴ Esasında bu şekilde İngilizler, bir bahaneyle İstanbul'daki silah depolarına tamamen el koymak istiyorlardı.

Harbiye Nezareti ise General Milne'nin teklifini kabul etmemekle beraber o sıradaki siyasi ortamın nazikliği sebebiyle karşı teklifte bulunarak oyalama yoluna gitti. Diğer taraftan Korgeneral Wilson, Harbiye Nezareti'ne gönderdiği telgrafla, Akbaş'tan alınan silah ve cephanelerin Boğaz'ın (Çanakkale Boğazı) öbür tarafına geçirildiğini ve Bergos (Umurbey) üzerinden Bandırma treniyle Balıkesir'e doğru gönderilmekte olduğunu belirterek, silah sevkiyatının önünün alınması ve silahların kendilerine teslim edilmesini istemişti.⁵⁵ Bu sert nota üzerine İstanbul Hükûmeti 31 Ocak 1920'de 14. Kolordu Kumandanlığı'na bir yazı göndererek Bergos (Umurbey) yoluyla Balıkesir'e doğru nakledildiği iddia edilen silah ve cephanenin elde edilerek, Bandırma'ya gönderilen İngiliz müfrezesine teslimini istedi. Aynı zamanda idarî soruşturma açılmasını talep etti.⁵⁶ Ayrıca olaydan sorumlu olarak gördükleri Kâzım Bey'in (Özalp) İstanbul'a getirilmesini istedi.⁵⁷

Akbaş Cephaneliği baskını olayında ihmali görülenlerin tutuklanarak kendilerine verilmesi talebinin Ali Rıza Paşa Hükûmeti'nce yerine getirilmediğini bahane eden İngilizler, 1 Şubat 1920 günü Bandırma'ya bir yüzbaşı komutasında iki yüz kişilik bir Hint birliği çıkardı.⁵⁸ Bu durumu haber alan Bekir Sami (Günsav) Bey, derhal Mudanya Mevki Kumandanlığı'na Mudanya'ya da asker çıkarma ihtimali olduğunu, böyle bir vaziyet karşısında telefonla fırkadan emir almadıkça bir tek askerin çıkmasına müsaade etmeyeceklerini ilgiliye söylemesini bildirdi ve Mudanya'ya gelmiş olan bilumum cephanenin de gönderilmesini istedi.⁵⁹ Yine bu sırada Bandırma'ya çıkmış olan İngiliz müfrezeye kumandanı ile İngiliz irtibat subayı 14. Kolordu Kumandanlığı'na gelerek Korgeneral Wilson'un notasını Yusuf İzzet Paşa'ya verdi.⁶⁰ Bu notada, Akbaş

⁵⁴ BOA.BEO, Umumi No: 346145.

⁵⁵ İlhami Bebek, *Millî Mücadele'de Akbaş Cephaneliği Olayı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, 1987, s. 94.

⁵⁶ Harbiye Nezareti, aynı zamanda 1. Kolordu Kumandanlığı'ndan da olayla ilgili soruşturma açılarak faillerin ortaya çıkarılmasını istemiştir. ATASE Arşivi, Kls. 36, Dos. 120 (141), Fih. 3.

⁵⁷ Özalp, *Millî Mücadele*, C. I, s. 92.

⁵⁸ ATASE Arşivi, Kls. 36, Dos. 120 (141), Fih. 25; TTK Arşivi, Bekir Sami Dosyası, D. 3, 1.2.1336 şifre. Karaya asker çıkaran kruvazörler aynı gün geri döndüler. Limanda yalnız nakliye gemisi kaldı. Karaya çıkarılan askerler o gün başka bir zırhlıyla geriye götürülmek istendi. Fakat anlaşılmayan bir sebeple bu işlem geri bırakıldı. BOA.BEO, Umumi No: 346145.

⁵⁹ TTK Arşivi, Bekir Sami Dosyası, D. 3, 1.2.1336 (1920) şifre.

⁶⁰ Özalp, *Millî Mücadele*, C. I, s. 93; *İzmir'e Doğru*, 11 Şubat 1920.

meselesinden bahsedilerek, kaçırılan silahların Şubat ayı içinde ve failerin de 15 Şubat'a kadar kendilerine teslim edilmesi istenmekteydi. 14. Kolordu Komutanı Yusuf İzzet Paşa notaya verdiği cevapta; "Kolordunun bu hadiseden ancak İngilizlerin ihbarıyla haberdar olabildiğini, silah ve cephanelerin bulunması için gerekli tedbirleri alacağını" belirterek oyalama yoluna gitti.⁶¹ Esasta Harbiye Nezareti, 31 Ocak 1920 tarihinde yukarıda belirttiğimiz yazıyı 14. Kolordu Kumandanlığı'na göndererek tedbir almasını istemişti.

Diğer taraftan İngilizlerin Bandırma'yı işgali ve bu notaları üzerine 61. Fırka Kumandanlığı, bir Kuvâ-yı Milliye birliğinin Susurluk'ta toplanması ve Bandırma yöresinde gösteri niteliğinde birtakım faaliyetlerde bulunması kararını aldı. Ayrıca Bandırma İngiliz İşgal Komutanına, kasaba boşaltılmadığı takdirde Kuvâ-yı Milliye'nin oradaki İngiliz kuvvetlerine saldıracağı bildirildi.⁶²

Akbaş Cephaneliği baskınından sonraki gelişen bütün bu olaylar ve özellikle Bandırma'ya İngiliz askeri birliği çıkarılması ile tutuklama hadiseleri Heyet-i Temsiliye'yi de harekete geçirdi. Heyet-i Temsiliye Reisi Mustafa Kemal Paşa, 2 Şubat 1920'de 14. Kolordu Kumandanı Yusuf İzzet Paşa'ya gönderdiği telgrafta, olaya kısaca değinerek Sivas Kongresi beyannamesinin üçüncü maddesiyle, Osmanlı Devleti'nin herhangi bir tarafına karşı meydana gelecek müdahale ve işgale karşı topyekûn savunma esasının kabul edildiğini bildirdi. Ayrıca milletçe bu işin bertaraf edilmesini, Bandırma'nın işgaline karşı direnilmesi gerektiğini, Bandırma'ya İngiliz askeri birliğinin çıkarılması olayının diğer gayesinin de Yunanlılarla muharebe eden Kuvâ-yı Milliye'nin arkasını kesmek olduğunu belirtti.⁶³

Yine Mustafa Kemal Paşa, 2 Şubat 1920'de 61. Fırka Kumandanı'na gönderdiği telgrafla, bu işgal karşısında tutumunun ne olacağını sordu. 61. Fırka Kumandanı Kâzım Bey (Özalp) aynı gün bu telgrafta; "Bandırma'ya çıkan İngiliz müfrezesinin önemli olmadığı, bu sebeple çıkarmanın engellenmediği, karaya çıkan İngiliz müfrezesinin içeriye doğru ilerlemesi halinde karşı koymak üzere Manyas Gölü'nün doğusunda Aksakal mevkiine Kuvâ-yı Milliye konulacağı" cevabını verdi.⁶⁴

Bandırma'ya İngiliz askeri birliğinin çıkarılması olayı Balıkesir Heyet-i Merkeziyesi'nin de sert tepkisine sebep oldu. Nitekim bu asker çıkarma olayı üzerine Balıkesir'de yayımlanan *İzmir'e Doğru* gazetesinde olayın aleyhine hemen yayın başlatılarak kamuoyu oluşturuldu. Balıkesir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti İzmir Şimal Mıntıkası Heyet-i Merkeziyesi de Balıkesir'de bulunan İngiliz irtibat subayına, 1 Şubat 1920'de bir protesto notası verdi. Notada, işgal olayının devletler hukukuna ve insanlığa aykırı bir oldubitti olduğu belirtilmekteydi.⁶⁵ Yine Heyet-i Merkeziye adına Vasıf Bey (Çınar), 2

⁶¹ ATASE Arşivi, Kls. 36, Dos. 120, (141) Fih. 25.

⁶² Özalp, *Millî Mücadele*, s. 92.

⁶³ ATASE Arşivi, Kls. 23, Dos. 1336, Fih. 4/1,2. Bu konu üzerine alınması gerekli tedbirleri içeren ve komutanlara gönderilen şifre bkz. *Nutuk*, C. III, Vesika: 240.

⁶⁴ ATASE Arşivi, Kls. 23, Dos. 1336/11 Fih. 4/2,3.

⁶⁵ Protesto notasını *Nasihât* gazetesinden nakleden: Su, *Akbaş Olayı*, s. 173-176; *İzmir'e Doğru*, s. 28-29. Başbakanlık Arşivi'nden alınan orijinal metin bkz. İlgürel, "Akbaş Cephaneliği Baskını", s. 281-282. Konya'nın İtalyanlarca işgali üzerine *Öğüt* gazetesi İtalyanlar tarafından kapatılmış, yerine 27 Ocak 1920

Şubat 1920'de Mustafa Kemal Paşa'ya son gelişmelerle ilgili bir telgraf gönderdi. Telgrafta; Bandırma'ya çıkan işgal kuvvetinin kendisine bir tebligatta bulunduğu, bu tebligatta Akbaş Cephaneliği olayının Heyet-i Merkeziye tarafından düzenlenmiş olabileceği, eğer durum bu şekilde ise bunun Mondros Mütarekesi şartlarına aykırı olduğu, bundan dolayı da kaçırılan silahların derhal iadesinin gerektiği, aksi takdirde önemli yerlerin İtilaf devletleri tarafından işgal edileceği, Heyet-i Merkeziye'nin ise bu tebligatı şiddetle protesto ettiği, ayrıca Heyet-i Merkeziye karargâhına gelen İngiliz subaylarına protesto sebebinin izah edilerek, İzmir'den Yunan işgali kaldırılmadıkça silahların iadesinin mümkün olamayacağı, Heyet-i Merkeziye'nin gücünü milletin sarsılmaz iman gücünden aldığı, bu sebeple de Bandırma'nın işgali kargısında Heyet-i Merkeziye'nin sessiz kalamayacağı ve her türlü tedbiri alacağını sert bir dille belirtildiği bilgileri yer almaktaydı.⁶⁶

Bu gelişmelerin yanı sıra İngilizler Akbaş Cephaneliği baskınının soruşturulmasını da Türk Hükûmeti mahalli yetkililerinin yardımıyla yapmaktaydı. Ancak İtilaf devletleri makamları bir İngiliz yüzbaşısının yönettiği bu soruşturmada olumlu bir netice elde edemedi. Cephanenin kimler tarafından kaçırıldığına ve nerede depo edildiklerine dair en ufak bir bilgi sahibi dahi olamadılar.⁶⁷ Bu soruşturmaya paralel olarak Harbiye Nezareti emriyle 14. Kolordu Kumandanlığı da bir soruşturma açarak, 61. Fırka Kumandanı Kazım (Özalp) Bey'i bu soruşturmayı yürütmekle görevlendirdi. Halbuki 61. Fırka kumandanı da bu hadisenin içindeydi. Anlaşılan 14. Kolordu Kumandanlığı gerekenin yapıldığını ilgili taraflara göstermek istiyordu. Yoksa meselenin üstüne gitme taraftarı değildi. Nitekim bu soruşturma da bir sonuç vermedi. Yusuf İzzet Paşa soruşturma neticesini 2 Şubat 1920 tarihinde Harbiye Nezareti'ne rapor etti. Raporda; "Akbaş'tan alınıp Anadolu yakasına geçirildiği iddia edilen silahların ve cephanenin Bandırma'ya getirilmemiş olduğunun kesinlikle belli olduğu ve Balıkesir ve Edremit havalisinde de görüldüğüne dair 61. Fırka'ca şimdiye kadar yapılan soruşturma ve takibattan bir iz elde edilemediği" bilgileri yer alıyordu.⁶⁸

günü itibarıyla *Nasihât* gazetesi çıkarılmaya başlanmıştır. Gazete kapatılıncaya kadar 248 sayı çıkmış olan *Öğüt* gazetesinin devamı olduğunu göstermek için ilk sayısından itibaren nüsha sayısını günlük olarak devam ettirmiştir. *Nasihât* 17 Şubat 1920 tarihleri arasında 23 sayı yayımlanmıştır. 17 Şubat 1920'de yerini tekrar *Öğüt*'e bırakmıştır. Daha geniş bilgi için bkz. Ömer Demir, *Öğüt* (Tahlilî Fihrist – İnceleme- Metin), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007, s. 46 vd.

⁶⁶ Bebek, *Akbaş Cephaneliği Olayı*, s. 94.

⁶⁷ BOA.BEO, Umumi No: 346145.

⁶⁸ BOA.BEO, Umumi No: 346145. Yusuf İzzet Paşa, 6.2.1920'de Bekir Sami (Günsav) Bey'e gönderdiği şifre telgrafta "İngiliz harp gemilerinin Bandırma'ya geldiğini ve Akbaş cephaneliği meselesi ile Bandırma üzerinden sevk edilen cephaneyi soruşturduklarını" belirterek "gerek Akbaş'tan ve gerekse Bandırma'daki esliha ve cephaneyi sevk ve nakliyatının Kuvâ-yı Milliye'ce tertip ve icra edildiğine kani olduklarını ifade ediyorlar." dedikten ve cephanenin teslimini istediklerini ifade ettikten sonra şunları ekledi: "Teşkilât-ı Milliye rüesası ile şimdiye kadar münasabatta bulunmadığım gibi bu babda re'sen kendilerine tebligatta bulunmak salahiyetine dahi haiz olmadığımı ve ancak bir taraftan Karesi mutasarrıfı ve diğer taraftan Bursa valisi gibi rüesa-yı hükûmete ve ayrıca iki fırka (tümen) kumandanına kemal-i ehemmiyetle meseleyi bildirerek kendi mntıkaları dâhilinde bu bâbda ifâsı mümkün olan tedabirin müttehiden ittihazını teklif edeceğimi...". Ardından şahsi kanaatini şöyle ifade etti: "Akbaş hadisesinin İngiliz aleyhtarı hareket olmadığı, Yunan işgali ve faaliyetlerine karşı tedbir için yapıldığı,

Bu arada İngilizler General Boyç (?) komutasındaki bir heyetle Çanakkale taraflarında 5 Şubat'ta bir soruşturma daha başlatmıştı. Bu soruşturma başlar başlamaz da Çanakkale'ye yedi bin asker çıkarıldığı haberi yayıldı. Bu olay bölgede huzursuzluk meydana getirdiği gibi İngilizlerin asker sayısını on sekiz bine çıkararak Trakya'nın işgaline girişecekleri şeklinde haberlerin yayılmasına da sebep oldu.⁶⁹

Bu soruşturma heyetince, Akbaş Cephaneliği baskını ile ilgili olduğunu düşündükleri Gelibolu Mutasarrıfı Recep Bey,⁷⁰ sabık ve mevcut belediye reisleri, İstinaf Mahkemesi müdde-i umumisi, polis komiseri, orman memuru, telgraf müdürü, Bergos (Umurbey) Bucak Müdürü Reşadettin Bey,⁷¹ eşraftan bazı kimseler, iş adamları, sivil ve asker bazı memurlar evlerinden alındı. Bunlar bir motorla, 5 Şubat 1920'de Çanakkale'ye getirildi.⁷² Bu gelişme üzerine 14. Kolordu Kumandanlığı ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri tarafından Ali Rıza Paşa Hükûmeti ve İtilaf devletleri temsilciliklerine protestolar gönderildi.⁷³

Bunların yanı sıra İngilizler Akbaş Cephaneliği baskınının hemen akabinde Çanakkale'deki telgraf merkezini de işgal etmişlerdi. Soruşturma müddetince de nöbetçiler yerleştirerek telgraf merkezini kontrolleri altında bulundurdular.⁷⁴

İngilizler soruşturmaya başladıktan bir müddet sonra Akbaş Deposu'ndaki kalan cephaneleri boşaltarak Çimenlik iskelesine yığıdı. Bir bölümünü de Boğaz (Çanakkale Boğazı) dışına çıkardı.⁷⁵ Bunun yanında Gelibolu Yarımadası'nda bulunan Gelibolu, Maydos, Bolayır, Bigalı kale depolarını da boşalttı.⁷⁶ İngilizler, bu girişimlerinin yanı sıra Çanakkale'de olağanüstü tedbir olarak sürekli devriyeler gezdirerek, torpidolarla sürekli Boğaz'ı taramaya başladı. Şehrin Hastahane Bayırı denilen semtinde makineli tüfek atışları yaptı.⁷⁷ Bu arada cephanenin taşınmasında kullanılan Karabığa'da terkedilmiş

şayet İzmir işgali sona erdirileceği resmen tahakkuk ederse ve istiklâl-i millîmiz temin edileceği, İtilaf devletleri bir lisan-ı resmî ile ilan ve temin ederlerse bu gibi harekâtın duracağı, hatta Akbaş'tan alınan cephane ve silahların daha fazlasını derç ve teslim davet edileceği cevaben bildirilmektedir." TTK Arşivi, Bekir Sami Dosyası D. 3, 6.2.1920 şifre.

⁶⁹ BOA.BEO, Umumi No: 346145; ATASE Arşivi, Kls. 36, Dos. 120 (141), Fih. 29.

⁷⁰ Recep Bey, Âyan reisi Ahmet Ahmet Tevfik Paşa'nın (Son Osmanlı Sadrazamı Ahmet Tevfik Okday) kardeşi idi. Bu kişinin silah kaçırmak gibi işlerle ilgisi olmayacağından ve meziyetlerinden bahsedilerek serbest bırakılması, Çanakkale mutasarrıfı tarafından İngilizlerden istendi. Ancak sonuç alınmadı. BOA.BEO, Umumi No: 346145.

⁷¹ Reşadettin Bey olayı bütün ayrıntılarıyla anlatmaktan çekinmemiştir. Bunun üzerine sorgusu tamamlanan Reşadettin Bey gerektiğinde yeniden sorgusu yapılmak üzere Çanakkale'ye kendiliğinden geleceğine dair namusu üzerine yemin ettirildikten sonra 9 Şubat'ta serbest bırakılmıştır. *Harp Tarihi Vesikalari Dergisi*, 13/47 (1964), Vesika: 1103; BOA.BEO, Umumi So. 346145.

⁷² BOA.BEO, Umumi No: 346145; *Harp Tarihi Vesikalari Dergisi*, 13/48 (1964), Vesika: 1116. Bunlar bilahare İstanbul Hükûmeti'nin (Ali Rıza Paşa Hükûmeti) girişimleri sonucu buldukları cezaevinden alınarak daha uygun bir yer olan Redif Dairesi'ne nakledildiler. BOA.BEO, Umumi No: 346145.

⁷³ *Harp Tarihi Vesikalari Dergisi*, Sayı 48'de bu protestolarla ilgili belgeler mevcuttur. Ayrıca *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesinde 24 Şubat 1920'de "Gelibolu Hadisesi" başlığı altında yayımlanmıştır. *Hâkimiyet-i Milliye*, 24 Şubat 1920. Düzce Belediye Reisi de bu konuda bir protesto telgrafı göndermiştir. Protestonamenin altında Belediye Reisi Hüseyin Remzi'nin yanı sıra belediye meclis üyeleri ve eşraftan bazılarının da imzası vardır. ATASE Arşivi, Kls. 23, Dos. 1336/11, Fih. 4/30, 31.

⁷⁴ BOA.BEO, Umumi No: 346145.

⁷⁵ BOA.BEO, Umumi No: 346145; ATASE Arşivi, Kls. 36, Dos. 120, (141) Fih. 12.

⁷⁶ Kozanoğlu, *Hamdi Bey ve Akbaş Baskını*, s. 96.

⁷⁷ BOA.BEO, Umumi No: 346145; ATASE Arşivi, Kls. 36, Dos. 120, (141) Fih. 4/2.

olan Bolayır motorunu bulundu. Bunun üzerine Karabiga'ya 50 kadar deniz piyadesi çıkarıldı, Karabiga Nahiye Müdürü tutuklanarak soruşturuldu ancak yine de bir netice elde edilemedi. İngilizler Bolayır motorunu yedeklerine alarak Karabiga'yı terk etti.⁷⁸ Neticede İngilizler bütün bu uğraşmalarından olumlu bir sonuç elde edemedi.

Buna mukabil Türk tarafının gerek askerî gerekse sivil makamlarının özellikle İngilizlerin bu girişimlerine karşı protestoları ve çeşitli girişimleri bir süre sonra etkisini gösterdi. Balıkesir'de bulunan İngiliz temsilcisi Dr. Arthur, Heyet-i Merkeziye'ye (Balıkesir) gelip, İngiliz genel karargâhının, Heyet-i Merkeziye'nin protestolarını dikkate alarak, Bandırma'daki kuvvetlerin geri çekilmesi için emir verdiğini bildirdi.⁷⁹ Gerçekten de Bandırma'daki İngiliz kuvvetleri 11 Şubat 1920'de limandaki torpidolarına binerek İstanbul yönüne hareket etti.⁸⁰ Ardından General Beyç (?), tutuklanan kişilerin, olayla ilgisi bulunmadığını belirterek bu kişileri serbest bıraktı.⁸¹

Bu gelişmenin Kuvâ-yı Milliye'nin bir başarısı olarak ortaya çıkması, harekete bir dinamizm getirdiği gibi bölgedeki askerî otoritenin ve Kuvâ-yı Milliye teşkilatının halkın gözündeki etkisi ve saygınlığını da arttırdı.⁸²

Ancak İngilizler meselenin peşini tam olarak da bırakmış değildi. Ali Rıza Paşa Hükûmeti nezdinde girişimleri devam etmekteydi. İtilaf devletlerinin bu girişimlerindeki bir gayesi de Millî Mücadele yanlısı olarak gördükleri kumandanların bu gibi bahanelerle görevden alınmasını sağlamaktı. Diğer taraftan İngilizler aynı zamanda bu olayı kullanarak iktidardaki hükûmetin yerine kendilerinin direkt etkili olacağı bir hükûmetin işbaşına gelmesini sağlamak istemekteydi. Bu sebeple İtilaf devletlerinin hükûmet üzerindeki baskısı artınca -ki onlar olayın sorumlusu olarak gördükleri Kâzım Bey ve Yusuf İzzet Paşa'nın görevlerinden alınmasını Harbiye Nezareti'nden istemişti- Ali Rıza Paşa Hükûmeti olayı yerinde soruşturmak üzere eski 15. Kolordu Kumandanı Mirliva Ali Rıza Paşa'yı Bandırma'ya gönderdi. Bu sırada Harbiye Nazırı Fevzi (Çakmak) Paşa da 14. Kolordu Kumandanlığı'na yazdığı telgrafla Ali Rıza Paşa'ya her türlü kolaylığın gösterilmesini istedi.⁸³ Ali Rıza Paşa 15 Şubat 1920 günü Bandırma'ya gelerek görevine başladı.⁸⁴

Ali Rıza Paşa burada yaptığı soruşturma neticesinde Akbaş Cephaneliği baskını olayından askeriyenin sorumlu olmadığı neticesine vardı. Bunu bir raporla İstanbul'a sundu. Bilâhare Mirliva Ali Rıza Paşa, İstanbul'dan gelen başka bir soruşturma heyetiyle birlikte Karabiga'ya gitti. 20 Şubat 1920'de Karabiga'ya varan bu heyet, Biga olayını yani Kara Hasan çetesi meselesini soruşturacaktı.⁸⁵

⁷⁸ BOA.BEO, Umumi No: 346145.

⁷⁹ ATASE Arşivi, Kls. 23, Dos. 1336/11, Fih. 4/11, 12, 13.

⁸⁰ ATASE Arşivi, Kls. 23, Dos. 1336/11, Fih. 4/18, 19, 20.

⁸¹ BOA.BEO, Umumi No:346145.

⁸² Bebek, *Akbaş Cephaneliği Olayı*, s. 93.

⁸³ ATASE Arşivi, Kls. 36, Dos. 120 (141), Fih. 24.

⁸⁴ ATASE Arşivi, Kls. 23, Dos. 1336/11, Fih. 5.

⁸⁵ ATASE Arşivi, Kls. 23, Dos. 1336/11, Fih. 5/8,9.

Mirliva Ali Rıza Paşa'nın raporuna rağmen İtilaf devletleri yine de Millî Mücadele yanlısı olarak gördükleri komutanların görevlerinden alınmalarında ısrar etmekte idi. Bunun üzerine Yusuf İzzet Paşa, kendisine yöneltilen suçlamaları reddederek İstanbul'a savunma niteliğinde bir rapor gönderdi. Yusuf İzzet Paşa raporunda; Akbaş hadisesi meydana geldiği sırada görevli olarak Bursa'ya gittiğini, oradan da İstanbul'a geçtiğini ve Ocak ayının son haftasında Bandırma'ya geldiğini belirtti. Yusuf İzzet Paşa, ayrıca raporunda, kolordunun (14. Kolordu) olaydan sorumlu tutulamayacağını, sorumluların İtilaf devletleri olduğunu, iddia edilen şekilde kaçakçılık olayı varsa bunu ancak silah kaçakçılığında büyük çıkarlar sağlayan Rumların gerçekleştirmiş olabileceğini, hatta Bandırma'daki İngiliz irtibat subayının Akbaş olayından kolordunun sorumlu olmadığını kendisine söylediğini belirtti.⁸⁶

Bu sırada Harbiye Nazırı Başyaveri Salih (Omurtak) Bey, İngilizlerin Yusuf İzzet Paşa'nın görevinden alınıp yerine başka birinin atanması için baskı yaptığını, bu baskı üzerine hükûmetin de Yusuf İzzet Paşa'nın yerine Nurettin Paşa'yı atamayı düşündüğünü 28 Şubat 1920'de Mustafa Kemal Paşa'ya bildirdi.⁸⁷ Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa, 29 Şubat 1920'de 14. Kolordu Kumandanı Yusuf İzzet Paşa'ya, hükûmetin kendisini kolordu kumandanlığından alması ihtimaline karşı alması gerekli tedbiri ve bu konudaki düşüncelerini sordu. Ayrıca baskılar arttığı takdirde görevini kendisine bağlı başka birine bırakmasını istedi. Bu uygulamayla İtilaf devletlerinin hükûmete ve Kuvâ-yı Milliye'ye daha fazla karışmalarının önüne geçilmesi amaçlanmaktaydı. Diğer taraftan Mustafa Kemal Paşa, Harbiye Nazırı Fevzi Paşa'dan da İngiliz baskısına karşı direnmesini isteyerek, böyle bir hareketin millî menfaatlerimize en uygun davranış olacağını belirtti. Harbiye Nazırı Fevzi (Çakmak) Paşa da zaten İngilizlerin baskısı yoğunlaşana kadar herhangi bir azil ve tebdil yapma taraftarı değildi. Fevzi Paşa'ya göre İngilizlerin bu olayı kullanmaları bir hükûmet bunalımı doğurma isteğinden başka bir şey değildi.⁸⁸ Nitekim İngilizler, İstanbul'da mevcut Ali Rıza Paşa Hükûmeti'ne muhalif blokla irtibatı kuvvetlendirmişti. Bu ortamda bölgede yani Güney Marmara bölgesinde Kuvâ-yı Milliye'ye karşı Anzavur Ahmet tekrar faaliyete geçti.

1.6. İkinci Anzavur Ahmet Olayı

Köprülü Hamdi Bey, Akbaş Cephaneliği baskınından sonra tekrar Biga'ya dönmüştü. Burada Hamdi Bey Akbaş'tan kaçırılan silahlarla Balıkesir Heyet-i Merkeziyesi adına Yunanlılara yapılması düşünülen taarruz için beş bin kişilik bir kuvvet hazırlamak üzere çalışmalara başlamıştı.⁸⁹ Bu faaliyetler çerçevesinde kısa zamanda beş yüz kadar asker toplandı. Bunlar bilâhare Biga'daki 190. Alay'ın 2. Taburu emrine verildi. Kolordu tarafından bu tabura bazı subaylar da atandı.⁹⁰

⁸⁶ ATASE Arşivi, Kls. 36, Dos. 120, (141), Fih. 26 ve 26/1.

⁸⁷ ATASE Arşivi, Kls. 23, Dos. 1336/11, Fih. 5 ve 5/1.

⁸⁸ Bebek, *Akbaş Cephaneliği Olayı*, s. 97-98.

⁸⁹ Kozanoğlu, *Hamdi Bey ve Akbaş Baskını*, s. 99.

⁹⁰ *Türk İstiklâl Harbi*, C. VI, s. 72.

Türk tarafında bu hazırlıklar sürdürülürken, Yunanlıların Türk cephesinin dayanıklılığını anlamak için genel bir saldırı hazırlığı yaptığı, Venizelos'un bu maksatla emir verdiği ve birkaç kura askerini silah altına aldıkları haberi alındı. Bunun üzerine Yunan Kuvvetlerinin Akhisar-Soma hattına saldırabileceği düşüncesiyle 61. Fırka (Tümen) Komutanlığı, Hamdi Bey'in Biga'da hazırlamakta olduğu kuvvetlerin bu cepheye sevkini planladı. 61. Fırka Komutanlığı planına göre; Yunan saldırısından önce bu kuvvet yetiştigi takdirde Yunanlılar Soma ve Akhisar üzerine saldırırken fırkaya bağlı birlikler de İvrindi, Koruca ve Kestane Dağı üzerinden Bergama'yı alarak Yunanlıların çekilme hattı üzerine yürüyecekti.⁹¹

Diğer taraftan bu iş için düşünülen asker toplama işi zor bir işti ve birtakım güçlükleri vardı. Çünkü asker toplama devlete ait bir hak ve bir hükümet işi idi. Ancak şimdi bu iş devlet adına değil Kuvâ-yı Milliye adına yapılmaktaydı. Ayrıca iş asker toplamakla da bitmiyordu. Silah altına alınanların giydirilmesi ve beslenmesi gibi problemler vardı.⁹²

Bu durum, mevcut hükûmete ve Kuvâ-yı Milliye'ye muhalif olanlara büyük fırsat vermekteydi. Çünkü bu emirler yerine getirilecek olursa padişaha ve devlete itaatsizlik durumu söz konusuydu.⁹³ Yine asker beslenmesi ve giydirilmesi için köylülerden toplanması düşünülen yardım da köylünün ödeme gücünün üstündeydi. Üstelik yardımın bir hafta gibi kısa bir zamanda toplanması gerekmekteydi. Nitekim öyle de yapılmak istendi. Bu durum köylüler arasında telaş ve korku meydana getirdi.⁹⁴

Bunların yanı sıra Hamdi Bey, Biga'ya ilk defa gelişinde burada herşeye hâkim olan Kara Hasan adında birinin liderliğinde hareket eden bir çete ile karşılaşmıştı. Hamdi Bey bilahare bu çeteyi dağıtmış, Kara Hasan ve on kadar yakın adamını Biga cezaevine hapsedmişti. Fakat yakalanamayan çetenin diğer elemanları köylere dağılmıştı.⁹⁵ Bu kişiler köylerde Hamdi Bey aleyhine propaganda yapmaktaydı. Bu arada, daha önce Anzavur'a karşı yapılan harekât sırasında kaçıp kurtulmuş, sinmiş ve saklanmış olan bazı elebaşılar da Akbaş olayını bir türlü hazmedemeyip Karabiga ve Çanakkale dolaylarında dolaşan İngilizlerle gizli temasa başlamıştı. İngilizler bu ortamdan faydalanmak istiyorlardı.⁹⁶

Kuvâ-yı Milliye'ye karşı olan harekâtı bastırılan ancak yakalanamayan Anzavur, şimdi Biga'daki bu ortamdan faydalanmak için Çerkez köylerini dolaşmaya başlamıştı. Bu çerçevede Anzavur gittiği köylerde yine Kuvâ-yı Milliye teşkilatını kötileyici propaganda

⁹¹ *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, 9/34 (1960), Vesika: 853.

⁹² Bu sebeple şehirlerdeki halktan ve köylülerden para toplanmasına karar verildi. Biga ve köylerinden nüfusa ve zenginliğe göre 120 bin lira toplanması düşünüldü. Bkz. Uluğ İğdemir, *Biga Ayaklanması ve Anzavur Olayları*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay., 1973, s. 87. Ancak soruşturma heyetinin gazetelere verdiği beyanattan 120 bin lira alındığının kesinlikle yalan olduğu, 112 bin lira istenilmesi düşünüldüğü, bunun da tasarı halinde kaldığı anlaşılmaktadır. *İleri*, 5 Mart 1920'den naklen: Su, *Akbaş Olayı*, s. 186.

⁹³ Su, *Akbaş Olayı*, s. 185.

⁹⁴ Su, *Akbaş Olayı*, s. 186.

⁹⁵ Özalp, *Millî Mücadele*, C. I, s. 98; *Türk İstiklâl Harbi*, C. VI, s. 72.

⁹⁶ *Türk İstiklâl Harbi*, C. VI, s. 73. Ayrıca yapılan propagandalar için bkz. Ali Orhan, *İlk Kurşun Notları*, TTK Arşivi, basılmamış notlar; Uluğ İğdemir, *Sivas Kongresi Tutanakları*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1975, s. 34.

yapmaktaydı.⁹⁷ Bölgedeki bu gelişmelerin yanı sıra İstanbul'da da Kuvâ-yı Milliye'ye muhalif gruplardan Hürriyet ve İtilaf Fırkası, Nigehbancılar, Kızıl Hançerliler ve Teali-i İslâm Cemiyeti ittifak edip, İngilizlerin desteğini de elde ederek Cemiyet-i Ahmediye teşkil etmeye çalışmaktaydı. Bunlar, Anadolu'da Kuvâ-yı Milliye'ye karşı oluşturulmaya çalışılan Kuvâ-yı Ahmediye teşkilatıyla birleşmek, dinî bir propaganda altında ve ahalinin taassubundan da istifade ederek Kuvâ-yı Milliye'ye cihad ilan etmek planı yapıyordu.⁹⁸ Bu çerçevede Biga'daki ortamdan da istifade etmeyi düşünen bu zararlı güruh, Biga'da teşkilatlarını tamamladıktan sonra Gönen'i ve müteakiben Bursa'yı elde ederek Adapazarı ile birleşecekti. Bilahare bir kongre toplayarak İngilizlere bir muhtıra verecekler, böylece Ali Rıza Paşa Hükûmeti'nin düşürülmesi sağlanıp yerine Damat Ferid Paşa veya Kiraz Hamdi Paşa'dan birinin başkanlığında bir kabine teşkilini talep edeceklerdi. Nitekim bu planın gerçekleştirilmesi için İngiliz torpidosuyla İngiliz subay ve askerlerinin de refakatiyle Kızıl Hançer taraftarlarından Kaymakam Fettah, ağır topçu binbaşılardan Emirgânlı Kemal, bir süvari mülâzımı, bir bahriyeli yüzbaşı, Gönen efradından Nuri Bey, Mülâzım Çerkez Yusuf Bey, Karabiga'ya giderek oradan Biga'da Anzavur'a iltihak edip teşkilata başlayacaklardı. Hatta bu amaçla daha önce Pomaklar üzerinde tesir etmeye memur olarak Yüzbaşı Selim Efendi ile bir Mülâzımievvel Karabiga'ya gönderilmişti.⁹⁹ Yine planın bir parçası olarak ticaret erbabı görünümü altında Bursa'ya 300 kadar münferit şahıs gönderilmişti. Bilahare Bursa Hürriyet ve İtilaf Fırkası Reisi Aziz Nuri ve Mahmut Şevket Paşa katillerinden Çerkez Kâzım'ın kardeşi Adapazarlı Hikmet, Mudanya üzerinden Bursa'ya hareket ettirildi. Ayrıca Kürt Mustafa (Takma adıyla Nemrut Mustafa Paşa) vasıtasıyla iki üç makineli tüfek subayı gönderildi. Bunların yanı sıra eski Bursa Müftüsü Ömer Fevzi, Havacı Halim ve ulemadan birkaç kişi Bursa teşkilatını geliştirme ve takviye ile görevlendirilmişti. Yine plana göre bu grup Anzavur'la birleştikten sonra Kürt Mustafa Paşa Kuvâ-yı Ahmediye umum kumandanlığına getirilecekti. Bunlar ilk harekette Bursa'daki 56. Fırka Kumandanı Bekir Sami (Günsav) Bey'i öldüreceklerdi.¹⁰⁰ Ayrıca bunlar daha önceki girişim ve harekâtlarında yaptıkları gibi, yine Adapazarı ve Düzce taraflarına Çerkez ileri gelenlerinden birtakım kişileri göndermişlerdi.¹⁰¹

İstanbul'dan idare edilen bu hareketin tertipçileri Arnavut Tayyar Paşa, Nigehban'dan Binbaşı Hüsnü Bey, Topçu Binbaşı İsmail Hakkı Bey, Çerkez Bekir, Adapazarlı Çerkez Kâmil, Çerkez İdris, Emekli Binbaşı Çerkez Hüseyin Bey, Mekteb-i Harbiye-i Tıbbiye muallimlerinden Erkân-ı Harb Binbaşısı Hayri Bey, Kürt Mustafa Paşa, Kiraz Hamdi Paşa, Dava Vekili Fuat Şükrü, Reji'den Cevat, Kâzım Paşa damadı Doktor Esat, Zeynelabidin,

⁹⁷ *Türk İstiklâl Harbi*, C. VI, s. 73. Anzavur köy köy dolaşarak "Beni buralara padişah gönderdi. Kuvâ-yı Milliye denen hareket eşkiyalıktan başka bir şey değildir." propagandası yapıyordu. Güven, *Anzavur İsyanı*, s. 43.

⁹⁸ Kâzım Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1969, s. 475.

⁹⁹ ATASE Arşivi, Kls. 321, Dos. 10, Fih. 3/2.

¹⁰⁰ ATASE Arşivi, Kls. 321, Dos. 10, Fih. 3/3

¹⁰¹ Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, s. 475.

sabık Eskişehir Mutasarrıfı Sami, Ali Kemal (eski bakan ve muharrir-yazar), Ali Hikmet Beylerdi. Teşkilat için gerekli olan para da büyük ölçüde bu hareketin teşvik ve destekçisi İngilizlerden sağlanmıştı.¹⁰²

Bunların hareket planı da şöyleydi: İstanbul'dan Karabiga ve Bandırma'ya çıkarılacak subaylarla Tekirdağ'daki Alay Kumandanı Mustafa Nuri Bey'in sevk edeceği subaylar ve bunların Nigehban mensubu olanları, ellerinde yeşil küçük varakalarda kaydedilmiş numaralar ile evvelâ kendilerini Müdafaa-i Hukuk ve Kuvâ-yı Milliye taraftarı göstererek ahali arasına gireceklerdi. Bilahare her altı köyden bir nahiye teşkil ve her nahiyeye bir subay tayin ettikten sonra halka, Müdafaa-i Milliye reislerinin ahlâksız ve namussuz olduğunu propaganda ile efkârı aleyhlerine tahrik ederek, Kuvâ-yı Milliye reislerini birer ikişer katl ve idam edip işleri kendileri alacaklardı. Bundan sonra üçüncü safhaya başlayacaklardı. Buna göre; Ayvalık Cephesi'nde sağ taraflarını denize istinat ettirerek İngilizlerin yardımına dayanacak ve Yunan kuvvetlerine bir muhtıra vererek, kendilerinin Yunan aleyhtarı olmayıp İttihat ve Terakki'ci olan Teşkilât-ı Milliye'ye karşı hareket ettikleri ve binaenaleyh kendileriyle ittifak halinde hareket edilmesi lüzumunu tavsiye edeceklerdi. Daha sonra da sola doğru harekâta başlayarak bütün cepheyi düşürüp ortadan kaldırmaya başlayacaklar ve bu şekilde gayelerini gerçekleştirmeye çalışacaklardı.¹⁰³ Bu plandan bir raporla haberdar edilip uyarılan Heyet-i Temsiliye Reisi Mustafa Kemal Paşa, derhal 14. Kolordu Kumandanlığı'na bu planı detayıyla bildirerek uyardı ve gerekli tertibatın alınmasını istedi.¹⁰⁴

Bu gelişmeler vuku bulurken Köprülülü Hamdi Bey ve Biga yerel yönetimi, Anzavur'un menfi propagandasını kırmak, en azından etkisini azaltmak için, Çerkezler arasında sayılan ve sevilen Dimetokalı İsmail Hakkı, Hacıköylü Kaymakam Tahir ile Bigalı Sefer Beyleri köylere nasihat heyeti olarak gönderdi.¹⁰⁵ Ancak bu girişimden etkili bir sonuç alınamadı. Bu arada Hamdi Bey'in millî kuvvetler için yardım toplamak üzere köylüye verdiği müddet de bitmekteydi. Zor durumda kalan ve aynı zamanda menfi propagandanın da etkisinde olan köylüler telaş içinde ne yana gideceklerini, hangi tarafa yöneleceklerini şaşırılmıştı. Bu karmaşık ortam içinde Kara Hasan çetesinin ele geçmeyen adamlarıyla, Biga sakinlerinden oluşturulan (Pomak, Çerkez ve Türklerden kurulu) bir heyet ne yapacakları konusunda danışmak üzere Anzavur'un yanına gitti. Bu ortamdan istifade ile Anzavur da Biga'ya baskın yapılmasını kararlaştırdı.¹⁰⁶

¹⁰² Önceki bölümde anlatılan eski Anzavur meselesine dâhil olan Şah İsmail, İngiliz torpidosuyla Çanakkale'ye giderek İngilizlerden talimat ve 5.000 İngiliz altını almıştı. ATASE Arşivi, Kls. 321, Dos. 10, Fih. 3/3; Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, s. 478; *Harp Tarihi Vesikalari Dergisi*, 5/18 (1956), Vesika: 452; *Harp Tarihi Vesikalari Dergisi*, 6/22 (1957), Vesika: 554.

¹⁰³ ATASE Arşivi, Kls. 321, Dos. 10, Fih. 3/3.

¹⁰⁴ ATASE Arşivi, Kls. 321, Dos. 10, Fih. 3/2 ve 3/3.

¹⁰⁵ Güven, *Anzavur İsyanı*, s. 43; Ayrıca Yusuf İzzet Paşa da Anzavur Ahmet'in Çerkezlerle irtibatını kesmek için bölgedeki Çerkezlere nasihatçılar gönderdi. TTK Arşivi, Bekir Sami Dosyası, D. 3, 18.2.1336 Bandırma şifre.

¹⁰⁶ Güven, *Anzavur İsyanı*, s. 44. Yusuf İzzet Paşa, 18.2.1920'de Bekir Sami (Günsav) Bey'in 17.2.1920 tarihli telgrafına verdiği cevapta, "Biga'da Hamdi Bey'in yine Türk çetesi rüesasından Kara Hasan'ı tevkiif etmesi ve daha sair bazı muamelat-ı şedidesi Biga havalisinin oldukça kesretli olan Pomak ahali arasında

Bu arada Hamdi Bey, Asmalı'da Gâvur İmam lakaplı İmam Fevzi'nin Kuvâ-yı Milliye aleyhine hazırlık yaptığını haber alınca, Biga Kaymakamı Şefik Bey'i onlara nasihat için gönderdi.¹⁰⁷ Ancak bundan da bir netice çıkmadı. Nitekim Pomaklardan olan Gâvur İmam ve Çerkezlerden Şah İsmail, etraflarına topladıkları 200 kadar silahlı ve 1000'den fazla baltalı, bıçaklı ve sopalı köylülerle 16 Şubat 1920 Pazartesi günü Biga ilçe merkezine saldırdı.¹⁰⁸ Anzavur Ahmet de bu sırada bir kısım kuvvetle Dereköyü'nden Kaldırımbaşı'na kadar uzanan fundalıklı sırtları tutmuştu. Biga ilçe merkezinde ise 130. Alay'ın 2. Taburu vardı. Bu tabur erlerinin çoğu civar köylerden idi. Bu durumda Biga'yı basanlar da kendi köylüleri, babaları, kardeşleri, akrabaları idi. Bu yüzden Biga'yı basanlara karşı koyma imkânı yoktu. Bu durumda Hamdi Bey, yanında bulunan Kani Bey'e, Biga Jandarma Komutanı'ndan yardım alarak hapishanedeki Kara Hasan ve arkadaşlarını yok etmesini söyledi. Kendisi ise yanındakilerle silahların depo edildiği Yenice'ye gitmek üzere Biga'dan ayrıldı. Çünkü İngilizlerin teşvik ve desteğinde olan bu kişilerin Akbaş'ta elde edilen cephaneyi ele geçirmeye çalışacakları belliydi. Kani Bey verilen direktif doğrultusunda derhal Jandarma Kumandanlığı'na geldi. Jandarma Komutanı İsmail Hakkı Bey'e Kara Hasan ile ilgili Hamdi Bey'in kararını bildirdi. Ancak İsmail Hakkı Bey bunu yapamayacağını belirtince, Kani Bey bizzat kendisi hapishanedeki Kara Hasan ve adamlarını, daha önceden tedbir olarak cezaevinin kapısına yerleştirmiş olduğu makineli tüfekle öldürdü.¹⁰⁹ Bu sırada köylüler Gâvur İmam komutasında Biga'ya girdi. Bu ani gelişme karşısında Kani Bey kasabadan uzaklaşmak imkânını bulamadı ve bir Rum'un evine sığındı. Gurubun içinde yer alan Pomaklar da bunu haber alınca evi sardı. Burada Kani Bey kendini savundu. Ancak kurtulamayacağını anlayınca yanındaki gizli evrakı imha ettikten sonra son kurşunuyla intihar etti.¹¹⁰ Ardından Jandarma Kumandanlığı'nda bulunan Jandarma Yüzbaşı İsmail Hakkı ile koğuştta yatan hasta iki jandarma ve bir piyade eri köylülerce öldürüldü.¹¹¹ Bu şekilde Biga'ya hâkim olan baskıncılar öğleden sonra ilçeye tellallar çıkardı ve Kuvâ-yı Milliye'den olanların teslim olmalarını istedi. Bu kargaşada o gün Biga'da pek çok Kuvâ-yı Milliye'ci öldürüldü. Biga baskınının ertesi günü 17 Şubat 1920'de Anzavur Ahmet on beş kadar adamıyla Biga'ya geldi. Telgrafhaneyi işgal etti ve hükûmet konağına yerleşerek idareyi ele aldı.¹¹²

zahirde Kara Hasan'ı kurtarmak maksadı ile büyük bir aksülamel vücuda getirmiş ve maatteessüf bu hadiseden Anzavur Ahmet de istifadeye başlamıştır." demektedir. TTK Arşivi, Bekir Sami Dosyası, D. 3, 17.2.1920 Bursa. 18.2.1920 Bandırma şifre.

¹⁰⁷ Güven, *Anzavur İsyani*, s. 45-46. Gâvur İmam, Pomak asıllı İmam Fevzi'dir. Asmalıköy'de imamlık yapmakta iken Anzavur'la anlaşmış, onun hizmetine girmiştir. Emrinde elli Çerkez atlısı vardı. Biga'nın millî kuvvetlerce geri alınışından sonra yakalanmış, Bandırma'ya harp divanına götürülürken kaçmaya çalıştığından vurularak öldürülmüştür. Uluğ İğdemir, *Sivas Kongresi Tutanakları*, s. 63; Kemal Özer, *Kurtuluş Savaşı'nda Gönen*, Balıkesir: Türk Dili Matbaası, 1964, s. 93.

¹⁰⁸ BOA.BEO, Umumi No: 345166.

¹⁰⁹ İğdemir, *Sivas Kongresi Tutanakları*, s. 3-6; Zühtü Güven, baskın tarihini 13 Mart 1920 olarak veriyor ki bu tarih yanlıştır. Güven, *Anzavur İsyani*, s. 45-48.

¹¹⁰ Güven, *Anzavur İsyani*, s. 47.

¹¹¹ *Türk İstiklâl Harbi*, C. VI, s. 73.

¹¹² İğdemir, *Sivas Kongresi Tutanakları*, s. 4-8; *Türk İstiklâl Harbi*, C. VI, s. 73; BOA.BEO, Umumi No: 345166.

Bu gelişmeler vuku bulurken Yenice'ye gitmek üzere Biga'dan ayrılmış olan Hamdi Bey ve yanındaki arkadaşları sabaha karşı yorgunluktan bitkin bir halde İnova köyü yakınlarına gelmiş ve dinlenmek için köye girmişti. Ancak köylüler tarafından tanınan Hamdi Bey Anzavur yanlılarına ihbar edildi. Anzavur yanlıları da Hamdi Bey'i kaldığı yerde yakaladı ve üzerindeki herşeyini aldı. Bilahare Hamdi Bey'in kollarını bağlayarak köye gelen Gâvur İmam kuvvetlerine teslim edildi.¹¹³ Hamdi Bey bundan sonra Biga'ya doğru yola çıkarıldı. Ancak Biga'ya varmadan Birinci Geçit denilen yerde katledildi. Naaşı 17 Şubat günü araba ile Biga'ya getirilerek Hükûmet (Kaymakamlık) Meydanı'nda halka teşhir edildi.¹¹⁴

Bu sırada Biga'da duruma hâkim olan Anzavur Ahmet ve Gâvur İmam bilahare Akbaş'tan kaçırılan silah ve cephaneyi ele geçirmek üzere Edremit'in İhvaniye nahiyesine bağlı ve hudut üzerinde bulunan Yenice üzerine yürüdü. Yenice'de ise Biga baskını sırasında silah ve cephaneyi korumak üzere Hamdi Bey tarafından elindeki kuvvetlerin çoğunu yanına verilerek gönderilen Dramalı Rıza Bey bulunuyordu. Anzavur ve taraftarlarının buraya ulaşmasının ardından, bunlarla Dramalı Rıza Bey'in komutasındaki Kuvâ-yı Milliye muhafızları arasında 38 saat süren bir çarpışma meydana geldi. Bu çarpışma neticesinde ilk etapta Anzavur ve taraftarları geri çekildi. Ancak 22 Şubat 1920 günü Anzavur, 800 kadar bir kuvvetle birlikte Biga'dan temin ettikleri topların da eşliğinde tekrar Yenice köyüne hücum etti. Anzavur, top takviyeli bu hücumuyla 500 kadar mevcudu olan Kuvâ-yı Milliye kuvvetini dağıttı.¹¹⁵ Bu gelişme üzerine Dramalı Rıza Bey, Anzavur Ahmet ve taraftarlarının eline geçmemesi için cephaneliği havaya uçurdu. Esasında Hamdi Bey, Anzavur ve taraftarlarının Biga baskını üzerine 61. Fırka Kumandanı'ndan (Kazım Özalp) cephaneliğin korunması için kuvvet istemişti. Bunun üzerine Hamdi Bey'in istediği kuvvetler hazırlanmıştı. Bu durumda Balıkesir'den Binbaşı Muhtar Bey ile Necati Bey bir müfreze kuvvetle hareket ettirilmişlerdi. Ayrıca Vasıf Bey, İngiliz Kemal, Giresunlu (Savaştepe) Bulgurcu Mehmet Efe maiyetiyle ve Balyalı Mustafa Çavuş da bir kısım kuvvetle bu müfrezeye iştirak ettirilmişti. İşte bu kuvvetler, Anzavur ve taraftarlarının Yenice'ye baskını sırasında bölgeye varmak üzereydi. Ancak bu takviye kuvvetlerin Dramalı Rıza Bey'le gerekli teması sağlayamamış olması, yani iki taraf arasında irtibat kurulamamış olması, büyük gayretlerle elde edilmiş olan cephaneliğin elden çıkmasına sebep oldu.

Bu gelişmeler üzerine Anzavur Ahmet, Gâvur İmam ve taraftarları kendilerini muvaffak olmuş görerek Biga'ya geri döndü ve bu durumu ilçede ilan etti. Aynı zamanda taraftarları da etrafta yani köylerde ve etkin oldukları yerlerde durumu ilan edip Kuvâ-yı Milliye aleyhinde propagandayı hızlandırdı.¹¹⁶

¹¹³ Geniş bilgi için bkz. TTK Arşivi, Ali Orhan İlkürşun, basılmamış notları; Gıyas Yetkin, *Sohbet Gazetesi*, Tefrika No. 135-140.

¹¹⁴ İğdemir, *Sivas Kongresi Tutanakları*, s. 12-13. Hamdi Bey'in öldürülmesi üzerine, *İzmir'e Doğru* gazetesinin 35. sayısında onu ve yaptıklarını öven ve Biga vakasını detaylı anlatan bir yazı yayımlamıştır.

¹¹⁵ BOA.BEO, Umumi No: 345166. (Dağılan kuvvetlerin 200 kadarı İhvaniye'ye çekildi.)

¹¹⁶ Özalp, *Millî Mücadele*, C. I, s. 98-99

Bu gelişmelerin hemen akabinde muhaliflerce İstanbul'da hazırlanan yukarıda izah ettiğimiz plan tatbiki kondu. Bu çerçevede planın gerçekleştirilmesi için görevlendirilen kişiler, Anzavur ve Gâvur İmam'ın 1500 kişilik bir kuvvetle Biga ve havalisine hâkim olduğu sırada 24 Şubat'ta İstanbul'dan hareket ettirildi. Bunlar Bursa ve Biga'da oluşturmak istedikleri teşkilatı tamamlayacaklardı. Bunların yanı sıra Tekirdağ'daki alay kumandanı Binbaşı Mustafa Nuri Bey, subay temin ve sevk edecek ve 14. Kolordu Kumandanlığı'nın silah depoları hakkında subaylara talimat verecekti. Bilahare ahali ile subaylar bu depolara baskın yapacaklardı. Bandırma'da ise Dava Vekili Ferid Bey bu ihtilal teşkilatına memur edilmişti. Dava Vekili Ferid Bey'in Bandırma içinde emrinde olmak üzere 300 silahlı maiyeti vardı. Bunların yanı sıra 56. Fırka'dan 70 subayın imzasını taşıyan bir mazbata Dersaadet'e Nigehban Cemiyeti'ne gönderilmişti. Muhteviyatı da yapılacak ihtilale Nigahbancılarla iştirak edeceklerini teminden ibaret idi. Mazbatadaki imza sahiplerinden Muhsin, Halil İbrahim ve Nuri isimleri tespit edilmişti. Bursa Polis Müdürü ile Başkomiseri bu ihtilal teşkilatını himaye etmekteydi.

Plâna göre, Bursa'da dâhili galeyanda silahları Setbaşı'ndaki Çerkez İbrahim ile Çerkez İdris Ağa'nın oğlu Ömer dağıtacaktır. Bursa'nın sağ kanat harekâtını Karacabey'de Gostivarlı İbrahim Bey'le Çerkez eşkiyasından meşhur Davut idare edecekti. Sol kanadı ise Yenişehir'de Ethem ile Kâzım'ın (Sadrazam Mahmut Şevket Paşa suikasti sebebi ile idam edilen Yüzbaşı Kâzım) kardeşi daha önce sözü edilen Adapazarlı Hikmet ve arkadaşları, merkezi de 56. Fırka'dan (Tümen) Nigehbancı subaylar idare edecekti. Balıkesir civarındaki teşkilata ise ağır topçu binbaşılardan Emirgânlı Kemal Bey görevlendirilmişti. Ayrıca Kiraz Hamdi Paşa'nın yaveri olup Bandırma'da tevkif edilen ancak kimliği anlaşılamadığından serbest bırakılmış olan Yüzbaşı Kemal Bey de kendisiyle işbirliği edecekti.¹¹⁷ Bu arada Ragıp Bey'in emrinde bir Çerkez, Değirmendere civarındaki Anzavur çetelerini elde etmek ve Bursa hareketini hızlandırmak üzere 1 Mart 1920'de İzmit'e gitti.¹¹⁸

İhtilâl planının uygulanması için bu şekilde gerekli hazırlıklar yapılırken, 1-2 Mart 1920 gecesi Tophane civarında Hüseyin Remzi Paşa'nın konağında, paşanın başkanlığında bir toplantı yapıldı. Toplantıya Kürt Mustafa ve Tayyar Paşalar, Kaymakam Fettah, Binbaşı İsmail Hakkı, Adapazarlı Hikmet, Yüzbaşı Şevket, Hüseyin Remzizade Şevket, Mülâzim Halid Efendiler ve Nigehbancılardan daha birçok subay katılmıştı. Bu toplantıda Bursa'da harekâtın başladığı haber alınır alınmaz İstanbul'da hükûmeti ele geçirmek için sadrazam, dâhiliye nazırı ve daha iki nazırın katledilmesi kararı da alındı.¹¹⁹

Durumun bu şekilde tehlikeli bir hal alması üzerine Yusuf İzzet Paşa'dan sonra, Balıkesir Mutasarrıflığı da seri tedbirler alınmasını talep etti.¹²⁰ Bunun üzerine mesele Meclis-i Vükelâ'da görüşülerek bölgeye bir Tahkik Heyeti gönderilmesi kararı alındı. Dâhiliye ve

¹¹⁷ Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, s. 475-480.

¹¹⁸ "Bu kişi vaktiyle İngiliz esirlerinin firarını teshil eylediğinden dolayı İngilizlerce pek sevilmiştir. Çerkez elbisesi ve kamasıyla Beyoğlu'nda serbestçe gezen bir zattır." Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, s. 481; ATASE Arşivi, Kls. 321, Dos. 10, Fih. 5.

¹¹⁹ ATASE Arşivi, Kls. 321, Dos. 10, Fih. 5.

¹²⁰ BOA.BEO, Umumi No: 345166, 23.2.1920, Yusuf İzzet Paşa telg. 17Şubat1920.

Harbiye Nezaretlerine bu karar doğrultusunda hareket edilmesi 28 Şubat 1920'de bildirildi.¹²¹ Aynı zamanda merkezî hükûmet şimdilik Heyet-i Tahkikiye'nin vazifesini işgal etmemek üzere Biga'ya bir taarruz yapılmamasını da emretti.¹²² Bu durumda lazım gelen sert tedbirler alınmadı. Diğer taraftan Anzavur Ahmet de bölgede hâkimiyetini genişletmeye çalışıyordu. Nitekim bu ortamda Biga'da bir beyanname yayımlayan Anzavur ile Karesi (Balıkesir) Mutasarrıfı arasında bu maksadı ortaya koyan telgraflaşmalar vuku buldu.¹²³

Olayın bu şekilde seyretmesi üzerine, Karesi (Balıkesir) Heyet-i Merkeziyesi ve 61. Fırka (Tümen) vasıtasıyla Akhisar mıntıkası kumandanı Kaymakam Sabri Bey'in emrinde önemli bir kuvvet oluşturuldu. Akhisar Cephesi millî alay kumandanı Hafız Hüseyin Bey ile Soma Cephesi millî alay kumandanı Emin Bey emrindeki kuvvetlerle bu kuvvete iştirak etti. Karesi'den (Balıkesir) Abdülgafur Efendi (Bilahare Karesi mebusu) kumandasında bir millî tabur, Edremit'den Hazım Ağa'nın maiyetiyle Ayvalık Cephesi'nden de bir miktar kuvvet gönderildi. Ayrıca Gönen civarında bulunan Kaymakam Rahmi Bey ve Erkân-ı Harb Derviş Bey (Derviş Paşa) de bu harekete iştirak ettirildi.¹²⁴

Böylece kuvvet oluşturulduktan sonra Sabri Bey bütün kuvvetleriyle Gönen'e vardı. Hafız Hüseyin Bey emrindeki süvariler de bu sırada Biga'ya vardılar. Ancak burada Anzavur kuvvetleriyle meydana gelen çarpışmalarda bu kuvvetler geri çekilmek zorunda kaldı. Sabri Bey'in kuvvetleriyle beraber Gönen'e çekilmesi, Anzavur ve taraftarlarının cesaretini daha da artırdı.¹²⁵ Bu geri çekilme hadisesinde 14. Kolordu Kumandanlığı'nın 56. Fırka'nın Kirmastı'daki 172. Alay'dan oluşturduğu kuvvetin arabasızlık yüzünden gecikmiş olması da etken oldu.¹²⁶ Bu durumda zaten ciddi olan vaziyet bir kat daha ciddiyet kazandı. Anzavur Ahmet ve Gâvur İmam tekrar Biga havalisine hâkim oldu. Ardından teşkilatlarını Gönen'e doğru genişletmeye başladı. Bu ortamda Manyas ahalisinin çoğu da Anzavur tarafına geçmeye istekli görünüyorlardı.¹²⁷ Bu hengâme sırasında İstanbul'da bir siyasi bunalım, hükûmet bunalımı baş gösterdi.

1.7. Ali Rıza Paşa Hükûmeti ile Heyet-i Temsiliye Arasındaki İkiliğin Güney Marmara Bölgesine Yansıması - Keşfi Bey Meselesi

İtilaf devletleri mümessilleri Türkiye meselesini 12 Şubat 1920'de başlayan Londra Konferansı'nda görüşmeye başlamıştı. Bu konferansta İstanbul'un Osmanlı Devleti'ne bırakılacağı kararı alındı. Buna mukabil 16 Şubatta Lord Curzon'un müsaadesiyle İstanbul'daki Yüksek Amiral De Robeck; "Ermenilerin katline ve Anadolu'da müttefik kuvvetlere yapılan tecavüzlere son verilmediği takdirde barış şartlarının Türkler

¹²¹ BOA.BEO, Umumi No: 345166.

¹²² TTK Arşivi, Bekir Sami Dosyası, D. 4, 26.2.1336 (1920) şifre.

¹²³ BOA.BEO, Umumi No: 345166.

¹²⁴ Özalp, *Millî Mücadele*, C. I, s. 99.

¹²⁵ Özalp, *Millî Mücadele*, C. I, s. 100.

¹²⁶ *Türk İstiklâl Harbi*, C. VI, s. 75.

¹²⁷ Özalp, *Millî Mücadele*, C. I, s. 100.

aleyhine çevrilmesi çok muhtemeldir.” açıklamasını yaptı.¹²⁸ Bunun akabinde yine Amiral De Robeck 19 Şubat 1920’de Osmanlı Hariciye Nezareti’nden, Yunanlılara karşı Türk askerleri ve Kuvâ-yı Milliye tarafından yapılmakta olan saldırıların durdurulmasını istedi.¹²⁹ Bu arada işgal kuvvetleri Başkomutanı General Milne, Ali Rıza Paşa Hükûmeti’ne verdiği nota ile Anadolu’daki Yunan ordusunun karşısında mevzi alan millî kuvvetlerin (Kuvâ-yı Milliye) İtilaf Yüksek Konseyi’nin onayladığı hattan 3000 metre geri çekilmesini tekrar istedi.¹³⁰ Bu sırada İtilaf devletleri özellikle İngiltere, Ali Rıza Paşa Hükûmeti’ni düşürerek yerine tekrar Damat Ferit Paşa’yı getirmek için mevcut hükûmete karşı sistemli bir kampanya açıp güçlük çıkarmaya başlamıştı.¹³¹

Mevcut hükûmet bu şartlar altında içerde tam hakimiyet sağlamaya çalışmakta ve huzurun sağlanmasını istemekteydi.¹³² Hükûmet bu çerçevede 14 Şubat 1920’de bir bildiri yayınlayarak, Meclis-i Mebusan’ın İstanbul’da açıldığını ve millî irade adına başka kuvvetlerin söz söylemeye yetkisi olmadığını açıkladı. Bu Heyet-i Temsiliye’ye bir gönderme idi.¹³³ 19 Şubat 1920’de Mustafa Kemal Paşa’ya gönderdiği şifre telgrafta Rauf Bey, hükûmet ve Meclis-i Mebusan hakkında bilgi veriyordu. Buna göre; 19 Şubat 1920’de de Sadrazam Ali Rıza Paşa ile Dâhiliye Nazırı ve Bahriye Nazırı İstanbul’da Meclis-i Mebusan’ın çalışmalara başlaması sonrasında mecliste oluşturulmuş olan “Felâh-ı Vatan Grubu” toplantısına katılarak Kuvâ-yı Milliye aleyhinde konuşmuşlardı. Sadrazam burada, Kuvâ-yı Milliye’nin ikinci bir hükûmet şeklinde görünmemesini, hükûmetin icraatına karışmamasını, Maraş’taki harekâtın daha ileri götürülmeyerek durdurulmasını, düzen ve asayişin temini lüzumunun gerekli ve hayırlı bir iş olacağını söylemişti. Ardından “Harekât-ı Milliye esnasında tayin edilip Ankara’ca kabul edilmeyen kolordu kumandanı (Ahmet Fevzi Paşa-20. Kolordu Kumandanlığı’na) ile valinin (Ziya Paşa-Ankara Valiliği’ne), tekrar Ankara’ya gönderileceğini, Müsteşar Keşfi Bey’i (Damat Ferit Paşa ve Ali Kemal Bey’le çalışmış olan Dâhiliye Nezareti Müsteşarı) Bursa’ya vali yaptığını ve Harekât-ı Milliye’ye muhalefetinden dolayı Diyarbakır’dan kaldırılan Faik Ali Bey’i de Dâhiliye Nezareti Müsteşarı tayin ettiğini” ifade etmişti.¹³⁴

Gerçekten Meclis-i Mebusan’ın açılıp çalışmaya başlaması Heyet-i Temsiliye için iç siyasi şartlar bakımından karışık ve sıkıntılı bir ortam oluşturmuştu. Şimdi Heyet-i Temsiliye, milletin hür iradesiyle seçilmiş mebusların oluşturduğu Meclis-i Mebusan’dan güvenoyu almış bulunan bir hükûmet karşısında varlığını koruma ve sürdürme çabası içinde idi.

¹²⁸ Gotthard Jaeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, Çev. Cemal Köprülü, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1991, s. 55.

¹²⁹ TTK Arşivi, Bekir Sami Dosyası, D. 4, 22.2.1336 (1920) şifre; Tansel, *Mondros’tan Mudanya’ya Kadar*, C. III, s. 13

¹³⁰ 30 Aralık 1919’da İtilaf kuvvetleri temsilcileri hükûmete verdikleri notada cephenin 3000 metre geri çekilmesini istemişlerdi. Buna 3 Şubat 1920’de Kuvâ-yı Milliye’nin hiçbir sûrette hükûmete bağlı olmadığı, nizami askerlerin de Yunan kuvvetleriyle irtibatla bulunmadığı şeklinde Harbiye Nazırı Vekili Salih Paşa tarafından cevap verilmişti. BOA.BEO, Umumi No: 346353.

¹³¹ Salahi R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, C. I, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1973, s. 203.

¹³² TTK Arşivi, Bekir Sami Dosyası, D. 4, 22.2.1336 (1920) şifre.

¹³³ Gökbilgin, *Millî Mücadele Başlarken*, C. II, s. 335; Nutuk, C. I, s. 378.

¹³⁴ *Nutuk*, C. I, s. 383; C. III, Vesika: 236 ve 237; Özalp, *Millî Mücadele*, C. I, s. 95.

Bu ortamda Millî Hareket'e karşı olarak bilinen Keşfi Bey'in Bursa Valiliğine atanmasını Millî Mücadele liderleri büyük bir tepkiyle karşıladı.¹³⁵ Bu tepki üzerine Dâhiliye Nazırı Ebubekir Hazım Bey (Tepeyran) Meclis-i Mebusan'daki Felah-ı Vatan Gurubu'nda 19 Şubat 1920'de açıklama yapma zorunluluğu duydu. Açıklamasında "ruhen Teşkilât-ı Milliye ile beraber olduğunu ve bu gayede çalışacağını, fakat serbesti-i icraatına müdahale olunmamasını, polis müdürü ve jandarma kumandanlarının tebdiline dair hiçbir kudretleri olmadığını, eskiden beri dostu olan Keşfi Bey'i namuskârlığından dolayı Bursa'ya vali yaptığını" ifade etti.¹³⁶

Ancak Heyet-i Temsiliye, Batı Anadolu dışındaki Kuvâ-yı Milliye'ye cephe alan mevcut hükûmete karşı olan sert tutumunu değiştirmede. Nitekim Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'da bulunan Rauf Bey'e 21 Şubat 1920'de gönderdiği telgrafta "Hükûmete karşı kat'i bir vaziyet almak zamanı gelmiştir. Sadrazam ve Dâhiliye Nazırı'na açıkça söylemek lâzımdır ki Kuvâ-yı Milliye, neticeye kadar icra-yı faaliyet eyleyecektir. Memleketi işgal eden ve milletimizin esaret-i mutlakasını isteyen düşmanlarımız Kuvâ-yı Milliye'nin faaliyetini istememekte kendilerini haklı bulabilirler. Fakat devlet ve milletin tahlisine sa'i bir kuvve-i milliyenin, kendi hükûmetimiz tarafından dûçar-ı hücum ve taarruz olması şayan-ı istiğrap görülmektedir." diyerek, hükûmetin tutumuna karşı Heyet-i Temsiliye'nin düşünce ve yaklaşımını bildirdi.¹³⁷

Diğer taraftan Ali Fuat Paşa adına 20. Kolordu Kumandan Vekili Mahmut Bey 21 Şubat 1920'de Bursa'da Bekir Sami Bey'e çektiği telgrafta, "Harekât-ı Milliye'nin esasını kumandanlar ve valiler teşkil etmekte olduğunu; Hazım Bey'in Bursa'ya Keşfi Bey'i vali tayin etmesini katiyen münasip görmediklerini" beyan etti.¹³⁸ Yine 22 Şubat 1920'de Heyet-i Temsiliye namına Mustafa Kemal Paşa, 15. Kolordu Kumandanlığı'na gönderdiği telgrafla gelişmelere tepki gösterip bu durumda nasıl hareket edileceğini bildirdi: "Teşkilât-ı Milliye'ye muhalefetinden dolayı azledilen Faik Ali Bey'i müsteşarlığa, Damat Ferit Paşa ve Ali Kemal ile birlikte çalışan müsteşar Keşfi Bey'i Bursa Vilâyeti'ne tayin etmesi ve evvelce memuriyetleri milletçe kabul edilmeyen Fevzi Paşa'yı (Ahmet Fevzi Big Paşa) da Ankara'ya göndermek hususunda ısrar eylemesi, açıktan açığa Kuvâ-yı Milliye aleyhinde hareket edildiğinin bir misalidir. Lüzumsuz tayin ve aziller icrasını ve bilhassa harekât-ı milliyeye muhalefetinden dolayı infisal ettirilmiş olanlarda ısrar olunması Kuvâ-yı Milliye aleyhinde bir husumet telâkki edileceğinden, bu gibilerin memuriyetlerine müsamaha olunmayacaktır. Bilhassa Fevzi (Big) Paşa (20. Kolordu Kumandanlığı'na) ile Ziya (Kutnak) Paşa'nın (Ankara Valiliğine) gönderildikleri takdirde derhal iade edileceklerinin bir emrivaki telâkki edilmesi icap eder."¹³⁹

¹³⁵ Kâmil Erdeha, *Millî Mücadele'de Vilayetler ve Valiler*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1975, s. 344-345.

¹³⁶ *Nutuk*, C. III, Vesika: 236; TTK Arşivi, Bekir Sami Dosyası, D.4, 20.2.1336 (1920) şifre.

¹³⁷ *Nutuk*, C. I, s. 385-387.

¹³⁸ TTK Arşivi, Bekir Sami Dosyası, D. 4, 21.2.1336 (1920) şifre.

¹³⁹ Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, s. 458-459.

Diğer taraftan bu gelişmelerin, yanı sıra İngilizler, Akbaş meselesinden dolayı sorumlu tuttıkları 14. Kolordu Kumandanı Yusuf İzzet Paşa'nın azlini Harbiye Nezaretinden istemişti. Bunun üzerine Heyet-i Temsiliye adına Mustafa Kemal Paşa, Bursa'daki 56. Fırka vasıtasıyla Yusuf İzzet Paşa'ya çektiği telgrafta şunları yazdı: "Zât-ı âlîlerini 14. Kolordu'dan kaldırılmasını İngilizlerin Harbiye Nezaretinden talep eyledikleri ve Dersaadet'e azimet buyrulduğu takdirde tevkif edecekleri ve yerine Nurettin Paşa'nın gönderilmesi mutasavver olduğunu, maksatlarının âmâl-i milliyeye hâkim büyük kumandanlarımızı ıskat etmek suretiyle muhaliflerinin de kuvve-i maneviyelerini ve sevk-i melanetlerini tezyid etmek olduğu.. Ancak bir emrivaki karşısında kalındığı takdirde bizce iltizamı münasip görülen tarz-ı hareket, böyle ecnebi nüfuz ve müdahalesi ile vuku bulan infisali red ile gayrikanuni ve gayrimeşru ve istiklâl-i devlet ve millete münafi bir hareket telâkki ederek o mıntıkadan bilhassa bu sıralarda kesb-i ehemmiyet eden vezaif-i âliye-i vataniyeyi kemal-i ciddiyet ve metânetle îfaya devam etmektir. Eğer kolordu kumandanlık unvanını resmen uhdenizde bulundurmaya mahzurlu telâkki buyursanız tabii Ali Fuat Paşa hazretleri gibi zahiren kolordu umurunu diğer birine tevdi ettirerek mıntikanızda kalmak ve ke'l-evvel îfâ-yı vazife eylemek dahi caizdir."¹⁴⁰ Böylece Heyet-i Temsiliye, Anadolu'daki hâkimiyetini elinde tutmaya çalışıyor, aynı zamanda varlığını sürdürmekte kararlı olduğunu ortaya koyuyordu.

1.8. Ali Rıza Paşa Hükûmeti'nin İstifası ve Salih Paşa Kabinesi

16 Şubat 1920'de İtilaf devletleri fevkalâde komiserleri Milne Hattı ile ilgili müşterek önerge sunmuşlardı. Harbiye Nazırı Fevzi (Çakmak) Paşa'nın Sadaret'ten meselenin görüşülmesi talebinde bulunması üzerine, mesele 26 Şubat 1920'de Meclis-i Vükelâ'da ele alındı. Neticede hükûmet, Milne Hattı ve kuvvetlerin hattan 3000 metre geri çekilmesi ile ilgili notaları reddetti.¹⁴¹ Bunun üzerine İtilaf devletleri mümessilleri hükûmete peş peşe iki nota verdi. Bununla birlikte İngilizlerin baskıları da iyice yoğunlaştı. 3 Mart 1920'de Yunanlılar, Çerkez Ethem'in tuttuğu cephe ile Demirci Mehmet Efe'nin tuttuğu cephe arasında Sarı Efe Edip'in Balkan savaşı müfrezesi ile tuttuğu cepheye taarruza geçti ve Gölcük yaylası ve Bozdağ'ı işgal etti.¹⁴² Bu gelişmeler karşısında işlerin içinden çıkamaz duruma gelen Ali Rıza Paşa Hükûmeti aynı gün yani 3 Mart 1920'de istifa etmek zorunda kaldı.¹⁴³

Ali Rıza Paşa Hükûmeti'nin istifasından sonra Heyet-i Temsiliye, Damat Ferit Paşa veya o anlayışta birinin hükûmete getirilmemesi için propaganda yapmaya başladı. Bunun sonucu olarak da İstanbul'da kolordu komutanları¹⁴⁴ ve Kuvâ-yı Milliye idare heyetleri Ali Rıza Paşa Hükûmeti'nin istifa sebeplerini soran ve istifayı protesto eden, yerine de Damat Ferit Paşa'nın getirilmemesini isteyen telgraflar gönderdi.¹⁴⁵ Bu çerçevede Güney

¹⁴⁰ TTK Arşivi, Bekir Sami Dosyası, D. 4, 25.2.1336 (1920) şifre.

¹⁴¹ BOA.BEO, Umumi No: 346353.

¹⁴² Goloğlu, *Üçüncü Meşrutiyet*, s. 97; Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, s. 484-485

¹⁴³ Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, s. 484; *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, 5/18 (1956), Vesika: 455; Utkan Kocatürk, *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1988, s. 137-139; Cebesoy, *Millî Mücadele Hatıraları*, s. 303; Goloğlu, *Üçüncü Meşrutiyet*, s.100; Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, İstanbul: Hürriyet Vakfı Yay., 1986, C. II, s. 37.

¹⁴⁴ *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, 5/18 (1956), Vesika: 463-465

¹⁴⁵ Bkz. *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, 5/18 (1956), Vesika: 460-462, S. 48, Vesika: 1118

Marmara bölgesinden de İstanbul'a özellikle Meclis-i Mebusan Başkanlığı'na telgraflar gönderildi. Balıkesir'den de Meclis-i Mebusan Başkanlığı'na bu çerçevede bir telgraf çekildi. Telgrafın metni şöyledir:

“Vatanımızın istiklâl ve vahdetini tahsil etmek emel-i vatanperverânesiyle aylardan beri birçok fedakârlıklar ibraz eden milletimiz mesai-i mütemadiyesinin netayic-i mezkûresine intizar ederken bir takım âmâl ve makasîd-ı melûnâneye hadim ve vasıta olan bazı menfaatperestlerin icra ettikleri müteakip tertibat-ı hainane efkâr-ı umumiyesinde muhik bir galeyan ve şedit bir gayz meydana getirmektedir. Zalim bir düşmanın istilâ-yı vahşiyanesi karşısında yurtlarını, namus ve mevcudiyetlerini tahlise uğraşan milletimiz arkasındaki bir muhit-i zevk ve safahatta birçok caniyane tertibatın ibkasına artık tahammül edemez, milletimizin ruh-ı müdafaasından doğan Kuvâ-yı Milliye irâdat ve âmâl-i milliyeyi daima hâkim ve amel kılmayı bir esas-ı faaliyet kabul ederek aylardan beri ibraz ettiği fedakârlıklarda hep bu gaye-i mukaddeseyi istihdaf etmiş ve bu surette millî ümitlerimiz için son bir penah olan meclis-i millîmizin içtimasına muvafakkiyet hâsıl olmuştur. Halbuki mukadderat-ı vataniyemizin tedvirine millet tarafından tevkil edilen Meclis-i Millîmizin daha dün itimadına mazhar olan Ali Rıza Paşa Kabinesi'nin istifaya muztar bırakılması umum milleti dûçar-ı hayret ve endişe eylemiştir.

Efkâr-ı umûmiyemiz aylarca sada-yı milleti boğarak vatanımızı hufre-i inkıraza sürüklemeye çalışan Damat Ferit Paşa ve emsalinin tekrar re'sikâr-ı millete gelmesine artık katiyen tahammül edemez. Böyle bir hal vukuunda milletimiz kendi mevcudiyet ve şeref ve namusunun halâsı uğrunda bizzat amel-i mukadderat olmak mecburiyetinde kalacak ve husule gelecek netayic-i müessifenin mesuliyeti müsebbiblerine raci olacaktır. Binaenaleyh Meclis-i Millîmizin itimadına mazhar ve âmâl-i milletimize hadim bir hükûmetin mevki-i iktidara gelmesi uğrunda muhterem meclisimiz büyük bir say ve tecellüd-i vatanperverane ibrâz buyurmasını ehemmiyetle istirham eder ve İzmir işgal mıntokası Kuvâ-yı Milliye'sinin mümessilleri sıfatıyla muhterem meclisimize bütün maddî ve manevî kuvvetlerimizle zahir olacağımızı ve bu hususta Zât-ı Hazret-i Padişahi'ye de arz-ı istirhamat eylediğimizi iblağ eyleriz.” denilmektedir.¹⁴⁶

Bilecik Sancağı'ndan da Ali Rıza Paşanın istifasına sert tepki gösterilmişti. Nitekim 4 Mart 1920'de Bilecik Müdafaa-i Hukuk Heyet-i İdaresi adına Saffet Bey tarafından Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi'ne şu yazı gönderilecekti:

“Milleti temsil ve umur-ı devleti tedvir etmekte bulunan ve haricî tesir ve tazyik altında istifaya mecbur ve yerine milletin tatmin ve itimadına mazhar olamayan Ferit Paşa ve emsali yerine, mevki-i iktidara getirileceği kemal-i teessüf ve teessürat-ı azime ile karşılaşmış olduğundan, milletin itimadına mazhar olmuş bulunan Ali Rıza Paşa Kabinesi'nin behemehal ibkası için alâ-hararet ve şiddetle, Mabeyn-i Hümayun ile Meclis-i Mebusan Riyasetine ve matbuata telgrafla talep olunduğu maruzdur.”¹⁴⁷

¹⁴⁶ Özalp, *Millî Mücadele*, C. I, s. 101-102.

¹⁴⁷ Taner Bilgin, *Millî Mücadele Döneminde Bilecik*, Bilecik: Bilecik Üniv. Yay., 2015, s. 113-114.

Görüldüğü gibi yazıda Ali Rıza Paşa'nın dış baskılar neticesinde istifaya mecbur bırakılmasının üzüntü verici olduğu, öte yandan Damat Ferit'in yeni hükûmeti kuracak olmasının ise üzüntüyü daha da artırdığı belirtilirken Ali Rıza Paşa'nın görevine devam etmesi gerektiği vurgulanmaktaydı. İşte bunun gibi Anadolu'nun her köşesinden gelen çok sayıdaki protesto telgraflarından Meclis-i Mebusan'ın yanı sıra saray da haberdar oldu. Bu durumda saray tarafından, 5 Mart 1920'de Ali Rıza Paşa Hükûmeti'nde Bahriye Nazırı olan Salih Paşa'ya hükûmet kurma teklifi yapıldı. Salih Paşa da hükûmet kurmayı kabul ettiğini 6 Mart'ta açıkladı.¹⁴⁸ Bilahare kurulan Hükûmet 8 Mart'ta görevi devraldı.¹⁴⁹

Ancak Kuvâ-yı Milliye harekâtını benimseyen Salih Paşa, İtilaf devletlerinin getirdikleri "Kuvâ-yı Milliye'yi red ve takbih" etme teklifini kabul etmedi.¹⁵⁰ Bu durumda Salih Paşa'nın uzun süre iktidarda kalması imkânsız gibi gözükmekteydi.¹⁵¹ Zaten İngilizler de bu yönde baskı yapmaya başlamıştı.

1.9. Beşinci Balıkesir Kongresi

İtilaf devletlerinin baskılarının giderek artması, Anzavur Ahmet'in Kuvâ-yı Milliye aleyhine "Cemiyet-i Ahmediye"nin desteğinde bölgede ikinci defa harekete geçmesi, Yunan cepheleriyle etkili bir şekilde ilgilenilememesine sebep olmuş ve cephelerde birtakım olumsuzluklar meydana gelmişti.¹⁵² Alınan tedbirlere rağmen Kuvâ-yı Milliye tarafından Düyun-ı Umumiye ambarlarına el konulmasına devam edilmekteydi.¹⁵³ Nitekim Düyun-ı Umumiye Baş Müdüriyeti bu durumu 17 Mart 1920'de bir raporla Dâhiliye Nezareti'ne sundu. Dâhiliye ve Harbiye Nezaretleri de kendi birimlerine gönderdikleri genelgeler ile daha önce olduğu gibi yine tedbir alınmasını istedi.¹⁵⁴

¹⁴⁸ Türkgeldi, Salih Paşa'nın önce sadareti kabul edemeyeceğini belirttiğini, fakat padişahın ısrarı karşısında bu görevi kabul ettiğini belirtmektedir. Türkgeldi, *Görüp İştittiklerim*, s. 282.

¹⁴⁹ Salih Paşa Hükûmeti'nde yer alan kişiler için bkz. Cebesoy, *Millî Mücadele Hatıraları*, s. 303-304.

¹⁵⁰ Tefvik Bıyıklıoğlu, *Türk İstiklâl Harbi (TİH) Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı I*, Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1962, s. 57; İbnülemin Mahmut Kemâl İnal, *Osmanlı Devrinde Son Sadrazamlar*, İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1969, s. 2124.

¹⁵¹ Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, C. III, s. 36.

¹⁵² *Nutuk*, C. I, s. 394.

¹⁵³ Düyun-ı Umumiye Baş Müdüriyeti'nin 17 Mart 1920 tarihli Dâhiliye Nezareti'ne sunulan tezkeresinden, Kuvâ-yı Milliye ve memurîn-i askeriye ile memurîn-i mülkiye ve maliye tarafından Ödemiş ve Bergama'nın Yunan işgali mıntıkası haricinde bulunan aşar ambarlarıyla, Kuşadası, Manisa, Salihli, Alaşehir, Kula, Eşme, Gördes, Demirci, Akhisar, Kırkağaç, Soma, Nazilli, Söke, Bozdoğan, Çine, Karacasu, Denizli, Tavas, Çal, Garbikaraağaç, Buldan, Sarayköy aşar ambarlarından zahirenin cebrî sûrette alındığı ve Gördes Kuvâ-yı Milliyesi tarafından mahallî tahrîrat kâtibi ve tahsil memuru beraber buldukları halde iki defa kazalardaki Düyun-ı Umumiye Memuriyeti Sandığı'ndan beş bin dört yüz lira nakit alınmış olduğu ve Akhisar'da aynen istif edilmekte olan dane zeytinlerin mahallî Kuvâ-yı Milliye ve memurîn-i askeriye tarafından Düyun-ı Umumiye ambarlarından alınmış olduğu anlaşılmaktadır. Bkz. BOA.BEO, Umumî No: 346842.

¹⁵⁴ BOA.BEO, Umumî No: 346842.

İşte ilk etapta bu gibi olumsuzlukları ele almak ve aynı zamanda diğer meseleleri de görüşmek üzere 10 Mart 1920'de Balıkesir'de beşinci defa olarak yerel bir kongre toplandı. Bu kongreye Karesi (Balıkesir) ve Saruhan (Manisa) livaları ile Hüdavendigâr (Bursa) Vilayeti ve Ertuğrul (Bilecik) Sancağı merkezlerinden, ayrıca bu vilayet ve livalarına mensup kaza ve nahiyelerden temsilciler iştirak etti.¹⁵⁵

Dördüncü Balıkesir Kongresi'nde "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti"ne bağlılık kabul edilmiş ve Sivas Kongresi'nde kabul edilen tüzükte belirtilen "her yıl Mart-Nisan-Mayıs aylarında vilayet kongreleri toplanacaktır" ilkesi benimsenmişti.¹⁵⁶ Şimdi Beşinci Balıkesir Kongresi bu maddeye uygun toplanmıştı. Ancak Balıkesir'de toplanan bu kongre, katılımcılarına bakıldığında vilayetler arası bir kongre niteliği taşımaktaydı. Ayrıca alınan kararlara bakıldığında henüz Balıkesir Heyet-i Milliyesi'nin, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin bir parçası haline gelmediği, bir ölçüde otonomisini koruduğu görülmekteydi.¹⁵⁷ Bu duruma Balıkesir'deki teşkilatın geçmişinden gelen özelliklerinin yanı sıra, İstanbul'da Meclis-i Mebusan'ın açılması ve bu meclisten güvenoyu alan bir hükûmetin kurulması, ayrıca Heyet-i Temsiliye'nin Anadolu'daki etkinliğinde meydana gelen zayıflama gibi faktörlerin etkisi olsa gerektir.¹⁵⁸

Kongre, 10 Mart'ta, Akhisar, Edremit, Erdek, İnegöl, Balıkesir; Balya, Bandırma, Bursa, Burhaniye, Bilecik, Havran, Söğüt, Sındırgı, Soma, Kırkağaç, Karacabey, Kirmastı (Mustafakemalpaşa), Gördes, Gönen ve Yenişehir'den 64 delegenin katılımıyla toplandı ve çalışmalarına başladı.¹⁵⁹ Kongreyi daha önceki dönemlerde olduğu gibi "İzmir Şimal Mıntıkası Kuvâ-yı Milliye Heyet-i Umumiyesi" toplamıştı. Kongrenin açılışının ardından kongre başkanlığına daha önceki kongrelere başkanlık eden ancak bu toplantıda bulunmayan Hacim Muhittin (Çarıklı) Bey'in yerine İbrahim Bey (Tahtakılıç) getirildi. Kongre Heyet-i Merkeziye azalıklarına ise Vehbi Bey, Osman Bey, Vasıf Bey, Hulusi Bey ve Havranlı Hakkı Bey getirildi. Kongre sırasında İstanbul'un İtilaf devletlerince resmen işgali, Meclis-i Mebusan'ın basılması, Meclis-i Mebusan'ın çalışmalarını tatil etmesi, ardından Heyet-i Temsiliye Reisi aynı zamanda mebus olan Mustafa Kemal Paşa tarafından Ankara'da olağanüstü bir meclisin toplantıya çağırılması gibi gelişmeler meydana geldi. Bu ortamda çalışmalarını sürdüren kongre nihayet 23 Mart'ta çalışmalarını tamamladı.¹⁶⁰

¹⁵⁵ Özalp, *Millî Mücadele*, C. I, s. 102; *Türk İstiklâl Harbi*, C. II, K. 2, s. 35.

¹⁵⁶ Bu tüzüğün, tam metni için bkz. Goloğlu, *Üçüncü Meşrutiyet*, s. 219-226.

¹⁵⁷ Nitekim Kâzım Özalp, İstanbul'un İtilaf devletlerince resmen işgali üzerine yayınladığı genelge hakkında, "Bu durumda ne yapılacağına dair Mustafa Kemal Paşa ve Heyet-i Temsiliye ile bir görüşmede bulunmadık. Heyet-i Temsiliye'nin ne yapacağını bilmiyorduk. Bizler Heyet-i Temsiliye ile aynı gaye uğrunda çalışmakta ve muhabere etmekte idik. Ancak teşkilatımız hiçbir teşekküle bağlı değildi." demektedir. Özalp, *Millî Mücadele*, C. I, s. 103.

¹⁵⁸ İlhan Tekeli-Selim İlkin, *Ege'de Sivil Direnişten Kurtuluş Savaşına Geçerken, Uşak Heyet-i Merkeziyesi ve İbrahim (Tahtakılıç) Bey*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1989, s. 238.

¹⁵⁹ Kongre'ye katılan üyelerin tam listesi için bkz. Rahmi Apak, *Garp Cephesi Nasıl Kuruldu*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay., 1990, s. 117-118.

¹⁶⁰ Apak, *Garp Cephesi Nasıl Kuruldu*, s. 117-123.

Alınan kararlardan da anlaşıldığı üzere bu kongrede daha önceki kongrelerden farklı olarak harekete düzenli ve devamlı gelir sağlamaya yönelik düzenlemeler yapılmış ve bu sebeple bir tür vergi sistemi oluşturulmuş, alınacak vergi miktarları tespit edilmiş ve yeni vergiler konmuştur. Böylece kongre hükmettiği sahada devlet işlevlerini devralma pratiğini daha da genişletmiştir.¹⁶¹

Bu kongreden sonra Balıkesir’de bir daha kongre toplanmayacaktır. İstanbul’un İtilaf devletlerince resmen işgalinden sonra gelişen olaylar yani Heyet-i Temsiliye’nin Anadolu’daki etkisini ve kontrolünü tekrar tesis etmesi, ardından Ankara’da Büyük Millet Meclisi’nin açılıp yönetimi ele alması üzerine Balıkesir merkezli hareket tamamen Ankara’nın denetimine girecektir.

2. İstanbul’un İtilaf devletlerince Resmen İşgali Sonrası Güney Marmara Bölgesinde Gelişen Olaylar

2.1. İşgal ve Meclis-i Mebusan’ın Çalışmalarını Tatil Etmesi

İngilizler esasında İstanbul’un daha önceden resmen işgali taraftarıydı. Nitekim 14 Şubat 1920’de ilk Londra Konferansı’nın İstanbul’un Türklere alınmamasına dair verdikleri kararı Lloyd George müttefiklerden ayrılmamış olmak için kabul etmiş, Lord Curzon ise bu karara zaten muhalif kalmıştı. Lord Curzon bilâhare, 25 Şubat 1920’de niyetini belli eder şekilde “Türklerin davranışı günden güne daha tehdit edicidir” demişti.¹⁶² Nihayet Lloyd George da 3 Mart’ta “Türkler yalnız karşı konulmaz bir kuvvet vasıtasıyla akıllanırlar.”¹⁶³ diyerek niyetini açığa vurdu.

Akbaş Cephaneliği baskını hadisesi, Antep, Maraş, Urfa ve Kilikya’da vuku bulan olaylar, ayrıca Heyet-i Temsiliye’nin İtilaf devletlerine açıktan açığa meydan okuması, hem İstanbul’daki İtilaf Yüksek Komiserlerini hem de hükümetlerini sinirlendirmeye başlamıştı.¹⁶⁴ Bu durumda İngilizler Kilikya olaylarından faydalanmayı düşündü. Nitekim gerçeğe aykırı olarak Türklerin Kilikya’da çok sayıda Ermeni’yi öldürdükleri propagandasını yaymaya başladılar. İstanbul Hükümeti’nin de bu olaydan sorumlu tutulmasını istediler. Bu arada 29 Şubat’ta İngiliz Yüksek Komiseri Amiral De Robeck de İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Curzon’a gönderdiği telgrafında Türk milliyetçilerinin direnişini kırmak için İstanbul’u işgal etmek gerekeceğini beyan etmişti. Amiral De Robeck’in 2 Mart 1920 tarihli telgrafından anlaşıldığına göre, İstanbul’un işgaliyle ilgili fiilen harekete geçmek için İtalyanlara haber verilmeden Fransa Yüksek Komiseri’yle gizli görüşmeler yapılıyordu.¹⁶⁵ Nihayet İngiliz propagandası etkilerini gösterdi ve Şark meselesini görüşmek üzere 12 Şubat 1920 itibarıyla toplanmış olup çalışmalarını

¹⁶¹ Tekeli-İlkin, *Ege’de Sivil Direnişten*, s. 246. Kararlar için bkz. Apak, *Garp Cephesi Nasıl Kuruldu*, s. 118-123.

¹⁶² Gotthard Jaeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1970, s. 90.

¹⁶³ Jaeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı ile İlgili*, s. 150; Jaeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi*, s. 91.

¹⁶⁴ Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, C. I, s. 205-206.

¹⁶⁵ Baytok, *İngiliz Kaynaklarından*, s. 83. Bu telgraflar için bkz. Şimşir, *İngiliz Belgelerinde*, C. I, s. 411-413.

sürdüren Londra Konferansı'nda, İtilaf devlet başkanları uzun ve tartışmalı geçen bir oturum sonucunda, İstanbul'un İtilaf kuvvetleri tarafından resmen işgaline karar verdi.¹⁶⁶

Bu ortamda İstanbul'un işgal planı çok gizli yürütüldü. Buna rağmen Mustafa Kemal Paşa işgalden birkaç gün önce Harbiye Nezareti'nin ve netice itibariyle İstanbul'un işgal olunacağını, işgalden sonra çok şiddetli davranılacağını Fransızlardan haber almıştı.¹⁶⁷ Yine işgalden bir gün önce İtalyanlardan İstanbul'un 16 Mart 1920 günü saat 10'da işgal edileceğini öğrenmişti.¹⁶⁸ Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa, bu durumdan haberdar ettiği Rauf (Orbay) Bey'e İstanbul'daki Kuvâ-yı Milliye liderlerinin derhal Anadolu'ya geçmelerini bildirdi. Rauf Bey ise bu haberi blöf olarak değerlendirdi.¹⁶⁹

Ancak haberin blöf olmadığı çok kısa sürede anlaşıldı. Nitekim alınan bilgiler doğrultusunda 15 Mart'ta İtilaf Yüksek Komiserleri ile işgal polisi şehri ablukaya aldı. 16 Mart 1920 sabahı İstanbul işgal edilmeye başlandı. Resmi dairelere, telgraf merkezlerine el konuldu. Karakollar basıldı. Harbiye Nazırı Fevzi (Çakmak) Paşa odasından dışarıya atıldı. Meclis-i Mebusan İngiliz askerlerince basıldı ve Millî Hareket yanlısı olarak görülen Rauf Bey'in de aralarında bulunduğu bazı ileri gelen mebuslar tutuklandı. Bu mebuslar bilahare Malta'ya sürüldü. Böylece İstanbul resmen işgal ediliyor ve idareye el konuluyordu.¹⁷⁰ Bu ortamda Meclis-i Mebusan 18 Mart 1920'de son kez toplanarak çalışmalarına ara verme kararı verdi.¹⁷¹

2.2. İşgale Karşı İlk Tepkiler

İstanbul'un resmen işgali ve idareye el konulması ülkede geniş bir tepki uyandırdı ve protesto edildi. Bu çerçevede Balıkesir'de 18 Mart 1920'de belediye önünde heyecanlı bir toplantı yapıldı. Bu toplantıya o sırada yukarıda anlatıldığı gibi şehirde toplantı halinde olup çalışmalarını sürdüren kongre üyeleri de iştirak etti. İstanbul'un işgali, çeşitli konuşmalarla protesto edildi. Toplantı sonucunda alınan kararlar İtilaf devletlerinin mümessillerine, tarafsız devletlerin sefaretlerine, Avrupa ülkeleri mebusan meclisi reisliklerine telgraflar çekilerek bildirildi.¹⁷²

Diğer taraftan İstanbul'un resmen işgalinin ertesi günü Heyet-i Temsiliye namına Mustafa Kemal Paşa imzasıyla vilâyetlere, kolordu kumandanlıkları ile müstakil livalara ve posta telgraf başmüdürlerine bir şifre talimatname gönderilerek, "Heyet-i

¹⁶⁶ Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, C. I, s. 206.

¹⁶⁷ *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, 6/22 (1957), Vesika: 553.

¹⁶⁸ *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri*, C. IV, Ankara: Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, 1964, s. 250.

¹⁶⁹ *Nutuk*, C. III, Vesika: 253; Kansu, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le*, C. II, s. 550-551.

¹⁷⁰ Galip Kemalî Söylemezoğlu, *Başımıza Gelenler*, İstanbul: Kanaat Kitabevi, 1939, s. 193-194; Şimşir, *İngiliz Belgelerinde*, C. I, s. 460; Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, s. 498; Gökbilgin, *Millî Mücadele Başlarken*, C. II, s. 373; Özalp, *Millî Mücadele*, C. I, s. 103; Türkgeldi, *Görüp İşittiklerim*, s. 124; Galip Kemalî Söylemezoğlu, *Otuz Senelik Siyasi Hatıralarımın Üçüncü ve Son Cildi (1918-1922)*, İstanbul: Ülkü Basımevi, 1953, s. 327.

¹⁷¹ Cebesoy, *Millî Mücadele Hatıraları*, s. 313. Bu sırada İngilizler tarafından tutuklanan ve içlerinde Rauf (Orbay) Bey, Kara Vasıf Bey, Mersinli Cemal Paşa, Çürüksulu Mahmut Paşa, Cevat (Çobanlı) Paşa ve Albay Galatalı Şevket Bey'in de bulunduğu otuz kadar Türk Malta'ya sürüldü. Bilâl N. Şimşir, *Malta Sürgünleri*, İstanbul: Milliyet Yayınları, 1976, s. 20-21.

¹⁷² Beyannamenin tam metni için bkz. Özalp, *Millî Mücadele*, C. I, s. 105-106.

Temsiliye'nin malûmat ve muvafakati olmadıkça hiçbir makam ve hiçbir memur İstanbul ile muhabere etmeyecektir." denildi. Ayrıca talimata uymayanlara ceza verileceği beyan edildi ve bütün mülkî, askerî ve sivil birimlerin Heyet-i Temsiliye ile irtibatlarını sürdüreceği belirtildi.¹⁷³

Balıkesir'de 61. Fırka Kumandanı Kâzım (Özalp) Bey de daha bu beyanname Balıkesir'e ulaşmadan bir beyanname yayımlayarak, "Şu hale nazaran memleketin vahdet-i hayatını temin etmek, bir kargaşalığa meydan vermemek için İstanbul'da meşru ve müstakil bir hükûmetimizin mevcudiyeti sabit oluncaya kadar mıntıkam dâhilinde mercisiz kalan bilumum makamat tarafımdan emir alacaklardır." ¹⁷⁴ demek suretiyle emrindeki bölgenin İstanbul'la irtibatını kesti ve yönetimi ele aldı.

İstanbul'un resmen işgali ile birlikte İzmit'teki işgal de sertleştirilerek genişletildi. Şöyle ki; İtilaf devletleri donanmasının İstanbul'a gelmesinden sonra İngiliz Donanması'na mensup irili ufaklı 48 parça gemi İzmit Körfezi'ne gelip limanı abluka etmiş, limandaki Türk donanmasını da gözaltına almıştı. Bunun yanında 3 Kasım 1920'de karaya asker çıkarılarak telgrafhane ve istasyon işgal edilmiş, her türlü haberleşme kontrol altına alınıp sansür konulmuştu.¹⁷⁵ Bu sırada İzmit'te görev yapan Türk askeri birliği 1. Fırka'ya ait kuvvetler mahallî güvenliği sağlamaya çalışmaktaydı.¹⁷⁶

İstanbul'un resmen işgal edildiği gün İngiliz Donanması Körfez'de gösteri yaptıktan sonra İzmit önüne gelip demirleyerek toplarını şehre doğru çevirdi. Bu sırada şehirde bulunan İtilaf kara birlikleri de İzmit'in belirli bir kısmını tel örgü içine aldı.¹⁷⁷ Böylece esasında İzmit şehri de resmen işgal edilmiş oluyordu.¹⁷⁸ Bilâhare Türk askeri birliği 1. Fırka'nın (Tümen) İzmit'teki birlikleri buldukları yerlerinden çıkarılarak tel örgü dışında çadırılı ordugâha yerleşti. Birliklerdeki subayların bir kısmı firar ederek Kuvâ-yı Milliye'ye katıldı. Bir kısmı da izin alarak İstanbul'a gitti.¹⁷⁹ Bu şekilde 1. Fırka varlığını yitiriyor, dağılmış oluyordu.¹⁸⁰

¹⁷³ ATASE Arşivi, Kls. 321, Dos. 10, Fih. 9; *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri*, C. IV, s. 257.

¹⁷⁴ Özalp, *Millî Mücadele*, C. I, s. 103-104.

¹⁷⁵ Sabahattin Özel, *Kocaeli ve Sakarya İllerinde Millî Mücadele (1919-1922)*, İstanbul: Adapazarı Belediyesi Yay., 1987, s. 5; Fahri Belen, *Askerî, Siyasal ve Sosyal Yönleriyle Türk Kurtuluş Savaşı*, Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1973, s. 27; Rıfat Yüce, *Kocaeli Tarih ve Rehberi*, İzmit: Türkyolu Matbaası, 1945, s. 66-68; *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, 5/15 (1956), Vesika: 400.

¹⁷⁶ Kâzım Aras, *İstiklâl Savaşında Kocaeli Bölgesinde Harekât*, İstanbul: Askerî Matbaa, 1936, s. 5-7. Bu tümen Konya Ereğlisi'ndeki 20. Kolordu'dan mütarekeden sonra alınarak 25. Kolordu emrine verilmiş ve 2 Şubat 1919'da İzmit'e hareket emri almış, tümen karargâhı ile birlikte 70. Alayı buraya gelmiştir.

¹⁷⁷ Yüce *Kocaeli Tarih ve Rehberi*, s. 72-73.

¹⁷⁸ Aras, *Kocaeli Bölgesinde Harekât*, s. 7.

¹⁷⁹ Yüce, *Kocaeli Tarih ve Rehberi*, s. 72-73; Avni Öztüre, *Nicomedia İzmit Tarihi*, İstanbul: Çeltüt Matbaacılık, 1969, s. 161.

¹⁸⁰ Birinci Tümen bilahare İstanbul'da Selimiye Kışlası'nda 25. Kolordu Kumandanlığı'na getirilen Kiraz Hamdi Paşa tarafından yeniden kuruldu. Aras, *Kocaeli Bölgesinde Harekât*, s. 7-8.

2.3. Geyve Boğazı'nın Millî Kuvvetlerce Tutulması

İstanbul'un işgali sonrasında, Anadolu'ya açılan ve o zaman çok büyük öneme haiz olan İstanbul-Bilecik-Eskişehir-Ankara demir yolu üzerinde bir geçit durumundaki Geyve Boğazı, stratejik olarak çok kritik bir yer haline gelmişti. İzmit bölgesindeki işgal birlikleri Anadolu içlerine ilerlemeye kalkarlarsa Geyve Boğazı'nı aşmaları gerekiyordu.¹⁸¹ Ayrıca burası daha önce de belirtildiği gibi İstanbul'da planlanıp desteklenen Kuvâ-yı Milliye muhalifi hareketlerin Anadolu içlerine sızmasına da engel teşkil edecek bir yerdi.¹⁸² İşte bu önemine binaen İstanbul işgal edildiği gün Heyet-i Temsiliye namına Mustafa Kemal Paşa bir tamimle 20. Kolordu Kumandanlığı'ndan "Geyve Boğazı'ndan İstanbul ile mevcut telgraf hatlarının önemli bir kısmı geçtiğinden, Geyve telgraf-telefon santralinin askeriye tarafından işgali ile tren yolu köprülerinin tahribini istedi.¹⁸³ Yine aynı tarihli tamim ile İstanbul'un işgali sırasında tutuklanan Kuvâ-yı Milliye temsilcileri ve Kuvâ-yı Milliye yanlılarına karşılık olmak üzere mümkünse birkaç İngiliz subayının rehin alınması,¹⁸⁴ aynı zamanda yeni millî idarenin kurulması, seferberlik yapılabilmesi ve hatların seyrüsefere açılabilmesi için Geyve, Ankara, Pozantı mıntıkasındaki tren hatlarına ve malzemesine el konulması, bu hat boyundaki İtilaf devletleri kuvvetlerinin silahları alınarak tevkifleri ile Konya'da Anadolu Hat Komiser Muavini'nin derhal trenlere el koyarak işletmesinin temini..." de istendi.¹⁸⁵

Bunun üzerine 20. Kolordu Kumandan Vekili Yarbay Mahmut Bey derhal harekete geçti ve 16/17 Mart'ta Bursa'da 56. Fırka Kumandanlığı'na bir şifre telgrafla durumu ve talebini şöyle aktardı. "Dersaadet'de hâsıl olan vaziyet sebebi ile Geyve Boğazı'nın süratle tutulması ve hatların tahribatına Heyet-i Temsiliye tarafından karar verilmiştir. Ancak Bilecik ve Geyve Kuvâ-yı Milliyesi'nin gelmesi gecikeceğinden, Bilecik'teki istihkâm müfrezesi ve nizamiye bölüğü ile hareket edecek olan mevki kumandanı Yüzbaşı Rifat Efendi maiyetine iltihak etmek üzere Yenişehir'deki taburun Lefke (Osmaneli) istikametine gönderilmesi rica olunur."¹⁸⁶

20. Kolordu da daha önce yapılmış olan esas savunma planı doğrultusunda aynı gün harekete geçti ve seferberliğini tamamlamış olan 143. Alay, Ankara millî müfrezeleri ile birlikte 17/18 Mart gecesi trenle Eskişehir'e hareket ettirildi. Bu birlikler 18 Mart akşamı Eskişehir'e hâkim olan tepeleri tuttu. Bu durumda hazırlıksız yakalanan İngilizler, Afyonkarahisar ve Kütahya'daki birliklerini Türk kumandanlardan izin alarak geri çekti. Ancak Afyon ve Kütahya'dan Eskişehir'e gelen bu İngiliz kıtalarının Eskişehir'deki

¹⁸¹ Cebesoy, *Millî Mücadele Hatıraları*, s. 326; TİTE Arşivi, Ali Fuat Cebesoy Dosyası, Kls. 114/54272.

¹⁸² TİTE Arşivi, Ali Fuat Cebesoy Dosyası, Kls. 114/54272; İnönü, *Hatıralar*, C. I, s. 198-199; Cebesoy, *Millî Mücadele Hatıraları*, s. 239.

¹⁸³ *Harp Tarihi Vesikalari Dergisi*, 6/22 (1957), Vesika: 577; Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, s. 501.

¹⁸⁴ Mustafa Kemal Paşa 19-20 Mart 1920'de Bandırmada 14. Kolordu Kumandanı Yusuf İzzet Paşa'ya çektiği şifre telgraf ile "Mümkünse İngilizlerden birkaç subay rehin almamız lâzımdır." diyerek İngiliz subayların tutuklanmasını istedi. Naşit Hakkı Uluğ, *Hemşehrimiz Atatürk*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yay., 1973, s. 128.

¹⁸⁵ Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, s. 501; Cebesoy, *Millî Mücadele Hatıraları*, s. 316.

¹⁸⁶ TTK Arşivi, Bekir Sami Dosyası, D. 5, 16/17.3.36 şifre. Heyet-i Temsiliye'nin ilgili karar için bkz. Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, s. 519.

birliklerini takviye etmeye girişmeleri üzerine 20. Kolordu Kumandanı Vekili Mahmut Bey 20 Mart'ta İngiliz ordugâhını tamamen kuşattı. Ardından İngilizlerden derhal şehri boşaltmalarını ve İzmit'e çekilmelerini istedi. Şayet bir saate kadar muvafakat cevabı vermezlerse harekete geçeceğini ihtar etti. Bunun üzerine İngiliz birlikleri kumandanı Miralay Hart 20. Kolordu Kumandanı Ali Fuat Paşa nezdinde girişimde bulundu. Aynı zamanda İstanbul'da kendi başkumandanı ile de temasa geçti. Ancak Miralay Hart bu girişimlerden istediği sonucu alamayınca telaşa düştü ve derhal Eskişehir'i boşaltma işlemini başlattı. Bu durumda İngiliz kuvvetleri üç askeri trenle İzmit istikametine doğru çekilmeye başladı.¹⁸⁷

Bu şekilde geri çekilen İngiliz kuvvetlerinden 500 kişi Lefke (Osmaneli) ile Geyve arasına yerleşti.¹⁸⁸ 150 kişilik bir İngiliz birliği de hat boyunca yerleşti. Tabii ki Türk birliklerince İngilizler Geyve Boğazı'nın doğu ucunda bulunan ve önemli stratejik bir bölge olan Lefke'de (Osmaneli) de rahat bırakılmadı. Kendilerinden buranın da boşaltılması istendi.¹⁸⁹

Bu sırada Bilecik ve Yenişehir Kuvâ-yı Milliyesi de Lefke'ye (Osmaneli) doğru harekete geçti. Bu durumda takriben iki alaydan oluşan birlik ve bir sahra bataryasından ibaret olan ve İzmit'ten Lefke'ye kadar tren hattı boyunca yayılmış bulunan İngiliz birlikleri 27/28 Mart gecesi Lefke'nin doğu ve kuzeyindeki büyük köprüleri tahrip ederek ve hat boyundaki yayılmış kuvvetlerini toplayarak trenle İzmit'e çekildi. Bu gelişmenin hemen ardından Millî Kuvvetler 28 Mart'ta Geyve'ye vardı.¹⁹⁰ Böylece stratejik önemi büyük olan bir mevki Kuvâ-yı Milliye'nin kontrolü altına girmiş oldu ve İzmit'ten Ankara'ya kadar olan demir yolu hattı millî idarenin eline geçti. Bu durumda Millî Hareket'in merkezi durumuna gelmiş olan Ankara iç ve dış etkilere karşı daha emniyetli bir vaziyete girdi.¹⁹¹

Diğer taraftan İstanbul'un resmen işgalinden sonra, o sırada İzmit Mutasarrıfı olan Suat Bey, eskiden olduğu gibi kararsız tutumunu tekrar takındı. İzmit'te bulunan İngiliz donanma komutanı ile görüştü. İşgal kuvvetleri kumandanlığınca yayımlanan resmî beyannameyi Mustafa Kemal Paşa'nın uyarısına rağmen aldı.¹⁹² Bu tutumuna rağmen bilahare iktidara gelecek olan Damat Ferit Paşa Hükûmeti'nce yine de mutasarrıflıktan alınacaktı.

¹⁸⁷ Cebesoy, *Millî Mücadele Hatıraları*, s. 316-317. İzmit'e çekilirken kendilerine saldırılmayacağı sözü verildi. Bkz. *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, 7/24 (1958), Vesika: 621.

¹⁸⁸ *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, 10/35 (1961), Vesika: 868.

¹⁸⁹ *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, 10/35 (1961), Vesika: 869; *Türk İstiklâl Harbi*, C. II, K. 2, s. 81.

¹⁹⁰ Cebesoy, *Millî Mücadele Hatıraları*, s. 319. Geyve Boğazı'nda alınan tertibat ile ilgili rapor için bkz. Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, s. 512. Yenişehir'den (Bursa) Osmaneli'ne Kuvâ-yı Milliye gönderildiğine dair bilgi için bkz. TTK Arşivi, Bekir Sami Dosyası, D. 5, 27.3.336 şifre

¹⁹¹ Cebesoy, *Millî Mücadele Hatıraları*, s. 320.

¹⁹² *Nutuk*, C. III, Vesika: 256.

2.4. İstanbul'un Resmen İşgali üzerine Heyet-i Temsiliye'ce Güney Marmara Bölgesinde Alman Diğer Tedbirler ve İstanbul'dan Ankara'ya Geçişler

İstanbul'un resmen işgali üzerine Heyet-i Temsiliye adına Mustafa Kemal Paşa, bir müddet için İstanbul Hükûmeti ve yabancı makamlarla her türlü ilişkinin kesilmesini istemişti. Yine aynı gün bir başka genelge ile önemli telgraf merkezlerine kontrol memurlarının konularak şüpheli görülecek mektupların açılmasını, telgrafların kontrol edilmesini ve kıyılardan Anadolu'ya girmek isteyenlerin sıkı kontrole tâbi tutulmasını, şüpheliler hakkında gerekli işlemlerin yapılmasını da istemişti.¹⁹³ Çünkü işgalden sonra İstanbul'dan Anadolu'ya geçişler hızlanmıştı. Bu geçiş sırasında şüpheli şahısların veya evrakın Anadolu'ya girmesinin engellenmesi gerekiyordu. Bu sebeple önemli geçiş merkezleri kontrol altına alındığı gibi haberleşmenin sağlandığı önemli telgrafhane merkezlerine de sansür memurları kondu. Bunlardan biri Bursa Telgrafhanesi idi. Bilâhare hem gerekli kontrolü sağlamak hem de diğer istihbarat işleriyle uğraşmak için Askeri Polis Teşkilâtı kuruldu.¹⁹⁴ Bu teşkilat elemanları da Güney Marmara'da bulunan İzmit - Karamürsel - Kandıra - Kefken - Karasu - Akçaşehir (Akçakoca) - Bandırma - Mudanya gibi Anadolu'ya önemli giriş yerlerinde görevlendirildi.¹⁹⁵

Bunun yanı sıra İzmit Yarımadası üzerinden Ankara ile irtibat, istihbarat sağlamak üzere bir menzil hattı teşekkül ettirildi. Karakol Cemiyeti'nin Üsküdar kanadı tarafından Anadolu'ya gizli silah ve cephane sevkiyatının yapıldığı bu hat, İstanbul'un resmen işgalinden sonra İtilaf kuvvetlerinin İstanbul'daki yoğun tutuklama girişimleri üzerine Anadolu'ya geçmeye başlayan Millî Mücadele yanlısı şahısların geçişlerini sağlamak üzere de faaliyet göstermeye başladı.¹⁹⁶ Bu hat pek sabit olmayıp bazı merkezlerin dışında değişkendi. Yani bölgenin o anki durumuna göre güzergâh değişkenlik gösteriyordu.¹⁹⁷ Bu hatta görevli olanlar Karakol Cemiyeti'nin Üsküdar kanadını oluşturan başta Yenibahçeli Şükrü Bey olmak üzere Piyade Yüzbaşı Dayı Mesut Bey ve Doktor Fahri Can ile bölgedeki diğer Kuvâ-yı Milliye milisleri idi.¹⁹⁸ Anadolu'ya geçişte kullanılan ilk merkez İtalyanların kontrol sahasında bulunan Üsküdar Sultantepesi'ndeki Özbekler Tekkesi idi.¹⁹⁹ Bilâhare İngilizler buranın bir gizlenme ve Anadolu'ya

¹⁹³ Atatürk'ün Tamim, *Telgraf ve Beyannameleri*, C. IV, s. 257.

¹⁹⁴ Geniş bilgi için bkz. Hamit Pehlivanlı, *Askeri Polis Teşkilâtı*, Ankara: Genelkurmay Başkanlığı, 1992.

¹⁹⁵ Adnan Sofuoğlu, *Kocaeli ve Sakarya'da Kuvâ-yı Milliye ve Karşı Faaliyetler*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, 1987, s. 111-112; Hüsamettin Ertürk, *Millî Mücadele'de Teşkilât-ı Mahsusa Faaliyetleri*, Askeri Tarih Stratejik Etüt Dairesi Başkanlığı Arşivi, ATASE Kitaplığı, A/1/218 D. 449/A, s. 162.

¹⁹⁶ Cebesoy, *Millî Mücadele Hatıraları*, s. 375; Samih Nafiz Tansu, *İki Devrin Perde Arkası*, İstanbul: Ararat Yayınevi, 1969, s. 224; İnönü, *Hatıralar*, C. II, s. 185, Hüsnü Himmetoğlu, *Kurtuluş Savaşında İstanbul ve Yardımları*, C. 2, İstanbul: Ülkü Matbaası, 1975, s. 84. Teşkilât-ı Mahsusa Faaliyetleri adıyla el yazmasını tetkik eden Mareşal Fevzi Çakmak burada ilgili kısımda kendi el yazısıyla dip not düşerek, "Şükrü Bey'i Maltepe atış okuluna ben atamıştım ve Kocaeli yarımadası ortasında menzil yolunu kurarak silah ve adam kaçırılması sağlanmıştı. Ömer Lütfi Bey de Harbiye Nezareti'nde silah işleriyle uğraşır ve ben kaçakçılığı karadan ve denizden sağlamak için uğraşmakta idim." açıklamasını yapmaktadır. Bkz. Ertürk, *Millî Mücadele'de Teşkilât-ı Mahsusa*, s. 162.

¹⁹⁷ Geniş bilgi için bkz. Sofuoğlu, *Kocaeli ve Sakarya'da*, s. 96-100.

¹⁹⁸ Ertürk, *Millî Mücadele'de Teşkilât-ı Mahsusa*, s. 162; Tansu, *İki Devrin Perde Arkası*, s. 225.

¹⁹⁹ Geniş bilgi için bkz. Cengiz Bektaş, "Özbekler Tekkesi", *Tarih ve Toplum*, 8 (Ağustos 1984), Stanford Shaw-Ezel Kural Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, C. II, İstanbul: e yayınları, 1983, s. 318.

geçişte ilk durak yeri olduğunu öğrendi. Bunun üzerine tekkeye baskın düzenledi. Bu baskın karşısında başta tekke şeyhi Ata Efendi olmak üzere tekkede bulunanlar Ankara'ya gitmek zorunda kaldı.²⁰⁰ Bundan sonra Anadolu'ya geçişler yine bu hat üzerinden yalnız değişik yollardan yani duruma göre güzergâh değiştirilerek yapılmaya başlandı.

Bu hat üzerinden ilk etapta Millî Hareket yanlısı kişiler İstanbul'dan Ankara'ya geçti. Bu kişiler arasında; Meclis-i Mebusan Reisi Celalettin Arif Bey, Yozgat Mebusu İsmail Fazıl Paşa (Cebesoy), İzmit Mebusu İbrahim Süreyya Bey, Halide Edip (Adivar) Hanım, Doktor Adnan (Adivar) Bey, Manisa Mebusu Reşit Bey (Çerkez Ethem'in abisi) ve Nuri Bey, Keskinli Rıza Bey, eski subaylardan Manavoğlu Nevres Bey, Cami Bey (Baykut), Binbaşı Saffet Bey, İsmet Bey (İnönü) gibi isimler vardı.²⁰¹ Yine Abbas takma adıyla Yunus Nadi Bey, İzmit Mebusu Sırrı Bey (Bellioğlu), Trabzon Mebusu Hüsrev Bey (Gerede), Enver Paşa'nın eniştesi Albay Kâzım Bey (Orbay), Naim Cevat, İstanbul'dan Ankara'ya silah kaçıranlardan Besalet (Binbaşı Hüsrev Bey'in kardeşi), Kurmay Yarbay Seyfi Bey ile Hacim Muhittin (Çarıklı) Bey de bu yoldan Ankara'ya ulaştı.²⁰²

Bundan başka 30 Mart 1920'de Mebus Bekir Sami (Kunduh) Bey ve Veli Bey, Kafkazzade Osman Bey'in refakatinde Geyve üzerinden Ankara'ya ulaştı.²⁰³ Yine yanında Mahmut Şevket Paşa'nın yaverlerinden Şevket Bey olduğu halde Mahmut Celâl Bey (Bayar) Adapazarı üzerinden ancak çocuklarını görmek gayesiyle yolunu uzatarak Bursa yoluyla Ankara'ya geçti.²⁰⁴

Bunlar Volga bölgesinde derviş tekkelerinde dil ve tarih çalışmaları yapan Özbek yazarları idi ki Osmanlı İmparatorluğu'nda Türk milliyetçiliği hareketine güç katmışlardı. Bunlar bilahare İstanbul'a gelerek Üsküdar'da kendi tekkelerini kurmuşlardı. Burası imparatorluk içinde Türkçe çalışmalarının ilk merkezi olmuştur

²⁰⁰ Halide Edip Adivar, *Türkün Ateşle İmtihanı*, 8. Baskı, İstanbul: Atlas Kitabevi, 1985, s. 75; Yusuf Ziya Ortaç, *İsmet İnönü*, İstanbul: Yeni Matbaa, 1946, s. 58-60.

²⁰¹ İsmet Paşa (İnönü) daha önce Anadolu'ya çağrılmış ancak o bu çağrıya itibar etmemiştir. Bkz. TTK Arşivi, Bekir Sami Dosyası, D. 4, 28.2.1336. Bursa şifre. Bu konuyla ilgili olarak Falih Rıfki Atay ise; "İstanbul'un işgalinden sonra kendisini de ya Ankara ya Malta diye sıkıştırarak Maltepe yolundan götürmüşler, bir söylentiye göre de adını Ankara'dan istenenler listesinde görmediği için geri bile dönmek istemişse de bırakılmamıştır." demektedir. Bkz. Falih Rıfki Atay, *Çankaya*, İstanbul: Doğan Kardeş Matbaası, 1969, s. 247. İnönü ise Ankara'ya ilk gelişinden sonra Fevzi (Çakmak) Paşa harbiye nazırı olunca onu İstanbul'a çağırıldığını ve Atatürk'ün de muvafakatıyla İstanbul'a döndüğünü, İstanbul'un resmen işgalinden sonra ise 19 Mart'ta Saffet (Arıkan) Bey'in evine geldiğini ve "Mustafa Kemal Paşa seni Ankara'ya çağırıyor." dediğini, bunun üzerine hemen ailesiyle vedalaşarak Saffet Bey'le birlikte Ankara'ya geldiğini söylemektedir. Bkz. İnönü, *Hatıralar*, C. I, s. 184-185.

²⁰² İstanbul'dan Anadolu'ya geçişlerle ilgili geniş bilgi için bkz. Adivar, *Türkün Ateşle İmtihanı*, s. 73-112; Hacim Muhittin Çarıklı, *Kuvâ-yı Milliye Hatıraları*, Ankara: Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, 1967, s. 107-109'da dipnot; İnönü, *Hatıralar*, C. II, s. 184-191; Ortaç, *İsmet İnönü*, s. 56-65; Yunus Nadi, *Ankara'nın İlk Günleri*, İstanbul: Sel Yayınları, 1955, s. 29 vd; M. Zekai Konrpa, *Bolu Tarihi*, Bolu: Vilayet Matbaası, 1960, s. 725; *Nutuk*, C. I, s. 426; Mehmet Kaplan-İnci Enginün, "Yunus Nadi, Yeni Günden Cumhuriyete Kadar", *Devrin Yazarları Kalemle Millî Mücadele ve Gazi Mustafa Kemal*, Ankara: Kültür Bakanlığı, 1981, s. 170 vd.

²⁰³ Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, s. 557; Feridun Kandemir, *İstiklâl Savaşında Bozgun ve Casuslar*, İstanbul: Yakın Tarihimiz Yay., 1964, s. 70; TTK Arşivi, Bekir Sami Dosyası, D. 6, 3/4.4.336 (1920) Geyve çıkışlı şifre.

²⁰⁴ Niyazi Ahmet Banoğlu, "Bayar Anlatıyor", *Millî Egemenlik*, 23 Nisan 1985, s. 17.

Bu hattın dışında ayrıca İzmit'e vapurla gelen bazı subay ve erler burada 1. Fırka (Tümen) Komutanı Albay Asım'dan (General Asım Gündüz) aldıkları birer izin tezkeresi ile trenle Anadolu'ya geçmekteydi.²⁰⁵

Diğer taraftan normal yollardan yani demir yolu vasıtasıyla resmî olarak Nasihat Heyetleri adı altında İstanbul Hükûmeti'nce görevlendirilen kişiler Ankara'ya gitmekteydi. Yalnız bunlar Kuvâ-yı Milliye'nin bölgedeki merkezi olan Geyve'nin girişi Doğançay İstasyonu'nda kontrole tâbi tutulmaktaydı. Bu şekilde ilk olarak İstanbul'un Anadolu ile irtibatını sağlamak gayesiyle Heyet-i Temsiliye ile görüşmek üzere Harbiye Nazırı Başyaveri Binbaşı Salih Bey (Omurtak) 25 Mart 1920'de Haydarpaşa'dan hareket etmişti.²⁰⁶ 27 Mart 1920'de Sinop Mebusu Dr. Rıza (Nur), Kastamonu Mebusu Yusuf Kemal (Tengirşenk), Konya Mebusu Hoca Vehbi, Eskişehir Mebusu Abdullah Azmi'den kurulu Nasihat Heyeti Haydarpaşa'dan trenle yola çıkmıştı. Bu heyet 29 Mart'ta Doğançay'a geldi.²⁰⁷ Heyet burada gözaltına alındı.²⁰⁸ Ancak bu sırada Binbaşı Salih Bey Ankara'ya ulaşmış ve vazifesi olan Harbiye Nezareti'nin görüşünü Mustafa Kemal'e bildirdikten sonra heyetin gönderilme sebebini açıklamıştı.²⁰⁹ Bu durumda Doğançay'da gözaltına alınan heyetin Ankara'ya gelmesi uygun görüldü. Bundan sonra heyet diğer Anadolu'ya geçenlerle birlikte Geyve'den Ankara'ya gitti.²¹⁰ 17 Nisan 1920'de eski Harbiye Nazırı Fevzi Paşa (Çakmak) da Menzil Hattı üzerinden geçerek önce Lefke'ye ardından da Ankara'ya ulaşacaktır.

2.5. Salih Paşa Hükûmeti Döneminde Anzavur Ahmet'in Faaliyeti

İstanbul'un işgalinden sonra Balıkesir-Bursa bölgesinde Anzavur Ahmet faaliyetlerini artırarak sürdürmekteydi. Biga'yı ele geçiren Anzavur, Yenice üzerine yürümüş, bilahare Biga'da adamlarından Kürt Mehmet Çavuş'u bırakarak karargâhını Bakacak ve Cihadiye köylerine nakletmişti. Bunun üzerine Biga'daki asayişsizliği sona erdirmek için İstanbul Hükûmeti'nden emir alan Çanakkale Jandarma Tabur Komutanı Binbaşı Ali Rıza Bey

²⁰⁵ Şerif Güralp, *İstiklal Savaşının İç Yüzü*, İstanbul: Dizerkonca Matbaası, 1958, s. 22 vd. İstanbul'dan ayrılıp Anadolu'ya geçenlerle ilgili bilgiler günü gününe Mustafa Kemal Paşa tarafından bütün kolordulara bildirilmekteydi. Bu konuda bkz. ATASE Arşivi, Kls. 321, Dos. 10'da, Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, ilgili kısımlarda, yine TTK Arşivi, Bekir Sami Dosyası belgelerinde bilgiler mevcuttur.

²⁰⁶ TTK Arşivi, Bekir Sami Dosyası, D. 5, 25.3.36 (1920) Harbiye çıkışlı şifre.

²⁰⁷ Yusuf Kemal Tengirşenk, *Vatan Hizmetinde*, Ankara: Kültür Bakanlığı, 1981, s. 136-138.

²⁰⁸ Bu sırada 28/29 Mart 1920'de Ali Fuat Paşa İstanbul'dan gelebilecek Nasihat Heyetlerinin 14., 13. ve 17. Kolordular mıntukasındaki sahil iskelelerine de gelebileceği ihtimaline karşı müteyakkız davranılmasını istemişti. Bu sebeple olacak Nasihat Heyeti Doğançay istasyonunda Hamdi Namık Bey tarafından karşılandıktan sonra Geyve'ye getirilerek gözetim altında otele götürülmüşlerdi. Bu sırada Mahmut Bey (Yarbay-20. Kolordu Kumandan Vekili) görüşme yapmıştı. TTK Arşivi, Bekir Sami Dosyası, D. 5, 28/29.3.36 (1920) şifre. Heyet gözaltına alındığını hissedince sebebini sormuşlar, Mahmut Bey de İzmit mutasarrıfının Geyve kaymakamından "Bir Nasihat Heyeti geliyor." şeklinde telgraf aldığını belirtmişti. Tengirşek, *Vatan Hizmetinde*, s. 136.

²⁰⁹ Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa İstanbul ile anlaşmanın imkânsız hale geldiğini ve mebus sıfatıyla, Ankara'da açılacak meclise katılabileceklerini belirtti. Kendilerine bu konuda "Yolculuğunuzun gayesi anlaşıldı. Ankara'ya gelmenizi bekliyoruz. Her türlü yardım ve kolaylık için 24. Tümen Komutanı Mahmut Bey'e yazılmıştır" açıklamasını gönderdi. Cebesoy, *Millî Mücadele Hatıraları*, s. 319; Tengirşek, *Vatan Hizmetinde*, s. 137.

²¹⁰ Nadi, *Ankara'nın İlk Günleri*, s. 78-80; Tengirşek, *Vatan Hizmetinde*, aynı yer.

Çanakkale'den üç bölükle hareket etti. Ali Rıza Bey Çan-Biga arasındaki Pomak çetelerini dağıttıktan sonra fazla mukavemet görmeden Biga'ya girdi. Bu sırada Anzavur kuvvetleri Yenice köyünde bulunmaktaydı. Bu gelişme Anzavur'u hiddetlendirdi ve Ali Rıza Bey'e bir ultiatom gönderdi. ultiatom karşısında yalnız kalan Binbaşı Ali Rıza Bey, emrindeki jandarmalarla birlikte Karabiga'ya çekilmek zorunda kaldı. Buna mukabil bu sırada Kâzım (Özalp) Bey'in görevlendirdiği Soma Milis Alayı komutanı Hafız Bey, emrindeki kuvvetlerle Biga'ya geldi ve yerleşti. Bunun üzerine Binbaşı Ali Rıza Bey tekrar Biga'ya döndü. Ancak yeteri kadar kuvvet temin edilemediğinden, Biga'ya yürüyen Anzavur kuvvetleri karşısında fazla tutunamayan Milis Alayı, Gönen'e çekilmek zorunda kaldı. Biga tekrar Anzavur kuvvetlerinin eline geçti.²¹¹ Bundan sonra Anzavur Biga'da kendi aleyhinde olanları idam ettirdi. Daha sonra da Biga halkını kendisine iyice bağlamak, onları Kuvâ-yı Milliye aleyhinde kışkırtmak, bu arada Kuvâ-yı Milliye yanlılarına gözdağı vermek gayesiyle Biga'da bir miting tertiplendi. Nitekim Anzavur, mitingde yaptığı konuşmada Kuvâ-yı Milliye'yi eşkıya kafilesi olarak niteledi. Bu şekilde mitingde katılan halkı Kuvâ-yı Milliye aleyhine kışkırtmaya çalıştı.²¹²

Bu durumda, Gönen'e çekilmiş bulunan takip müfrezesi Anzavur'un eline geçmiş olan Biga üzerine dört gün süren bir harekâta bulundu. Ancak Biga varoşlarına kadar ilerleyebilen bu takip müfrezesi başarısız oldu ve yine Gönen'e çekildi. Erler firar etmeye başladı. Bu gelişme karşısında 14. Kolordu Komutanı Yusuf İzzet Paşa 23/24 Mart 1920 günü bütün milis birliklerinin ve takip müfrezesi mensuplarının Balıkesir'e dönmelerini emretti. Yalnız 174. Alay'ın 1. Taburu ile Askerlik Şubesi emrinde Gönen'de yeniden kurulmakta olan 190. Alay'ın 2. Taburu ve sahra topundan kurulu bir kuvvet 174. Alay Komutanı Yarbay Rahmi Bey komutasında Gönen'de bırakıldı.²¹³

Bundan sonra 1920 yılı Nisan ayı başlarında Sait Paşa başkanlığında Albay Mirza ve Emekli Binbaşı Hüseyin'den oluşan bir nasihat heyeti İstanbul Hükûmeti'nin (Salih Paşa Hükûmeti) emriyle Biga'ya gönderildi. Ancak 14. Kolordu Komutanı Yusuf İzzet Paşa nasihat heyetindeki Albay Mirza ve emekli Binbaşı Hüseyin'in aslında ayaklanmanın kışkırtıcılarından olduklarını Harbiye Nezareti'ne bildirdi. Bu durumda 3 Nisan 1920'de Şehzade Cemalettin Efendi başkanlığında, Bandırma Yargıcı Mehmet Nuri, eşraftan Hafız Mustafa, Bandırma Büyük Cami Hatibi Mehmet, eski Bandırma Belediye Reisi Hasan Vehbi'den oluşan diğer bir nasihat heyeti Biga'ya gönderildi.²¹⁴ Fakat bu sırada Salih Paşa Hükûmeti istifa ettiğinden bu nasihat heyetinden de bir sonuç alınamadı. Bu ortamda Anzavur ve taraftarları, millî kuvvetlerce henüz tam düzenin sağlanamamış olduğu Gönen üzerine 4 Nisan 1920 günü taarruza geçti. Bu durumda Yarbay Rahmi Bey komutasındaki nizamiye erleri tüfek atamadan dağıldı. Bu sırada karşı koymaya çalışan Yarbay Rahmi ve birkaç subay Anzavur taraftarlarınca parçalanarak öldürüldü. Bundan

²¹¹ Daha geniş bilgi için bkz. Güven, *Anzavur İsyanı*, s. 54-63.

²¹² Konuşma metni için bkz. Güven, *Anzavur İsyanı*, s. 64-66.

²¹³ TTK Arşivi, Bekir Sami Dosyası, D. 5, Gönen 22.3.36 (1920) şifre; *Türk İstiklâl Harbi*, C. VI, s. 83.

²¹⁴ *Türk İstiklâl Harbi*, C. VI, s. 83-84.

başka Gönen Müftüsü Şevket Efendi, Müdafaa-i Hukuk Heyeti Başkanı Hüseyin Bey ve Gönen gençlerinden Rahmi ile Gazi Mihal Bey torunlarından olan Mehmet Bey de Anzavur taraftarlarınca öldürüldü.²¹⁵

Yusuf İzzet Paşa, Bandırma'daki karargâhını bir süvari bölüğünün koruyuculuğunda 5 Nisan 1920'de Bursa'ya taşıdı. Bandırma'da kalan subaylar, erler ve aileleri ise Albay Seyfullah'ın gözetiminde trenle Balıkesir'e gönderildi.²¹⁶

Bu sırada, bölgede bulunan Şehzade Cemalettin Efendi başkanlığındaki nasihat heyeti Gönen'de Anzavur'la görüşmede bulundu. Ancak yaşanan gelişmeler karşısında bu görüşmenin hiçbir etkisi olmadı. Hatta Anzavur, Gönen'de kendisine katılmış olan kuvvetlerle Bandırma üzerine yürüdü ve herhangi bir mukavemetle karşılaşmadan Bandırma'ya girdi.²¹⁷

3. İşgalden Sonra İstanbul'un Anadolu'da Denetimi Tekrar Ele Geçirme Çabalarının Güney Marmara Bölgesine Yansıması

3.1. Damat Ferit Paşa'nın Yeniden İktidara Getirilişi

İtilaf devletleri özellikle İngiltere, İstanbul'un resmen işgalinden sonra iş başında bulunan Salih Paşa Hükûmeti'ni düşürmeye yönelik faaliyetlerini artırdı ve bu yönde baskı yapmaya başladı. Bu doğrultuda İtilaf devletleri yüksek komiserleri 26 Mart'ta verdikleri ortak bir nota ile Kuvâ-yı Milliye hareketini resmen red ve mahkûm etmesini Salih Paşa Hükûmeti'nden istedi.²¹⁸ Bu notaya 29 Mart'ta verdiği cevapta Salih Paşa, Kuvâ-yı Milliye hareketinin "meşru hakların müdafaası" olduğunu söyledi. Bunun üzerine yüksek komiserler 31 Mart'ta bir nota daha vererek aynı isteklerini tekrarladı. Buna karşılık hükûmet, 1 Nisan'da yayınladığı uzun bir nota ile işgal kuvvetleri tarafından yapılan bütün hukuka aykırı muameleleri protesto etti.²¹⁹

Diğer taraftan resmen işgal sonrasında Heyet-i Temsiliye'nin İstanbul ile irtibatını kesmiş olup Anadolu'dan İtilaf askerlerini tard yoluna gitmesi ve özellikle Afyon – Kütahya, Bilecik ve Eskişehir'den İngiliz askerlerinin çıkartılıp İzmit'e çekilmelerinin sağlanması, aynı zamanda bir kısım subaylarının da tutuklanmış olması, İtilaf mümessillerinin İstanbul'daki hükûmet üzerinde baskılarına neden olmaktadır.²²⁰

Bu arada millî harekete karşı olanlar Salih Paşa Hükûmeti'ni Ali Rıza Paşa Hükûmeti gibi iş başından uzaklaştırmaya, yerine Damat Ferit Paşa'yı getirmeye çalışıyorlardı. Bunlar 26 Mart'tan itibaren Anzavur harekâtını tekrar alevlendirmişlerdi.²²¹ Salih Paşa Hükûmeti bütün bunlara karşın iş başında kalmaya çalışıyordu. Bu arada reddine

²¹⁵ Özalp, *Millî Mücadele*, C. I, s. 109.

²¹⁶ Türk İstiklâl Harbi, C. VI, s. 85.

²¹⁷ Özalp, *Millî Mücadele*, C. I, aynı yer.

²¹⁸ Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, C. I, s. 209.

²¹⁹ Jaeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı ile İlgili*, s. 153; Ayrıca notalar için bkz. İbnülemin Mahmut Kemâl İnal, *Osmanlı Devrinde Son Sadrazamlar*, İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1969, s. 2124.

²²⁰ Uluğ, *Hemşehrimiz Atatürk*, s. 128; TTK Arşivi, Bekir Sami Dosyası, D. 5, 24.3.36 Harbiye şifresi.

²²¹ Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, C. I, s. 209.

yanaşmadığı Kuvâ-yı Milliye'yi özellikle Batı Anadolu'daki Kuvâ-yı Milliye'yi, Anadolu'daki en kıdemli kolordu kumandanı Yusuf İzzet Paşa vasıtasıyla askeri birlikler üzerinde denetim sağlayarak kontrol etme girişiminde bulunuyordu. Böylece Anadolu ile kesilmiş olan bağı kurup hükûmet olarak etkinliğini sağlamaya çalışıyordu.²²² Ne var ki Salih Paşa Hükûmeti, İstanbul'da her yandan gördüğü baskı karşısında 2 Nisan 1920'de istifa etmek zorunda kaldı.²²³

Bu gelişmeler ve Damat Ferit Paşa'nın tekrar sadrazamlığa getirileceği söylentileri üzerine, önce Ahmet Tevfik Paşa ve bilâhare Meclis-i Mebusan ikinci reisi Hüseyin Kâzım Bey saraya giderek özellikle Damat Ferit Paşa'nın sadrazamlığa getirilmesi konusunda padişahı uyarmak istedi.²²⁴ Ancak padişah 5 Nisan 1920'de yayımladığı Hatt-ı Hümayun'la "Ehliyet ve rü'yeti" dolayısıyla Damat Ferit Paşa'yı sadrazamlığa, Dürrizade Abdullah Bey'i de şeyhülislâmlığa getirdiğini açıkladı.²²⁵ Hatt-ı Hümayun'da Kuvâ-yı Milliye aleyhinde hükümler de bulunuyor ve onların suç işlemiş oldukları belirtilerek, bu hareketi teşvik ve tahrik etmiş olanların cezalandırılması isteniyordu. Yine Hatt-ı Hümayun'da, İtilaf devletleriyle gayet samimi bağlar kurulması, devlet ve millet menfaatlerinin hak ve adalet esasına dayanılarak savunulması suretiyle barış şartlarının yumuşatılması beklentisi dillendiriliyordu.²²⁶ O sırada, Osmanlı Devleti'ne sunulacak barış şartlarının ele alındığı Şubat-Mart 1920'deki Londra Konferansı sonrasında, barış şartlarına son şeklini vermek üzere San Remo Konferansı'nın toplanması söz konusuydu. Bu konferans 18-26 Nisan 1920 tarihleri arasında toplanacaktır.

Böylece İstanbul tekrar ilk Damat Ferit Paşa Hükûmeti döneminde olduğu gibi İtilaf devletlerine özellikle İngilizlere yakınlaşma ve onların istekleri doğrultusunda hareket etme, böylece pek de gerçekleşmesi mümkün olmayan İngilizlerin dostluğunu kazanma politikasına dönüyor, aynı zamanda saray da politikada ağırlığını koyuyordu. Nitekim Damat Ferit Paşa'nın sadrazam olarak atanması ile ilgili fermanla millî hareket açıkça

²²² Önceki bölümde belirtildiği gibi Yusuf İzzet Paşa bu rolü üstlenmiş ve İstanbul ile ilişkiyi sürdürmenin yararlı olacağını belirtmişti. Mustafa Kemal Paşa da bu şartlarda İstanbul'daki nezaretlerle muhabere etmek İngilizlerle muhabere etmekten başka bir şey değildir cevabını vermişti. *Atatürk (Komutan, Devrimci ve Devlet Adamı Yönleriyle)*, Ankara: Genelkurmay ATASE Başkanlığı, 1980, s. 259.

²²³ Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, C. I, s. 210. Salih Paşa Hükûmeti'nin istifası bazı kaynaklarda 3 Nisan olarak veriliyor. Bkz. *Türk İstiklâl Harbi*, C. II, V. K., s. 16; *Türk İstiklâl Harbi*, C. VI, s. 65; Ahmet Emin Yalman, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim*, C. II, İstanbul: Rey Yay., 1970, s. 232; Reşat Ekrem Koçu, *Osmanlı Tarihinin Panoraması*, İstanbul: Ak Kitabevi, 1964, s. 133.

²²⁴ Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, C. III, s. 77. Hüseyin Kâzım Bey saraya giderek padişaha Damat Ferit Paşa'nın sadarete getirilmesinin ülke ve saltanat için bir felâket olacağını belirtti. Buna sinirlenen padişah "Ben istersem Rum Patriğini de Ermeni Patriğini de getiririm. Hahambaşısı da getiririm." cevabını vermiş, buna Hüseyin Kâzım Bey "Getirirsiniz ama faydası olmaz." karşılığını verince de padişah, "Ben böyle karar verdim, getireceğim." diyerek Damat Ferit Paşa'yı sadarete getireceğini ifade etmişti. Türkgeldi, *Görüp İştiklerim*, s. 125; Ali Türkgeldi, *Moudros (Mondros) ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi*, Ankara: Türk Devrim Tarihi Enstitüsü Yayınları, 1948, s. 260-261.

²²⁵ Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, s. 643; Tarık Mümtaz Göztepe, *Vahdettin Mütareke Gayyasında*, İstanbul: Sebül Yayinevi, 1969, s. 268; Türkgeldi, *Görüp İştiklerim*, s. 124. Hükûmette yer alan nazırlar için bkz. Cebeşoy, *Millî Mücadele Hatıraları*, s. 340.

²²⁶ Tevfik Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Millî Mücadele*, C. II, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1987, s. 83-84; İnal, *Son Sadrazamlar*, s. 2051; Göztepe, *Vahdettin Mütareke Gayyasında*, s. 267- 268. Hatt-ı Hümayun metni için bkz. *Takvim-i Vekayi*, No: 3820.

isyan olarak suçlanmakta ve hareketin liderlerine karşı müeyyideler uygulanması istenmekteydi. Bu durumda Damat Ferit Paşa iktidarı zamanında Ali Rıza Paşa ve Salih Paşa iktidarlarının aksine Millî Mücadele hareketine karşı düşmanca tavır sergileneceği ve çok sert tedbirlere başvurulacağı anlaşılıyordu.²²⁷

Nitekim Damat Ferit Paşa daha hükûmeti kurar kurmaz 8 Nisan 1920'de görüştüğü İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Robeck'e millî hareketi yok etmek için devletin askerî gücünü de kullanmak istediğini bildirdi.²²⁸ Bu görüşme sırasında Anzavur Ahmet'i Bandırma bölgesinde görevlendirmek, İzmit, Bolu ve Trabzon'da milliyetçilere karşı ortaya çıkan muhalif hareketlerden yararlanmak istediğini açıkladı. Ayrıca Amiral Robeck'in yardımıyla Anzavur için İngilizlerden silah ve mühimmat sağlamayı umduğunu bildirdi. Bu durumda Amiral Robeck iç savaş çıkmasına meydan vermemek isteğinde olduklarını belirtmekle beraber, silah ve mühimmat konusunu işgal kuvvetleri başkomutanı General Milne ile konuşacağını söyledi. Bilâhare İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Curzon'a gönderdiği rapordan anlaşıldığına göre İtilaf devletleri bu konuda Damat Ferit Paşa Hükûmeti'ni tamamen destekledikleri ve General Milne'nin de bu görüşe katıldığı anlaşılmaktadır.²²⁹

Esasında İngilizler, Kuvâ-yı Milliye birliklerinin Geyve'ye kadar gelmesinden ve İzmit mıntıkasında bulunan Kuvâ-yı Milliye ile yakın irtibat kurulmasından, kendi kontrolündeki İstanbul Boğazı'nın tehdit altına girmesinden hoşnut değildi.²³⁰ Ayrıca İngilizler o sırada San Remo'da son şekli verilecek olan barış antlaşmasını daha kolay Türklere kabul ettirebilmeleri için Kuvâ-yı Milliye hareketini ortadan kaldırmak istemekteydi. Şimdi millî hareketin merkezi haline gelmiş olan Ankara'da millî meclisin toplanmasını da engellemek istiyordu. Bu çerçevede İngiltere Savunma Bakanlığı milliyetçilere karşı Damat Ferit Paşa Hükûmeti'nce oluşturulmaya çalışılan bazı nizami Türk kuvvetlerinin teçhiz edilmesini desteklemeye başladı.²³¹

Bu ortamda Damat Ferit Paşa kendi planını tatbik sahasına koyma girişimlerinde bulundu. İlk olarak 9 Nisan'da Anzavur, "Paşalık" rütbesi verilerek tekrar Balıkesir Mutasarrıflığı görevine getirildi.²³² Yine Adapazarı ve Düzce yöresindeki saraya yakın halkın ileri gelenleri İstanbul'a davet edildi. Bunlarla yapılan gizli toplantıda kendilerinden sadakat yemini alındı. Toplantıya katılanlardan Düzce'den Hacı Kâmil'e, Hendek Kargalı köyünden İsmail Pehlivan'a ümit bağlandığı belirtilerek özel ilgi

²²⁷ İstanbul'da teşkil olunan Kuvâ-yı Milliye muhalifi cemiyetlerle İngilizlerin birlikte hazırladıkları planın tam olarak tatbik konduğu anlaşılıyor. 1920 yılı Mart ayı başlarında hazırlanan önceki bölümde bahsi geçen plan şöyleydi. "1- Hükûmetin ıskatı ile Ferit Paşa veya emsalinden bir hükûmet tesisi. 2- Meclisin feshi. 3- Kuvâ-yı Milliye'nin ilgâsı. 4- İstanbul'da bir Şura-yı Hilâfet teşkili." Bkz. ATASE Arşivi, Kls. 321, Dos. 10, Fih. 5/3.

²²⁸ İnönü, *Hatıralar*, C. II, s. 199-200.

²²⁹ Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, C. I, s. 211; Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk*, C. II, s. 26-29.

²³⁰ Konu ile ilgili rapor için bkz. *Harp Tarihi Vesikalari Dergisi*, 10/36 (1961), Vesika: 867-868-869.

²³¹ ATASE Arşivi, Kls. 321, Dos. 10, Fih. 4/3; Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk*, C. II, s. 43-44.

²³² Güven, *Anzavur İsyanı*, s. 73; Goloğlu, *Üçüncü Meşrutiyet*, C. III, s. 141; TTK Arşivi, Bekir Sami Dosyası, D. 6, 9.4.336 şifre; Özalp, *Millî Mücadele*, C. I, s. 110.

gösterildi.²³³ Aynı şekilde birçok yabancıların ve millî hareket karşıtı olan bir kısım İstanbul zevatı ile İngilizlerin propaganda merkezi haline getirdikleri Yalova'da korucu teşkilatı vücuda getirerek faaliyet göstermekte olan İbo namında biri İstanbul'a davet edilerek, Damat Ferit Paşa tarafından kabul edildi. Kendisine Binbaşı rütbesi verilerek İstanbul lehine yani Kuvâ-yı Milliye aleyhine hareket etmesi sağlanmaya çalışıldı.²³⁴

Bütün bu girişimlerin ardından padişahın sempatiyle bakmadığı, İtilaf devletlerinin de güven duymadığı ve 18 Mart 1920'den beri faaliyetlerini durdurmuş olup çalışmayan Meclis-i Mebusan Kanun-i Esasi'nin (Anayasa) 7. Maddesine dayanılarak dört ay içinde seçim yapıp yeniden toplanacağı belirtilerek, padişahın emriyle 11 Nisan 1920'de dağıtıldı. Bu şekilde Ankara'da toplanacağı açıklanan olağanüstü meclisin toplanması da engellenmek isteniyordu.²³⁵ 10 Nisan 1920'de millî hareket ve Kuvâ-yı Milliye aleyhinde Damat Ferit Paşa'nın genelgesi yayımlandı. Damat Ferit Paşa bu genelge ile halkın desteğini sağlamak istiyor ve millî hareket aleyhinde kamuoyu oluşturmaya çalışıyordu. Nitekim genelgede millî hareket, "fitne ve fesat" hareketi, Kuvâ-yı Milliyeciler'de "âsi" olarak nitelenerek, ona karşı mücadeleye geçildiği beyan ediliyor, bu harekete katılanların ve tertip edenlerle teşvik edenlerin cezalandırılacağı beyan ediliyordu. Bu genelgeler özel kuryeler ile Anadolu'ya gönderilmeye başlandı.²³⁶

Aynı şekilde Şeyhülislâm Dürrizade Esseyid Abdullah Efendi imzasıyla 11 Nisan 1920'de yayımlanan fetva da "Padişahın haberi ve emri olmaksızın asker toplayanların, askeri iâşe ve teçhiz bahanesiyle vergiler alanların, memurîn-i ilmiye ve askeriye ve mülkiyeyi hodbehod azl ve kendi hempalarını nasb ve merkez-i hilâfet ile Memâlik-i Mahrûse'nin muvasalat ve münakalât ve muhaberatını kat' ve taraf-ı devletten sâdır olan evamirin icrasını men..." edenlerin öldürülmelerinin şeran uygun olduğunu ilan ediyordu.²³⁷ Yani Kuvâ-yı Milliyeciler'in hain ve katledilmelerinin câiz olduğu açıklanıyordu.

²³³ Yüce, *Kocaeli Tarih ve Rehberi*, s. 69; Enver Behnan Şapolyo, *Mustafa Kemal Paşa ve Millî Mücadelenin İç Âlemi*, İstanbul: İnkılap ve Aka Kitabeveleri, 1967, s. 76.

²³⁴ Bu konuda Bekir Sami (Günsav) Bey 20. Kolordu Kumandanına şu bilgiyi veriyor: "Yalova'da Şeyh Şerafeddin Efendi ile İbo namında bir şahıs ahali üzerinde icra-yı nüfuz etmektedir. İbo korucu teşkilatı ile bir teşkilat vücuda getirmiş ve ahali ve hükûmet üzerinde icra-yı nüfuz etmekte bulunmuştur. İbo civarda Hristiyanların mevcudunu ileriye sürerek, bu muntıkada siyasi kavgaların vuku bulmaması nazariyesini güderek, kendisi memlekette nâfiz kalmak fikrini takip ediyordu. Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nden gönderilen bazı eşhas İbo ile temasa gelerek İbo'nun makasid-i milliyeye sadık kalacağına dair kendilerinden söz almışlardır. Bu hususta zirdeki telgraf yazılmıştır. 3.4.1920 tarihli telgrafta İbo'nun bu tutumundan memnun olduğu belirtilmektedir mamafih bilahare Anzavur Kirmastı'ya kadar ilerlediği zaman İbo'nun da İstanbul'a celbedilerek Ferit Paşa ile temasa geldiği ve kendisine İstanbul'da Binbaşı rütbesi verildiği hakkında bir şayia deveren etmiştir." TTK Arşivi, Bekir Sami Dosyası, D. 6, 20 nci K.K.lığına şifre.

²³⁵ Hilmi Uran, *Hatıralarım*, Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1959, s. 129. İrade-i Seniye için bkz. İnal, *Son Sadrazamlar*, s. 2057-2058; Goloğlu, *Üçüncü Meşrutiyet*, C. III, s. 141 ve ek 4 a.

²³⁶ Genelge tam metni için bkz. Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Millî Mücadele*, C. II, s. 84-86; Şimşir, *İngiliz Belgelerinde*, C. II, s. 42.

²³⁷ Tam metni için bkz. Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Millî Mücadele*, C. II, s. 82-83; İnal, *Son Sadrazamlar*, s. 2051; Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, s. 486. Ayrıca Damat Ferit Paşa genelgesi, fetvalar ve karşı fetva metinleri için bkz. ATASE Arşivi, Kls. 486, Dos. 2, Fih. 5/6.

Bu girişimlerden başka ayrıca Damat Ferit Paşa daha Erzurum ve Sivas Kongreleri sırasında, yani kendisi iktidarda iken planladığı Kuvâ-yı Milliye'ye karşı yeni bir silahlı kuvvet oluşturma yani Kuvâ-yı İnzibatiye kurma girişimlerini tekrar başlattı.

3.2. Anzavur Ahmet'in Devam Eden Faaliyeti

Kendisine paşalık verilerek Karesi (Balıkesir) Mutasarrıflığı'na tayin edilmiş olan Anzavur, Bandırma'daki tertibat ve icraatından sonra Bandırma'yı merkez haline getirdi. Anzavur'un buradaki eylemlerinden Balıkesir telgraf müdürü Yusuf Bey'in sağladığı özel bir tertibat sayesinde 61. Fırka haberdar olmaktaydı. Ayrıca 61. Fırka Kumandanı Kâzım (Özalp) Bey, İngiliz Kemal'i kıyafet değiştirerek Dr. Düri adıyla Bandırma'ya göndermişti ve o yolla Anzavur'un faaliyetlerinden bilgi sağlamaya çalışmaktaydı.²³⁸

Bandırma'yı merkez haline getiren Anzavur, bilâhare takriben beş bin kişilik bir kuvvetle Kirmastı'ya yürüdü. Fazla mukavemet görmeden buraya girdi. Aynı zamanda Susurluk'u da kontrol altına aldı. Diğer taraftan Anzavur'un adamlarından Gâvur İmam da aynı anda iki bin kişilik bir kuvvetle Balya üzerinden Balıkesir'e doğru ilerlemeye başladı.²³⁹

Anzavur'un Kirmastı'ya girmesi, burada "Cuma namazını Bursa'da Çinili Cami'de kılacağı"ni propaganda etmesi ise Bursa'da millî kuvvetler arasında büyük bir heyecan uyandırdı. Bu durumda Bursa'da savunma tertibatı alınmaya başlandı ve bu çerçevede Bursa'nın 5 km batısında Sülüklü denilen yerde cephe tutuldu.²⁴⁰

Bu sırada Bekir Sami (Günsav) Bey'in ifadesiyle Bursa aynen şu vaziyetteydi: "Bursa şehri İstanbul'dan sonra ikinci derecede bir tekaüt şehridir. İstanbul'a yakın olmak ve ucuz bulunmak münasebetiyle birçok eski tekaüt zabıt ve memurlar burada ikamet ederler. Binaenaleyh öteden beri hükûmet-i meşrutaya gayrisadık ve şevk-i menfaatle idare-i gayrimeşrutaya mütemayil mutaassıplar olup memleketin gençliğine karşı biaman birer düşman olup padişah ve anın yârani olan eski mutaassıplar tarafından idare edilen Anzavur hareket-i irticaiyesini alkışlamakta ve onları hafıyyen bilâhare kısmen zâhiren propaganda yapmakta idiler. Bu zevat ile Keşfi Bey Harekât-ı Milliye'ye taraftar olmadığı gibi polis müdürü dahi muhasım bir vaziyette ve jandarma heyeti ise zâhiren bitaraf ve batınen belki İstanbul Hükûmeti'ni arzu eder olmuşlardı. Tekmil vilâyet ve kaza kaymakamları ve nahiye müdürleri içinde derd-i maişet ve şevk-i menfaat ve karşı tarafı kuvvetli görmek, harekât-ı irtiyaciyenin kesb-i muvaffakiyet edeceğini zanneylemek cihetleri ile hemen kâmil denilecek derecede bitaraf ve bekleyici bir vaziyet almışlar idi. Binaenaleyh teknil Bursa vilâyetinin bu günlerde manzarası, memurlar ve zabitan bitaraf ve içlerinde Ferit Hükûmeti'ne taraftar bulunan jandarma bitaraf, heyet-i umumiyesi ile fikirleri Kuvâ-yı Milliye aleyhine imale edilmiş, bunlara karşı da fırka kumandanı ile maiyetindeki birkaç zabıtanadan mâadâ Harekât-ı Millîye merbut kimse kalmamış ve bunlar dahi pek yalnız kalmıştır. Sülüklü'ye gönderilen müfrezedeki efradın

²³⁸ Özalp *Millî Mücadele*, C. I, s. 110-111.

²³⁹ Özalp, *Millî Mücadele*, C. I, s. 112.

²⁴⁰ İlhan Selçuk, *Yüzbaşı Selahattin'in Romanı*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1987, s. 177.

firarlarını başlarında bulunan bazı zabıtlar manen teşvik ediyorlar, bu surette bölükleri dağılarak kendileri de Anzavur aleyhinde hareket etmemek vesilesini elde etmeye çalışıyorlardı...”²⁴¹

Bu ortamda Bursa şehrinde firarlar ve örtülü bir isyan havası yayılmıştı.²⁴² Bu hava Bursa'nın ilçeleri olan Gemlik - Yenişehir - İnegöl ve Orhaneli'ye de sıçramıştı. İşte bu durumda Sülüklü'de tutulmaya çalışılan cephenin yanı sıra Bekir Sami Bey tarafından Mudanya'ya, Gemlik'e, Yenişehir'e şiddetli emirler verildi ve birliklerin Bursa'ya gelmesi, yolda firara fırsat verilmemesi, firarların derhal önlenmesi, bölgedeki idarelerin de mahallî hükûmetlere bırakılması istendi.²⁴³ Bu sırada ayrıca Bursa'daki kuvvetlere yardımcı olmak üzere üç bin kişilik bir piyade alayı Eskişehir'den yola çıkarıldı.²⁴⁴

Bu alay Bilecik'e kadar trenle, oradan da Bursa'ya yürüyüşle gelecekti. Ancak Bilecik'ten bin kişi olarak yola çıkan Alay'ın taburları 100-150 kişiyle Bursa'ya varabildi. Çünkü yolda askerin arasına sızan köylü kıyafetli kişilerce askere, karşılarında padişah kuvvetinin bulunduğu, Kuvâ-yı Milliyecilerin dinsiz ve gâvur oldukları propaganda edilerek erlerin firarı sağlanmıştı. Bu durumun öğrenilmesi üzerine tertibat alındı. Bu sayede son tabur 14 Nisan 1920'de ancak 600 kişi olarak Bursa'ya varabildi. Taburlar Bursa'da Çekirge semtinde iki gün dinlendirildi. Bu esnada sürekli olarak millî hareket taraftarı hoca, şeyh ve halktan faydalanılıp aralarında müspet propaganda yapıldı. Bu suretle asker morallendirilmeye çalışıldı.²⁴⁵ Bu arada Yalovalı İbo da, Bursa'dan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nden Tahir ve Necati Beyler gönderilerek, elde edildi.²⁴⁶

Diğer taraftan bu sırada Bursa ve Balıkesir havalisindeki vaziyet süratle daha vahim bir hal almaktaydı. Bölgede, Damat Ferit Paşa Hükûmeti'nin İstanbul'da asker hazırladığı ve bunun Anzavur harekâtını desteklemek maksadıyla Mudanya'ya ihraç edileceği haberi yayılmıştı. Anzavur Ahmet taraftarları ise İslâmlığı kurtaracağını her tarafta bilhassa köylerde propaganda etmekteydi. Bütün bunlar yörede Anzavur'a karşı alınan tedbirleri tesirsiz bırakıyordu. Bütün bunların yanı sıra Anzavur aynı zamanda “Padişah askerliği lağvetti” diyerek erlerin ellerine terhis tezkeresi veriyordu. Bu durumda, zaten uzun süredir askerde olduklarından bezmiş askerler yeteri derecede vazife yapmamakta ve fırsattan istifade ederek firar etmekte idi.²⁴⁷ Bu ortamda Bursa'da Çekirge mevkiinde dinlendirilip hazırlanmakta olan tabur, 16 Nisan 1920 gecesi ayaklandı. Bunun üzerine

²⁴¹ TTK Arşivi, Bekir Sami Dosyası, D. 6, 10.4.36 (1920), 20. K.K.'na şifre.

²⁴² Selçuk, *Yüzbaşı Selahattin'in Romanı*, s. 177.

²⁴³ TTK Arşivi, Bekir Sami Dosyası, D. 6, 10.4.36 (1920), 20. K.K.'na şifre.

²⁴⁴ Selçuk, *Yüzbaşı Selahattin'in Romanı*, s. 183-184; Apak, *Garp Cephesi Nasıl Kuruldu*, s. 127-129.

²⁴⁵ Selçuk, *Yüzbaşı Selahattin'in Romanı*, aynı yer; Apak, *Garp Cephesi Nasıl Kuruldu*, aynı yer.

²⁴⁶ Yukarıda 1374 nolu dipnotta ifade edildiği gibi Yalovalı İbo elde edilmişti. Ancak Yalovalı İbo'nun İstanbul'la da ilişkisi devam ediyordu. Anlaşılan Yalovalı İbo iki taraflı oynamaktaydı. Nitekim İstanbul'la irtibat kurduğu sıralarda Bursa'da 56. Fırka Kumandanlığı'na şu telgrafi göndermiştir. “Murahhasalarınız Tahir ve Necati Beylerle görüştüm. Selâmet-i memleket ve müdafaa-i vatan uğrunda bana tevdi edilecek vezaifi, vereceğiniz talimat dairesinde harfiyyen ifâ edeceğimi namusumla taahhüt ve tekeffül ederim, bu husustaki teveccühünüze teşekkür ederim.” TTK Arşivi, Bekir Sami Dosyası, D. 6, 7.4.336 (1920) Yalova mahreçli şifre.

²⁴⁷ Bu sebeple Bekir Sami Bey bin kişilik kuvvet istedi. TTK Arşivi, Bekir Sami Dosyası, D. 6, 12.4.336 (1920) Bursa çıkışlı şifre.

derhal şehirde sokağa çıkma yasağı ilan edildi. Jandarma ve Polis teşkilatı harekete geçirildi. Şehir girişinde köprüler tutuldu. Kuvâ-yı Milliye yanlıları yardıma çağrıldı. Bu şekilde alınan tertibat sayesinde olay kısa zamanda bastırıldı.²⁴⁸ Bu sırada 17 Nisan'da Harbiye Nazırı Kara Suat Paşa'nın birkaç makineli tüfek ve Nigehbancı subaylarla beraber olduğu halde Bandırma'ya çıktığı haberi yayıldı.²⁴⁹

Bütün bu gelişmeler karşısında bir tedbir olmak üzere Bekir Sami Bey, 172. Alay Kumandanı Osman Bey'e "Kuvâ-yı Milliye aleyhinde gerek münferiden ve gerekse müçtemian muhalefet etmiş veya propaganda yapmış veya müsellahan Anzavur tevâbiine yardım etmiş eşhas ve köylüler hakkında tevkif, teb'id ve idam gibi her türlü cezaların tatbikine ve maiyetiniz hakkında lüzum göreceğiniz keza aynı cins cezaların icrasına salâhiyettarsınız." emrini vererek gelişmeleri önlemek istedi.²⁵⁰

Bu gelişmeleri yakından takip eden Mustafa Kemal Paşa da Heyet-i Temsiliye namına Yüzbaşı Selahattin Bey'e nasıl hareket etmesi gerektiği ile ilgili şu tavsiyede bulundu: "Anzavur'un harekâtına karşı Bursa, Kirmastı Arnavut eşrafına ait çiftliklerin sahiplerini senelerden beri o mintikalarda sergerdelik etmekte olan Arnavut sahip ve emsali gibi halk üzerinde büyük bir tesir ve nüfuz gösteren rüesayı mutlaka mebzul para, silah, mühimmat ve büyük vaatler îtâsı ile Kuvâ-yı Milliye tarafına alınmaya ve Anzavur aleyhinde ordu aksamı ile hareket ettirmeye muvaffak olunursa, çete araziyi karış karış tanır ve çete muhârebatını bilen, hükûmeti ve orduyu senelerce uğraştıran bu Arnavut çetelerinden büyük istifade olunacağını Kâzım Bey mütalaa etmektedir. Münasip görülürse Bekir Sami Bey'e ve Kâzım (Özalp) Bey'e ve icap edenlere bu babda mâlûmat îtâ buyrulması..."²⁵¹

Diğer taraftan bir süre önce kurulan İzmir Kuzey Cephesi Komutanlığı'na atanmış olan 61. Fırka Kumandanı Albay Kâzım Bey de Anzavur'a karşı ilk tedbir olarak, Balıkesir Müdafaa- i Hukuk Cemiyeti'nin de yardımıyla, Aydın Cephesi'nden bir süvari bölüğü ile 350 zeybeği, 7 Nisan'da Danişmentli İsmail Efe komutasında Alaşehir'e getirtmişti. Şimdi bu birlik, Salihli ve Alaşehir cephelerinden çekip alınan kuvvetlerle güçlendirilerek Balıkesir'e getirildi.²⁵² Yine Akhisar cephesinden Millî Alay Kumandanı Hafız Hüseyin Bey kumandasında millî kuvvetlerle 14. Süvari Alayı'nın büyük bir kısmı Soma cephesinden Selâhattin Efendi kumandasında kuvvetli bir müfreze, keza İvrindi ve Ayvalık bölgelerinden de önemli miktarda kuvvet Balıkesir'e getirildi. Ayrıca Balıkesir'de Keçeci Hafız Emin Bey kumandasında millî bir süvari müfrezesi kuruldu. Salim Bey'in komutasındaki nizamiye kuvveti de bunlara katıldı.²⁵³ Bilâhare bu kuvvetlerin hepsi kendi kuvvetiyle gelen Ethem Bey'in (Çerkez Ethem) emrine verildi. Oluşturulan bu kuvvetler 2 bin kişiden ibaretti.²⁵⁴

²⁴⁸ Selçuk, *Yüzbaşı Selahattin'in Romanı*, s. 184-187.

²⁴⁹ TTK Arşivi, Bekir Sami Dosyası, D. 6, 17.4.336 (1920) Bursa çıkışlı şifre.

²⁵⁰ TTK Arşivi, Bekir Sami Dosyası, D.6, 18.4.336 (1920) şifre.

²⁵¹ TTK Arşivi, Bekir Sami Dosyası, D.6, 22.4.336 (1920) Ankara çıkışlı şifre.

²⁵² *Türk İstiklâl Harbi*, C. VI, s. 85.

²⁵³ Özalp, *Millî Mücadele*, C. I, s. 113.

²⁵⁴ *Türk İstiklâl Harbi*, C. VI, s. 86.

Nihayet alınan bu tertibattan sonra bu birlik Ethem Bey'in komutasında 15 Nisan'da Balıkesir'den hareketle Susurluk-Gönen istikametinde yürüyüşe başladı ve aynı gün Susurluk'un kuzeyinde Yahyaköy'de Anzavur kuvvetleriyle karşılaştı. Burada 16 Nisan sabahından akşamına kadar süren şiddetli çarpışma neticesinde Anzavur kuvvetleri dağıtıldı. Çarpışmada yaralanmış ve ağır bir yenilgi almış olan Anzavur ikinci bir çarpışmayı göze alamadı. Bu durumda 19 Nisan'da Karabiga'ya, oradan da bir İngiliz gemisiyle İstanbul'a kaçtı.²⁵⁵ Bu arada Gönen'den Bursa'ya doğru ilerleyen Gâvur İmam'a karşı Balya ile Gönen arasında Parti Pehlivan, Kara Mehmet, Mehmet Ali Çavuş komutasında bir kuvvetle müdafaa tertibatı alınmıştı. Gâvur İmam bu kuvvetlere karşı şiddetli taarruzda bulundu. Ancak cesurane gösterilen mukavemet karşısında Sebepli karyesinden ileriye geçemedi. Bilâhare yedek kuvvetler cepheye yetişir yetişmez bu takviye ile birlikte bütün milis kuvvetler karşı taarruza geçti. Bu taarruz üzerine ve biraz da Anzavur kuvvetlerinin bozulduğu haberinin menfi etkisiyle Gâvur İmam kuvvetleri bozuldu. Dağılarak geri çekilip kaçmaya başladı. Bunun üzerine millî kuvvetler Kirmastı'ya ve Bandırma'ya girdi. Millî kuvvetler burada iki kola ayrılarak bir kol Gönen, diğeri de Karabiga üzerinden Biga'ya yürüdü ve Biga tekrar millî kuvvetlerce alındı.²⁵⁶ Bu harekât sırasında yakalanan Anzavur taraftarları ve elebaşları ise idam edildi.²⁵⁷ Böylece Anzavur harekâtı ikinci defa bastırılmış oldu.

Millî kuvvetlerin eline geçtikten sonra Biga'ya mutasarrıf olarak Jandarma Albay Avni Bey atandı. Çanakkale Jandarma Tabur Komutanı Binbaşı Ali Rıza Bey ile bazı subaylar askerlerle birlikte tekrar Biga'ya gelerek jandarma kumandanlığını üzerine aldı. Bilâhare Biga, Gönen ve Kirmastı'da süratle Kuvâ-yı Milliye oluşturuldu.²⁵⁸

Bursa yöresinde ise asayiş sağlandıktan sonra 15 Nisan'da Vali Keşfi Bey'in yerine Eskişehir Mutasarrıfı Fatin Bey Bursa'da toplanan Meclis-i Millî (Bursa Vilayet Meclisi) azalarının reyile Heyet-i Temsiliye'ce tayin edildi. Bilâhare Bekir Sami Bey 22 Nisan 1920'de Doktor Enis Bey'i bir miktar kuvvetle İznik'e gönderdi. Aynı zamanda İznik kaymakamından Doktor Enis Bey ile teşkilat yapmalarını ve jandarma ile birlikte hareket etmelerini istedi.²⁵⁹ Bütün girişimlerle aynı anda İnegöl'de de Kuvâ-yı Milliye oluşturma çalışmaları başlatıldı. Bu arada atandığı halde valilik görevine başlamamış olan Fatin Bey'in yerine Hacim Muhittin (Çarıklı) Bey 24 Nisan'da Bursa valiliğine atandı.²⁶⁰

²⁵⁵ *Türk İstiklâl Harbi*, C. VI, s. 87; Güven, *Anzavur İsyanı*, s. 69-70.

²⁵⁶ Özalp, *Millî Mücadele*, C. I, s. 114-115; Güven, *Anzavur İsyanı*, s. 70.

²⁵⁷ Karacabey'de idam edilenler; Biga'da Hacı Mustafa, Karacabey Hırsab karyesinde Osmanoğlu Cemal, Zekeriyaoglu Mehmet, İsebir karyesinde Eşrefoğlu Eşref, Bandırma'nın Edincik nahiyesinin Ezdiye karyesinde İmam Ömer Efendioğlu Hüseyin. Güven, *Anzavur İsyanı*, s. 69-70; TTK Arşivi, Bekir Sami Dosyası, D. 6, 22.4.336 şifre Karacabey çıkışlı.

²⁵⁸ Güven, *Anzavur İsyanı*, s. 71; Özalp, Kaymakam Emin Bey idaresindeki nizamiye alayı ile Ali Bey kumandasındaki Vardar müfrezesi yine Nazillili Kara İbrahim ve Aldallı Recep Çavuş müfrezelerinin Avni Bey'in emrine verildiğini beyan ediyor, bkz. Özalp, *Millî Mücadele*, C. I, s. 126.

²⁵⁹ TTK Arşivi, Bekir Sami Dosyası, D. 6, 22.4.336 (1920) Bursa çıkışlı şifre. Vali Keşfi Bey hakkında bkz. *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri*, C. IV, s. 307.

²⁶⁰ TTK Arşivi, Bekir Sami Dosyası, D. 6, 30.4.336 (1920) Geyve çıkışlı şifre. Hacim Muhittin Bey'in tayini hakkında bkz. Çarıklı, *Kuvâ-yı Milliye Hatıraları*, s. 257.

3.3. Damat Ferit Paşa Hükûmeti Uygulamalarının İzmit-Adapazarı-Bolu Yöresine Yansımaları

Damat Ferit Paşa ve taraftarlarının planlarında, Balıkesir - Bursa bölgesinin yanı sıra elde etmeye çalıştıkları en önemli yörelerden biri de İzmit - Adapazarı ve Bolu havalisi idi. Çünkü burası İstanbul yönetiminin Anadolu içlerine sirayet edebilmek için kullanabileceği en önemli geçit durumundaydı. Geyve Boğazı'nın Kuvâ-yı Milliye tarafından tutulmuş olması ve bu şekilde Anadolu'nun içlerine giden demir yollarının kontrol altına alınmış olması, Anadolu'da hâkimiyet sağlamaya yönelik faaliyet gösterecek olan Millî Hareket'e muhalif İstanbul yönetimi için daha da önemli bir duruma gelmişti.²⁶¹ Ayrıca burası İstanbul'a yakındı. Dolayısıyla Millî Hareket'e karşı harekete geçirilecek kuvvetler burada oluşturulup konuşlandırılabilir, aynı zamanda bu kuvvetler kolaylıkla beslenebilir ve takviye edilebilirdi.²⁶²

Damat Ferit Paşa Hükûmeti planlarını tatbik için de bu yörenin sosyal ve etnik yapısından faydalanmak istiyordu. Zaten Ferit Paşa daha Sivas Kongresi sırasında aynı düşünceyle İzmit mutasarrıflığına Anzavur Ahmet'i atamış, Adapazarı ve Düzce yöresine Çerkez unsurlarından bazı kişiler göndermiş, böylece Kuvâ-yı Milliye aleyhine teşkilat oluşturmaya çalışmıştı. Çünkü yöre bu tip girişimlere uygundu. Şöyle ki; Adapazarı-Hendek-Düzce yöresinde 1864 yılı itibarıyla Kafkaslardan göç etmek zorunda kalan önemli sayıda Çerkez ve Abhaz unsuru yerleşikti. Sayıları azımsanmayacak ölçüde bulunan Çerkez ve Abhazlar saraya kız verme yoluyla mensubiyet sağlamışlar, dolayısıyla kendilerine bazı imtiyazlar temin etmişlerdi. Ancak 1908'de ilan edilen İkinci Meşrutiyet'ten sonra bu imtiyazlar önemli ölçüde azalmıştı. Bu durum da onların önemli bir kısmını Meşrutiyet'in ve dönemin iktidarı İttihat ve Terakki Fırkası'nın düşmanı yapmıştı ki, şimdi onlar için İttihatçı düşmanı olmak, aynı zamanda muhaliflerce İttihatçılığın diriltilmesi olarak görülen ve o şekilde tanıtılan Millî Hareket'in de düşmanı olmak demektir.²⁶³ İşte Damat Ferit Paşa, Balıkesir - Bursa yöresinde olduğu gibi burada da bu durumdan ve bu insanların safiyetinden faydalanmayı planlıyordu.²⁶⁴ Nitekim Anzavur Ahmet Biga ve yöresinde ikinci defa Kuvâ-yı Milliye aleyhinde harekâta giriştiği sırada, Bandırma Çerkezlerinden Ançok Ahmet'i bu mıntıkaya göndermişti. Bu şahıs, Düzce'ye kadar gelerek yörede birçok kimseyi Millî Hareket aleyhine kazanmaya muvaffak olmuştu.²⁶⁵

²⁶¹ Apak, *Garp Cephesi Nasıl Kuruldu*, s. 133-134; Sofuoğlu, *Kocaeli ve Sakarya'da*, s. 120.

²⁶² Selek, *Anadolu İhtilali*, s. 351.

²⁶³ Apak, *Garp Cephesi Nasıl Kuruldu*, s. 133-134; Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, s. 606; TİTE Arşivi, *Hüsrev Gerede'nin Hatıraları*, Bolu İsyanı, K. 21, Vesika: 3004. Düzce Çerkez ve Abazaların önemli yerleşme bölgelerinden biridir. 1334/332- 1334-1916 tarihli *Bolu Salnamesi*'ne göre yalnız Düzce'ye yerleştirilen Çerkez ve Abazaların sayısı 15 bini bulmaktadır.

²⁶⁴ Cebesoy, *Millî Mücadele Hatıraları*, s. 363.

²⁶⁵ Apak, *Garp Cephesi Nasıl Kuruldu*, s. 133-134. Bu sebeple Kuvâ-yı Milliye liderleri bölgede Karadenizlileri kazanma yoluna gitmiştir. Bkz. Cebesoy, *Millî Mücadele Hatıraları*, s. 376.

Ayrıca Damat Ferit Paşa Hükûmeti yöre halkı üzerinde çeşitli propaganda mekanizmalarını da işletmekteydi. Bunların başında 10 Nisan tarihli hükûmet bildiri ile 11 Nisan Tarihli şeyhülislam fetvasının çeşitli yollarla bölgeye sokulup dağıtılması gelmekteydi. Ayrıca yörenin kültürel ve ekonomik yapısı da istismar edilmekteydi. Bu çerçevede Kuvâ-yı Milliyecilerin Bolşevik oldukları propaganda edilmekte ve kendilerinden eşkiya sıfatı olan kuvâ-yı bâğiye diye söz edilmekteydi.²⁶⁶

Diğer taraftan yörede orman ve dağlık alanda yerleşik olan köylüyü kazanmak için onlara, ülkenin rahatlamasından sonra ormanlardan serbestçe yararlanabileceği ve ormanlarda hızarların serbestçe çalışabileceği, ağnam (hayvan) vergisinin kaldırılacağı söylenerek propaganda yapılmaktaydı.²⁶⁷ Ayrıca daha önce arttırılmış olan orman rüsumu (vergi) da olumsuz yönde kullanılmaktaydı.²⁶⁸ Bu arada fakir halka ise para dağıtılmaktaydı.²⁶⁹

Bütün bunların yanı sıra, Kuvâ-yı Milliye mensuplarından bazılarının şuursuzca davranmaları, adam öldürme ve soyguna varacak derecede halktan zorla para toplamaları ve yine zorla asker toplama girişimleri de halkın tepkisine yol açıyordu.²⁷⁰ Bir de o tarihlerde vazifeli olarak bölgeye gelmiş olan Hüsrev Bey'in (Gerede) ifadesiyle buradaki muhalif olayların Anadolu'nun diğer bölgelerinde çıkan muhalif hareketlerde olduğu gibi bir takım ruhî sebepleri de vardı.²⁷¹

3.4. Adapazarı'nda Kuva-yı Milliye Oluşturulması Sırasında Ortaya Çıkan Kargaşa ve Kuşçubaşı Eşref Olayı

Kuşçubaşı Eşref Bey Adapazarı'nda Kuvâ-yı Milliye ve Müdafaa-i Hukuk teşkilatlarının kurulmasından sonra, bu çalışmanın ikinci bölümünde belirtildiği gibi Kuvâ-yı Milliye komutanı olarak Adapazarı'na gönderilmişti. Ancak onun Adapazarı'na gelmesi ve Kuvâ-yı Milliye oluşturmada başvurduğu bazı yöntemler tepkiyle karşılandı. Özellikle Kuvâ-yı Milliye'nin bazı ihtiyaçlarını karşılamak için zengin ailelerinden önemli meblağlar isteyip alması, ki Adapazarı'nın zengin ailelerinden olan Arapzade'den 100 bin lira istemişti, bu

²⁶⁶ Aras, *Kocaeli Bölgesinde Harekât*, s. 9; *TBMM Zabıt Ceridesi*, C. I, s. 60. Yaptığımız incelemede Başbakanlık Arşivi belgelerinde 5 Nisan 1920'de yani Damat Ferit Paşa Hükûmeti döneminde Kuvâ-yı Milliye hakkında hep Kuvâ-yı Bâğiye tabiri kullanılmaktadır.

²⁶⁷ Süreyya Şehidoğlu, *Millî Mücadele'de Adapazarı-Bolu-Düzce-Hendek ve Yöresi Ayaklanmaları*, Ankara: y.y., 1970, s. 48; Özel, *Kocaeli ve Sakarya İllerinde*, s. 60; Selim Sarıbay, *İstiklâl Savaşında Mudurnu-Bolu-Düzce*, Aydın: Aydın Halkevi, 1943, s. 29.

²⁶⁸ Özel, *Kocaeli ve Sakarya İllerinde*, s. 60.

²⁶⁹ Ertürk, *Millî Mücadele'de Teşkilât-ı Mahsusa*, s. 274; *TBMM Zabıt Ceridesi*, C. VI, s. 264-265.

²⁷⁰ Bolu Mutasarrıfı Osman Kadri'nin 19.5.1920 tarihli bildiri için bkz. Aras, *Kocaeli Bölgesinde Harekât*, s. 9.

²⁷¹ Hüsrev (Gerede) Bey ruhsal sebepleri şöyle açıklamaktadır: "Saf ve cahil halkın bu derece geniş isyanlarının ruhi birçok sebepleri sayılabilir. Her ne kadar isyanlar saraydan pek mahirane hazırlanmış ve bilhassa halkın dinî hissiyatından çok istifade etmişlerse de ruhi zemin müsait olmasa idi isyanlar bu kadar çabuk fişkırmaz ve bu kadar şümulü olmazdı. Bu fena mirasın en başlıca sebepleri a- Medrese-mektep olarak iki tahsil sistemi ile yurttaki iki sınıf halk yaratılmış olmasıdır. b- İmparatorluk devrinin Yemen, Trablus çöllerinde, Arnavutluk ve Balkan dağlarında mütemediyen yıpratmış Türk köylüsünün uzun süren savaşlardan, ardi arkası kesilmeyen seferberlikten bıkmış ve usanmış olması. Nitekim ellerine düştüğümüz köylülerin 'yine mi seferberlik yine mi muharebe' diye bizlere karşı bağırması bu halet-i ruhiyenin tam bir göstergesidir. c- Eski idarelerin fenalığı, halka millî ve yurtsever bir terbiye verilmemiş olması." TİTE Arşivi, *Hüsrev Gerede'nin Hatıraları*, Bolu İsyani, K. 21, Vesika: 3004.

tepkinin başlıca sebeplerinden biriydi. Diğer taraftan aslında Kuşçubaşı Eşref Bey gibi kendisi de Çerkez olan ancak Eşref Bey'i sevmeyen Müdafaa-i Hukuk ve Kuvâ-yı Milliye yanlısı Kanbolat Sait Bey²⁷² Eşref Bey'e karşı cephe aldı. Kendisi Adapazarı'nda Eşref Bey aleyhinde olanları toplayıp hükûmete müracaat ederek "Eşref bizim izzet-i nefsimizle oynuyor. Burada teşkilat yapmak lâzımsa biz yapalım. Eşref'i buradan alınız." dedi. Aynı zamanda da halka "Eşref Kuvâ-yı Milliye adına bu memleketi soyacaktır. Buna mâni olmak, Eşref'i kovmak için bana yardım ediniz, bana katılınız..." diyerek etrafına daha fazla adam toplamaya çalışmaktaydı. Bu durumda Kuşçubaşı Eşref Bey Kanbolat Sait Bey'le görüşmek istedi. Ancak Kanbolat Sait Bey, "O komitacı adamdır. Onunla birlikte olmam." diyerek teklifi reddetti. Eşref Bey'in de şehri terk etmesini istedi. Eşref Bey ise Adapazarı'nı terke yanaşmayarak kendisine karşı çıkanların gücü karşısında şehir hapishanesini boşaltarak taraftarlarını artırmaya çalıştı. Bu sırada Fuat Bey (Carım) hapishanenin boşaltıldığını Sait Bey'e bildirdi. Bunun üzerine Sait Bey etrafına topladığı adamlarla Adapazarı üzerine yürüdü. Bilâhare Adapazarı eşrafı da bu harekete katıldı. Bu şekilde Eşref Bey ve adamlarının etrafı silahlı adamlarla tamamıyla kuşatıldı. Bu gelişme ve aleyhindeki havanın tehlikeli bir hal alması üzerine Eşref Bey Kaymakam Tahir Bey'e başvurarak kendini bu durumdan kurtarmasını istedi. Neticede kuşatmanın Arifiye tarafındaki kısmı kaldırıldı. Eşref Bey de buradan Adapazarı'nı terketti.²⁷³

Eşref Bey'e karşı başlayan hareket bir müddet sonra Kuvâ-yı Milliye aleyhinde bir harekete dönüştü ki o sırada iktidara gelmiş olan ve Adapazarı-Düzce yöresinde faaliyetleri bulunan Damat Ferit Paşa Hükûmeti'nin taraftarlarının bu olaydan istifade yoluna gittiği kuvvetle muhtemeldir.

Nitekim Adapazarı'nda toplanan ve gittikçe çoğalan kalabalık bir müddet sonra yani 8 Nisan'da Adapazarı'ndan ayrılarak, Hendek istikametine ilerlemeye başladı. 9 Nisan'da bu grup Adapazarı-Hendek arasında Çatalköprü denilen yerdeki köprüler ile Mudurnu Suyu üzerindeki köprüyü yıktı. Ayrıca Hendek ile Adapazarı arasındaki telefon ve telgraf hatlarını da kesti.²⁷⁴ Bir müddet sonra Hendek'e varan bu grup Jandarma Komutanı Yüzbaşı Hüsnü Bey'le konuşarak Kuşçubaşı Eşref Bey aleyhindeki bu hareketin başına geçmesini teklif etti. Hüsnü Bey bu teklife, "Bu hareket hükûmete karşı isyandır. Ben bu isyanın başına geçemem. Siz bu işten vazgeçiniz." diye karşılık verdi. Ancak grubu dağıtmak isterken çıkan karışıklıkta silahını da kullanmak mecburiyetinde kalarak gruptan birini yaraladı. Bunun üzerine grup geri çekildi. Fakat bu sırada Yüzbaşı Hüsnü

²⁷² Kanbolat Sait Bey, Adapazarı'nda Kuvâ-yı Milliye'nin önde gelenleri arasındaydı. Nitekim Sivas Kongresi'ni takip eden günlerde yörenin ileri gelenleriyle hangi yönde hareket edileceğini kararlaştırmak gayesiyle düzenlediği toplantıda yaptığı konuşma ile toplantıda bulunanların Kuvâ-yı Milliye saflarına katılmasında önemli rol oynamıştı. Özel, *Kocaeli ve Sakarya İllerinde*, s. 61.

²⁷³ Rükü Özkök, *Düzce-Bolu İsyancıları*, İstanbul: Milliyet Yayınları, 1971, s. 243-244; Apak, *Garp Cephesi Nasıl Kuruldu*, s. 134; Özel, *Kocaeli ve Sakarya İllerinde*, s. 61- 62; Sofuoğlu, *Kocaeli ve Sakarya'da*, s. 133; Yüce, *Kocaeli Tarih ve Rehberi*, s. 85. Kuşçubaşı Eşref Bey'in zorla vergi topladığı ile ilgili bilgi için bkz. *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, 10/35 (1961), Vesika: 871. Aslen Çerkez olan Kuşçubaşı Eşref Bey'e böyle muhalefet edilmesinin sebeplerinden biri de kendisinin aslen köle olarak görülmesiydi. Bkz. Çarıklı, *Kuvâ-yı Milliye Hatıraları*, s. 108 dipnotu.

²⁷⁴ Özkök, *Düzce-Bolu*, s. 244.

Bey'in maiyetindeki yerli jandarmaların dağılıp kaçması üzerine, Hüsnü Bey, tekrar toparlanan gurubun eline esir düştü. Bu durumda öldürülmesi muhakkak olan Hüsnü Bey, grup liderlerinden bazılarının onun hayatının bağışlanması yönündeki müdahalesi ve bilâhare grubun elinden kaçırılmasıyla öldürülmekten kurtulabildi.²⁷⁵

Bu gelişmeler aynı gün yani 9 Nisan'da Bolu ve Düzce Kumandanı Mahmut Nedim Bey tarafından Ankara'ya bildirildi. Mahmut Nedim Bey'in, Düzce'den yazdığı 9 Nisan 1920 tarihli bu şifre telgrafta, 8 Nisan da Adapazarı'nda Kuvâ-yı Milliye aleyhine gösteriler yapıldığı, Hendek ile Adapazarı arasında telgraf ve telefon hatlarının kesildiği, Düzce Abazalarından tarafsız kalanların da muhaliflere katılmak üzere hareket ettikleri belirtiliyordu. Yine Bolu Mutasarrıfı Haydar Bey de 9 Nisan 1920 tarihli kısa bir şifre telgrafta, aynı şekilde Adapazarı ile Hendek arasında bulunan ve Çatalköprü denilen yerdeki köprülerle Mudurnu Suyu köprüsünün Kuvâ-yı Milliye aleyhtarları tarafından tahrip edildiğini Ankara'ya bildirdi. Bu durumda Hendek ile Adapazarı arasında ulaşım kesilmişti. Gelişmeler karşısında bölge ve havalisine hâkim olmayı kesin zaruret gören Heyet-i Temsiliye adına Mustafa Kemal Paşa, Geyve'de bulunan 24. Tümen Kumandanı Vekili Mahmut Bey'in dikkatini çekti.²⁷⁶ Bunun üzerine kendisi de Çerkez olan Mahmut Bey, olayları sulh yoluyla kontrol altına almak ve yatıştırmak için Adapazarı ve Hendek'e nasihat etmek üzere bazı kişiler gönderdi. Bu şekilde geçici yani birkaç günlüğüne de olsa bir sükûnet sağlanmış oldu.²⁷⁷

3.5. Birinci Düzce Olayı

Yukarıda anlatılan olayın kapanmasından üç dört gün sonra ve aynı zamanda Balıkesir-Bursa yöresinde Anzavur harekâtının şiddetlendiği sırada Hendek ve Düzce yöresinde de kıpırdanmalar başladı. Nitekim başında Sefer Bey (Berzeg Sefer) ile Hacı Kamil'in bulunduğu Düzce'deki Hürriyet ve İtilaf Fırkası harekete geçti.²⁷⁸ Daha önceden yöreye gelmiş olan Ançok Ahmet ile İngiliz subayı elbiseli bir kişi Berzeg Sefer Beyin evinde yöredeki diğer Çerkez beyleri ile temasa geçerek bunları İstanbul'a bağlamayı başarmıştı. Bilahare yöredeki Çerkez köylerinde teşkilatlanmaya başlanılmıştı. Bu durumda Düzce Süvari Kıtası Kumandanı Yüzbaşı Avni (Avni Baba), Müftü Mehmet ve Sıtkı Bey'le görüşerek Düzce ve yöresinde muhacir olmayan Türk köylerinde muhaliflere karşı Millî Hareket yanlısı teşkilat oluşturmaya çalıştı ise de başarılı olamadı. Bu ortamda çıkması muhtemel olayların engellenmesi için Düzce'de, Çerkez Rasih, Mancarcızade Mustafa, Hacızade Hacı Hamdi, Hacı Halil, Ağazade Hakkı Beylerden kurulu bir nasihat heyeti oluşturuldu. Bu heyet 13 Nisan 1920 günü muhalif hareketin merkezi durumunda olan Köprübaşı'na gönderildi. Ancak heyet Düzce yakınındaki Köprübaşı-Ömer Efendi Köyü'nde toplanan silahlı Çerkez ve Abazaları ikna edemedi. Nitekim bu silahlı grup aynı gün Düzce üzerine yürüdü. Bunlar Düzce'de asayiş müfrezesinin karargâhına baskın düzenledi. Bu müfrezenin başında bulunan Binbaşı Mahmut Nedim Bey fazla bir gayret

²⁷⁵ Sofuoğlu, *Kocaeli ve Sakarya'da*, s. 133-134.

²⁷⁶ *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, 24/72 (1975), Vesika: 1558; *Nutuk*, C. I, s. 294.

²⁷⁷ *TBMM Zabıt Ceridesi*, C. I, s. 7.

²⁷⁸ *Apak, Garp Cephesi Nasıl Kuruldu*, s. 135.

göstermeden teslim oldu.²⁷⁹ Buna mukabil ilçede Askerlik Şubesi'nin bulunduğu yerde Yüzbaşı Feyzullah, Süvari Yüzbaşı Avni, Süvari Teğmeni Ruhsar ile birkaç er iki makineli tüfekle mukavemete devam ederek Düzce'yi savundu ancak sayıları dört bine ulaşan asilere karşı fazla direnemedi ve Düzce asilerin kontrolüne geçti.²⁸⁰

Düzce'yi ele geçiren bu grup, ilçede hükûmet konağını, jandarma komutanlığını ve telgrafhaneyi işgal ettikten sonra, mukavemet gösteren asayiş müfrezesinin subaylarını tutukladı. Erleri ise silahlarını alarak serbest bıraktı. Hapishane de boşaltıldı. Böylece ilçeye kesin hâkim olduktan sonra asilerin elebaşlarından Berzeg Sefer ilçe kaymakamı, emekli Jandarma Binbaşı Maan Ali jandarma komutanı, Düzce ileri gelenlerinden Vahapzade iâşe ve ikmalci, emekli Jandarma Yüzbaşı Koç Bey belediye reisi yapıldı.²⁸¹

Bunlar ilk olarak, "Düzce'ye gelip halka öğütte bulunursa ortalığın yatışacağını" söyleyerek Bolu mutasarrıfını bir telgrafla Düzce'ye çağırdı. Bu sırada Düzce'deki olay yani Ankara'ya karşı ayaklanma Bolu ve dolaylarına hatta Beypazarı'na kadar genişlemişti. Nitekim 14 Nisan'da Beypazarı halkı "Halk ve padişah nerede ise biz de oradayız." diyerek bu ayaklanmalara katıldı. Beypazarı içinde bulunan askerî depo basılıp yağma edildi ve ilçe tamamen ele geçirildi.²⁸²

Öte yandan Adapazarı yöresinde de tehlikeli yeni gelişmeler olmaktadır. Çünkü Damat Ferit Paşa Hükûmeti'nce İstanbul'a davet edilen Talustan Bey ile bazı Çerkez beyleri Adapazarı'ndan İstanbul'a gitmişlerdi ki bunların da şimdi yörede gelişen bu olaylarda önemli etkileri söz konusuydu. Bu durumda Adapazarı'nda da Kuvâ-yı Milliye aleyhine bir oluşum tekrar başgöstermişti.²⁸³

Diğer taraftan Düzce'ye davet edilen Bolu Mutasarrıfı Haydar Bey, Ankara'dan müsaade alarak 18 Nisan'da Düzce'ye hareket etti. Fakat Haydar Bey Düzce'ye gelir gelmez asilerce tutuklanarak Ankara nezdinde kendi lehlerine konuşmaya zorlandı.²⁸⁴

Bütün bu gelişmeler olağanüstü yetkilere sahip meclisin açılması çalışmalarının sürdürüldüğü ve son aşamasına gelindiği bir sırada Ankara'da doğal olarak endişe uyandırdı. Bu durumda Damat Ferit Paşa Hükûmeti yanlılarının yani Ankara'ya karşı harekete geçen muhaliflerin daha da genişlemesini önlemek ve Ankara'nın tehditlenmesini sağlamak için, yeterli miktarda millî kuvvetin toplanmasını beklemeden eldeki zayıf ve hazırlıksız kuvvetlerin bölgeye gönderilmesi kararlaştırıldı.²⁸⁵

Bu durumda Ankara tarafından alelacele şu tedbirlere başvuruldu: Bolu'daki jandarma kuvveti ile Bolu dağ geçitleri tutuldu. Zonguldak'ta bulunan 32. Alay'a Bolu'ya hareket emri verildi. (Bu alayın 70 mevcutlu bir taburu asilere karşı çarpışmak istemediğinden

²⁷⁹ Mehmet Nedim Bey'in annesi Berzeglerden idi. Bkz. Apak, *Garp Cephesi Nasıl Kuruldu*, s. 136-137.

²⁸⁰ Özkök, *Düzce-Bolu*, s. 245-248; Apak, *Garp Cephesi Nasıl Kuruldu*, s. 135-136; *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, 10/35 (1961), Vesika: 873.

²⁸¹ Sofuoğlu, *Kocaeli ve Sakarya'da*, s. 139.

²⁸² *Türk İstiklâl Harbi*, C. VI, s. 93.

²⁸³ *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, 10/35 (1961), Vesika: 874.

²⁸⁴ Sofuoğlu, *Kocaeli ve Sakarya'da*, s. 140.

²⁸⁵ *Türk İstiklâl Harbi*, C. VI, aynı yer.

Bolu civarında Karaağaç Köyü'ne bırakıldı.) 24. Tümen'in topçu ve süvari ile pekiştirilmiş iki taburunun tümen karargâhı ile birlikte Geyve'den Düzce'ye hareketi emredildi. İstanbul'dan Kandıra'ya henüz geçmiş olan Binbaşı Çolak İbrahim'in 60 kişilik müfrezesi ile Adapazarı'na hareketi emredildi. Afyonkarahisar ve dolaylarında bulunmakta olan Karakeçili Millî Müfrezesi'nin, yine Yarbay Arif (Ayıcı Arif) komutasında olmak üzere Afyonkarahisar'da toplanmasına karar verildi. Kastamonu ve Çorum havalisindeki 58. Alay'ın Ankara'ya intikali emredildi. Ethem Bey (Çerkez Ethem) ve müfrezesinin Balıkesir'den Geyve-Adapazarı doğrultusunda yola çıkması istendi. Aydın Cephesi'nden seçilen millî süvari bölüğünün Ankara'ya taşınması kararlaştırıldı. Trabzon Mebusu Hüsrev (Gerede) Bey, Lazistan Mebusu Osman Bey, Bolu Mebusu İlyasızade Şükrü Bey, Doktor Fuat (İryan) Bey ile 8-10 askerden oluşan bir nasihat heyeti oluşturularak bölgeye gönderilmesine karar verildi.²⁸⁶

Bunların yanında Mustafa Kemal Paşa, Nazilli'de bulunan Albay Refet Bey'e gönderdiği şifre ile Salihli'den gelecek olan taburun ihtiyat kuvveti olarak bulundurulmak üzere Eskişehir'e gönderilmesini, Karahisar'daki 10. Alay 3. Tabur'un da 24. Tümen Komutanı Yarbay Mahmut Bey emrine gönderilmesini istedi.²⁸⁷

Esasında Düzce olaylarını bastırarak oraya en yakın organize kuvvet, Geyve'de bulunan 24. Tümen'di. Bu sebeple Mustafa Kemal Paşa, 16 Nisan 1920'de 24. Tümen Komutanlığı'na ayrıca gönderdiği şifre ile "Dün geceki telgrafla da bildirilmiş olduğu gibi Adapazarı çevresindeki duruma kesinlikle hâkim olmak zorundayız. Sözü edilen kışkırtmalar oralarda da eyleme dönüşmezden önce çok sert ve yok edici bir varlık göstermeliyiz. Geyve'den azami kuvvetle ve topla önce Adapazarı'nı elde etmek gereklidir..." ifadeleriyle bölgenin önemini vurguladı ve alınması gereken tedbirleri bildirdi.²⁸⁸

Yine bu sırada Bursa'da bulunan Ali Fuat (Cebesoy) Paşa da Mahmut Bey'e alınması gerekli tedbirleri bildirdi. Balıkesir'de Heyet-i Temsiliye'ye gönderdiği şifre ile de 20. Kolordu Komutan Vekili Mahmut Bey'in bölgede aldığı tedbirleri şöyle aktardı: 1- 16 Nisan 1920'de yazı ile bildirilmesi üzerine 24. Fırka (Tümen) Kumandanı, 143. Alay'ın en kıymetli bir taburu Alman makineli tüfeği ve bir kudretli dağ topu ile 18 Nisan 1920'de Adapazarı'na hareket ediyor. Bu tabur şehre girmeyerek şehre ve İstanbul yoluna tamamıyla hâkim bir tepeye yerleştirilecektir. Bu taburun yerine adadaki bir istihdam bölüğü Geyve Boğazı'na iade edilecektir. Mahmut Bey de 19 Nisan 1920'de Adapazarı'na gidecektir. Düzce ile muhabere kurulmaya çalışılmış ise de muvaffak olunamamıştır. 2- Abaza ümerasından Talustan, İstanbul'un daveti üzerine gizlice gitmiştir. Mahmut Bey bu kişiyi dönüşünde münasebet suretiyle yakalamak niyetindedir. Anzavur'a süvari yazmak için o taraflara gelerek müsbet bir şey elde edemeyen Kâşâni'yi de gizlice takip ettiriyor.²⁸⁹

²⁸⁶ *Türk İstiklâl Harbi*, C. VI, c. 92-93; Yunus Nadi, *Birinci Büyük Millet Meclisi*, İstanbul: Sel Yayınları, 1955, s. 10.

²⁸⁷ *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, 25/74 (1976), Vesika: 1598.

²⁸⁸ *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, 24/72 (1975), Vesika: 1558.

²⁸⁹ *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, 10/35 (1961), Vesika: 871.

Bu arada İstanbul'dan 60 kadar adamıyla kaçarak Kandıra'nın Çan köyüne gelmiş olan Binbaşı Çolak İbrahim,²⁹⁰ burada Kuşçubaşı Eşref Bey ve Rauf Bey'le birleşerek Kandıra Telgrafhanesi vasıtasıyla Ankara ile temas kurmuştu. Bu görüşmede Ankara, Çolak İbrahim Bey'e Adapazarı üzerinden mümkün olan süratte Geyve bölgesine gitmesini bildirdi. Yine Ali Fuat Paşa da aynı şekilde Kuşçubaşı Eşref Bey ve Çolak İbrahim'in müfrezeleriyle Geyve'ye gelmelerini istedi. Bu sırada Çolak İbrahim müfrezesine 32 araba cephane ile birlikte Bulgar Sadık takma adlı birinin komuta ettiği bir milis kuvveti katıldı. Bilahare bu kuvvet 16 Nisan'da Kandıra'dan hareket etti ve 19 Nisan'da Geyve'ye vardı.²⁹¹

Bu şekilde millî kuvvetlerce yörede tertibat alınırken Mustafa Kemal Paşa 18 Nisan 1920'de Geyve'de 24. Fırka Kumandanı Yarbey Mahmut Bey'e bir şifre telgraf gönderdi. Telgrafta; "Bolu'nun Düzce asileri tarafından ele geçirildiği, Bolu mutasarrıfının Düzce'de tutuklu bulunduğu ve kendisine asilerin Ankara'ya zorla yazdırdıkları telgrafla meseleyi önemsiz göstererek daha önemli bir girişimleri için zaman kazanmak istedikleri" belirtildikten sonra devamlı "Durum pek önemlidir. Zaman kaybetmeksizin her türlü ikinci derecedeki düşüncelerden vazgeçerek, fakat bütün gücünüzle Hendek üzerinden Düzce'ye hareket buyurmanız gerekmektedir." denmekteydi.²⁹² Mustafa Kemal Paşa'nın telgrafı üzerine Mahmut Bey de hazırlıklarını hızlandırdı.

Diğer taraftan halkı aydınlatmak üzere Ankara'da, İstanbul'un fetvasını reddeden bir karşı fetva hazırlanmaktaydı. Bu çerçevede Ankara Müftüsü Rıfat Efendi İstanbul'un fetvasına karşı 16 Nisan'da "Vak'a ve hakikate gayr-i muvafık olarak sadır olan fetvanın şer'an geçerli olamayacağı" nı bildiren bir fetva kaleme aldı.²⁹³ Bu fetva bilahare 153 din âlimi tarafından da imzalandı. 22 Nisan tarihinden itibaren onların imzalarıyla birlikte fetva başta *Hâkimiyet-i Milliye* olmak üzere Anadolu gazetelerinde yayımlanmaya başlandı.²⁹⁴

²⁹⁰ Çolak İbrahim, 1881 doğumlu olup Mustafa Bey'in oğludur. Balkan Savaşı'nda yaralanıp sağ elinden yaralandı ve çolak kaldı. 1917'de kendi isteğiyle ordudan emekli oldu ve ticaretle uğraşmaya başladı. 1920'de yine kendi arzusuyla İstanbul'dan Anadolu'ya geçerek Millî Mücadele'ye katıldı. 14 Aralık 1922'de ise kendi tümeni 3. Süvari Tümeni'nin lağvedilmesi üzerine tekrar emekliliğini istedi. Sivillikinde 1923, 1927, 1931 ve 1935'te olmak üzere dört devre Bilecik milletvekili seçildi. 1944'te vefat etti. *Türk İstiklâl Harbine Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri*, Ankara: Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, 1972, s. 140-141.

²⁹¹ *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, 10/35 (1961), Vesika: 871.

²⁹² *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, 10/35 (1961), Vesika: 870 ve 25/74 (1976), Vesika: 1597.

²⁹³ Fetva metni için bkz. Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, s. 600; Fahri Belen, *Askerî, Siyasal ve Sosyal Yönleriyle Türk Kurtuluş Savaşı*, Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1973, s. 165. Bu fetva üzerine Damat Ferit Paşa Hükûmeti 25 Nisan 1920'de Rıfat Efendi'yi müftülük görevinden azledecektir. Ayrıca Millî Mücadele'ye destek olduğu gerekçesiyle İstanbul'daki 1. Örfî İdare Dîvân-ı Harbi, Rıfat Efendi'nin idamına ve mallarının da müsadere edilmesine karar vermiştir. Ancak Ankara Hükûmeti Rıfat Efendi'yi derhal müftülük görevine iade etmiştir.

²⁹⁴ Uluğ, *Hemşehrimiz Atatürk*, s. 206; Belen, *Türk Kurtuluş Savaşı*, s. 165. 19 Nisan 1920'de Bursa'ya giden Ali Fuat Paşa düzenlediği bir toplantıda fetvayı Bursa ulemasına da imzalattı. Bkz. Cebesoy, *Millî Mücadele Hatıraları*, s. 355. Ali Fuat (Cebesoy) Paşa'nın Bursa'ya gelişi ve faaliyetleri için bkz. Selçuk, *Yüzbaşı Selahattin'in Romanı*, s. 192-197.

3.6. Kuvâ-yı Milliye'ye Karşı Kuvâ-yı İnzibatiye'nin Kurulması

Balıkesir-Bursa-Adapazarı-Düzce-Bolu yörelerinde aynı anda Kuvâ-yı Milliye'ye, dolayısıyla Ankara'ya karşı oluşturulan muhalif harekât gelişme gösterirken, aynı zamanda Damat Ferit Paşa, önceki iktidarı döneminde uygulamayı düşündüğü düzenli bir askerî birlik oluşturma çalışmalarını tekrar başlattı. Bu birliğin oluşturulması için İngilizlerin de yardım ve desteği alınmıştı.²⁹⁵ Kuvâ-yı İnzibatiye adıyla oluşturulmaya çalışılan jandarma birliği mahiyetinde bu birlikle Damat Ferit Paşa Hükûmeti, hem Kuvâ-yı Milliye'yi yok etmek, bu doğrultuda Ankara'ya karşı geliştirilen muhalif harekâtı desteklemek, hem de bu yolla Anadolu'daki denetimi ele almak istiyordu. Bu çerçevede oluşturulacak Kuvâ-yı İnzibatiye birliği için yeni Damat Ferit Paşa Hükûmeti, asker toplamak gayesiyle diğer yörelerin yanı sıra Adapazarı-Düzce yöresine de adamlar yolladı. Bu girişimin yanı sıra aynı zamanda Mustafa Natık Paşa da 12/13 Nisan günleri bizzat Selimiye Kışlası'na giderek esirlikten dönen askerleri toplayıp "Halifenin fermanıyla geldim, İttihatçılar ve Kuvâ-yı Milliyeciler halifeye isyan ettiler ve köyünüzü ve hanenizi yakıp evlatlarınızı öldürüyorlar, bunları vurmak için otuz lira maaş ile askere yazılınz." diyerek onları, kurulacak Kuvâ-yı İnzibatiye birliklerinde görev almaları yönünde teşvik etti.²⁹⁶

Bu arada Damat Ferit Paşa Hükûmeti, 18 maddelik Kuvâ-yı İnzibatiye Kuruluş Nizamnamesi olan kararnameyi 18 Nisan 1920'de çıkardı. Bu şekilde içinde muvazzaf ve emekli subayların yer alacağı ama daha çok gönüllülerden oluşan jandarma kuvvetlerine benzer Dâhiliye ve Harbiye Nezâretleri'ne bağlı bir birlik kurulacaktı.²⁹⁷ Hemen aynı gün yayımlanan dört maddelik ikinci bir kararname ile de Kuvâ-yı İnzibatiye emrine Tahsisat-ı Fevkalâde'den 1 milyon 250 bin 830 lira aktarıldı.²⁹⁸ Yine Anadolu'da, İzmit-Bolu bölgesinde oluşturulması düşünülen Kuvâ-yı İnzibatiye birliği için er ve subay takviyesinin yapılması ve harcamalar için de bu bölgedeki oktruva rüsumlarının ilgili birlik için aktarılması istendi.²⁹⁹ Her iki kararname de 24 Nisan 1920 tarih ve 3835 sayılı *Takvim-i Vekâyi'*de yayımlanarak yürürlüğe konuldu.³⁰⁰ Böylece Kuvâ-yı İnzibatiye birlikleri oluşturma çalışmaları resmen başladı.

²⁹⁵ Cebesoy, *Millî Mücadele Hatıraları*, s. 378.

²⁹⁶ Ayrıca İstanbul'un çeşitli bölgelerinde Kuvâ-yı İnzibatiye'nin hem lehinde hem de aleyhinde askerlerce şiddetli propaganda yapılmaktaydı. ATASE Arşivi, Kls. 486. Dos. 2, Fih. 2; TTK Arşivi, Bekir Sami Dosyası, D. 7, 15.5.336 Bursa şifre.

²⁹⁷ Kuvâ-yı İnzibatiye kararnameleri metinleri için bkz. *Takvim-i Vekayi*, 24 Nisan 1920, No. 3835; ATASE Arşivi. Kls. 486, Dos. 1, Fih. 3 ve 3/1, 3/2. Kuvâ-yı İnzibatiye bölüklerinin teşekkülleri adedi, silah ve mühimmat cetveli için bkz. ATASE Arşivi. Kls. 456, Dos. 1; BOA.BEO, Umumi No: 350808.

²⁹⁸ ATASE Arşivi. Kls. 486, Dos. 2, Fih. 1; Apak, *Garp Cephesi Nasıl Kuruldu*, s. 139.

²⁹⁹ BOA.BEO, Umumi No: 347293-347291-347202. Oktruva bir çeşit vergidir.

³⁰⁰ ATASE Arşivi. Kls. 486, Dos. 2, Fih. 2.

3.7. Adapazarı ve Düzce'de Baş Gösteren Olaylar Karşısında Ankara'nın Bir Girişimi

18 Nisan günü Düzce üzerine hareket emri alan 24. Fırka Kumandanı Yarbay Mahmut Bey, 143. Alay'dan iki tabur, bir kudretli dağ bataryası ve süvari takımından kurulu bir kuvvetle 19 Nisan'da Geyve'den hareket etti. Birlik aynı günün akşamı Adapazarı'na vardı. Şehirde halk tedirgindi. Nitekim esnaf dükkânlarını kapatıyor, halk askeri endişe ile seyrediyordu.³⁰¹ Mahmut Bey bu durumdan ilçede bir ayaklanma havasının esmekte olduğunu hissetti. Bunun üzerine bütün emniyet tertibatını alarak ilçenin İstanbul'la bağlantısını kesti.

Bu ortamda bir müddet Adapazarı şehrinde kalan Mahmut Bey 21 Nisan günü Hendek'e doğru birliğini yürüyüşe geçirdi. Bu sırada Mustafa Kemal Paşa, Yarbay Tahir'e verilen emri "23. Tümen'e bağlı 69. Alay'ın Karahisar'da bulunan 3. Taburu'nun emrinize girmek üzere hemen Adapazarı'na gönderilmesi, Afyonkarahisar'da Yarbay Tahir'e yazıldı. Haberleşerek taburun getirilmesi ve yola getirme harekâtında kullanılması..." şeklindeki açıklamasıyla Adapazarı Kaymakamlığı aracılığı ile Yarbay Mahmut Bey'e bildirdi.³⁰² Ancak Mahmut Bey bu sırada birliğini harekete geçirmiş bulunmaktaydı. Nitekim 1. Tabur Komutanı Şerif Bey'in emrinde gönderdiği birlik 21 Nisan akşamı Yağbasan köyüne varmıştı. Kendisi de süvari takımı ile yola çıkmış ve yolda daha önceden hazırlanmış olduğu, halkı aydınlatıp Kuvâ-yı Milliye'ye yardıma çağırın şu bildiriye dağıtıyordu: "Padişah ve Halife İngilizlerin eline esir düşmüştür. Padişahımızı kurtarmak için ölüncüye kadar çalışacağız. İstanbul Hükûmeti İngilizlerin elinde bir oyuncaktan başka birşey değildir. Padişahı ve milleti kurtarmak için harekete geçen Kuvâ-yı Milliye'ye yardım ediniz." Bildirileri köylere dağıtarak, aynı gün yani 21 Nisan akşamı Hendek'e vardı.³⁰³ Burada da Adapazarı'nda olduğu gibi esnaf dükkânları kapatmıştı. Bunun üzerine Mahmut Bey, kasaba halkını tellallar çıkararak Hükûmet Konağı önüne davet etti. Ancak çocuklardan başka gelen olmadı. Bu durumda Adapazarı'nda olduğu gibi gerekli güvenlik tedbirleri alındı. Bu belirsizlik ve tedirginlik ortamında Mahmut Bey karar-gâhı ile beraber geceyi kasabada geçirdi.³⁰⁴

Bu sırada yönetimi ele geçirmiş olan Düzce'deki Çerkez ve Abazalar da Adapazarı yönünde hareket hazırlığı içindeydi. Asiler, Adapazarı'nda ayaklananlara karşı halkı aydınlatmaya çalışan 19 Nisan tarihli *Adapazarı* gazetesini toplattı ve aynı zamanda Hendek'e gelen Kuvâ-yı Milliye'ye muhalif bazı gruplar da köylere giderek halkı Kuvâ-yı Milliye aleyhine kışkırtmaya çalışıyordu.³⁰⁵

³⁰¹ Cebesoy, *Millî Mücadele Hatıraları*, s. 360. Kâzım Aras, bu tarihi 21 Nisan olarak veriyor, bkz. Aras, *Kocaeli Bölgesinde Harekât*, s. 11.

³⁰² *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, 25/74 (1976), Belge: 1598.

³⁰³ Cebesoy, *Millî Mücadele Hatıraları*, aynı yer; Aras, *Kocaeli Bölgesinde Harekât*, aynı yer; *Türk İstiklâl Harbi*, C. VI, s. 94.

³⁰⁴ Mahmut Bey Hendek'e girdiğinde kasabanın ileri gelenleri, kendisine yemeklere zehir konularak subay ve erlerin öldürüleceğini bildirdi. Şehidoğlu, *Adapazarı-Bolu-Düzce-Hendek ve Yöresi Ayaklanmaları*, s. 43.

³⁰⁵ Özel, *Kocaeli ve Sakarya İllerinde*, s. 70; İzzet Öztoprak, *Kurtuluş Savaşı'nda Türk Basını*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yay., 1981, s. 378; Cavit Orhan Tütengil, *Sakarya Basını*, İstanbul-Adapazarı: Sakarya Sosyal Araştırma Merkezi, 1968, s. 10. *Adapazarı Gazetesi* 1917 ile 1937 yılları arasında yayımlandı. Bu gazetenin birkaç sayısı Millî Kütüphane'de bulunmaktadır.

Bu ortam içinde 22 Nisan günü Yağbasan köyünden hareket eden Mahmut Bey'in birliği Nüfren üzerinden Düzce'ye doğru yürüyüşe başladı. Birlik karargâhı ise arkadan hareket edecekti. Birliğin hareketinden yarım saat sonra süvari müfreze kumandanı Şerif Bey'den Mahmut Bey'e bir rapor geldi. Raporda "Hendek'ten çıkılır çıkılmaz karşı tepelerden ateş başladığı, üç taraftan ateşe devam olduğu, bölüklerin bu istikametlere yayılarak karşı ateşe başladıkları, topçu bölüğü ile ağırlığın kısmen Hendek'in dışarısında ve kısmen de kasabanın sokaklarında olduğu" belirtilmekteydi. Yarbey Mahmut Bey, raporu okur okumaz derhal karargâhı ile birlikte olay mahalline doğru yürüyüşe geçti. Tam bu sırada ihtiyar bir adam daha önce de bir vesileyle ifade ettiğimiz gibi kendisi de Çerkez olan Mahmut Bey'in önüne geçerek ona Çerkezce bir şeyler söyledi. Bu diyalogdan sonra Mahmut Bey süvari erlerinden birini indirerek bu ihtiyarı ata bindirdi ve beraberce kasabadan çıktı. Mahmut Bey kasaba çıkışında köprüye geldiğinde topçuların sıkıştığını hayvanlarından birkaçının vurulduğunu, piyade birliklerinin ise mevzi alarak asilere ateş etmekte olduklarını gördü. Bu durumda Mahmut Bey karargâh ve süvari takımını bırakarak yanına yaveri İrfan, mülhakı Osman Zeki Efendi ile ata bindirdiği ihtiyarı alarak 1. Tabur'a doğru yaya ve koşar adımlarla ilerledi. Bu şekilde ateş altında üç yüz metre gittikten sonra yanındaki ihtiyarı asilere doğru gönderdi. Bu esnada iki taraf da ateşe devam ediyordu. Mahmut Bey'in bu tutum ve tavrından meselenin kan dökülmeden barışçı bir şekilde anlaşma ile çözmek olduğu anlaşılıyordu. Nitekim ihtiyar Çerkez asilere yaklaştığında Mahmut Bey boru ile ateşkes emri verdi. Buna Mahmut Bey'in arkadaşları tuzak olabileceği endişesiyle karşı çıktı. Aralarında kısa fakat şiddetli bir münakaşa cereyan etti.³⁰⁶ Bu esnada emre uyan 1. Tabur ateşi kesmişti. Ancak asiler ateşe devam ediyordu. Diğer taraftan Mahmut Bey henüz ateşe yeni başlamış bulunan 2. Tabur'a ateş kestirmeye giderken, Yedek Teğmen Muhsin Bey komutasında bulunan 1. Tabur 1. Bölüğün silah çattığını, askerlerin Abaza ve Çerkezlerle kucaklaştıklarını, ancak erlerin gafletinden yararlanan bir kısım Çerkez ve Abazaların ise bölüğün silahlarını toplamaya başladığını gördü. Bu durumda Tümen Kurmay başkanı Yakup Sami Bey, Mahmut Bey'e ateşe devam edilmesi teklifinde bulundu ise de Mahmut Bey, boş yere kardeş kanı dökülmemesini, kardeşler arasına kin ve nefretin girmemesini, biraz dayanıklılık ve sabır gösterilmesini, soğukkanlılıkla çarpışmanın önünün alınabileceğini belirterek karşı çıktı. Bu sırada sağdaki tabur da ateşi kesmişti. Yine ateş kesilir kesilmez Çerkez ve Abazalar bu taburun da içine girerek aynı şekilde silah toplamaya başladı. Bu hengâme içinde bir ara 15-20 adım kadar mesafede göğsü bağı açık bir asi fırladı ve Tümen Komutanı Mahmut Bey'e hitaben "Teslim ol, teslim ol!" diye bağırdı. Bu esnada Mahmut Bey aldatılmış olduğunu anlayarak derhal ateşe başlanması kararını verdi ve buna bir işaret olmak üzere yanındaki yaverinin filintasını alarak adamın üzerine ateş etti. Ancak isabet ettiremedi. Buna karşı asiler tarafında beş tüfek birden patladı ve Mahmut Bey, yaveri ve mülhakının ortasında ağır surette yaralanarak yere yığıldı. Bir dakika içinde de can verdi.³⁰⁷

³⁰⁶ Nadi, *Birinci Büyük Millet Meclisi*, s. 14.

³⁰⁷ Cebesoy, *Millî Mücadele Hatıraları*, s. 360-862; *Türk İstiklâl Harbi*, C. VI, s. 93-95; *TBMM Zabıt Ceridesi*. C. I, s. 8; *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, 23/71 (1974), Vesika: 1600; Güralp, *İstiklâl Savaşının*, s. 56; Özkök, *Düzce-Bolu*, s. 285; Kenan Esengin, *Millî Mücadele'de İç Ayaklanmalar*, İstanbul: Ağrı Yayınları, 1982, s.

Bundan sonra Mahmut Bey'i vuranlar derhal ortadan kayboldu. Mahmut Bey'in yanındaki subaylara ise bir şey olmamıştı. Ancak Mahmut Bey'in ölümü ortalığı büsbütün karıştırdı. Birliğin ağırlıkları asiler ve köylüler tarafından yağma edilmeye başlandı. Abazalar ve Çerkezler duruma hâkim oldu. Bu talan sırasında Tümen Kurmay Başkanı Yakup Sami ve Levazım Reisi Rıfki Beyler de asiler tarafından öldürüldü. Bu durumda artık birliğin emir ve kumandası tamamen elden çıkmıştı. Bu şekilde her şeye hâkim olan asiler, subayları tutukladılar, silahlarını aldıkları erleri ise serbest bıraktılar.³⁰⁸ Bu gelişme, propaganda ile Kuvâ-yı Milliye'ye daha doğrusu Ankara'ya karşı kıskırtılmış olan köylülerin, asilere katılmalarını daha da arttırdı. Böylece Ankara açısından çok vahim bir durum ortaya çıkmış olmaktadır. Nitekim Ankara ile İstanbul arasındaki bölgede önemli bir Kuvâ-yı Milliye birliği durumunda olan bu kuvvetin bu şekilde dağılması Damat Ferit Paşa Hükûmeti ve İtilaf mümessilleri tarafından geniş bir şekilde istismar edilmeye başladı. Bu çerçevede yapılan karşı propaganda ile Kuvâ-yı Milliye yanlılarının maneviyatı sarsılmaya çalışıldı ve bunun etkileri de görüldü. Bütün bu gelişmeler sonucunda ayaklanma bölgesinde Ankara'nın kontrolü kaybolduğu gibi İstanbul'dan Anadolu içlerine giden demir yolu güzergâhı üzerinde çok önemli bir mevki olan Geyve Boğazı'nı tutan Kuvâ-yı Milliye de dağılma tehlikesiyle karşı karşıya kaldı.

4. Sonuç

Meclis-i Mebusan'ın açıldığı günlerde Güney Marmara bölgesinde Anzavur Ahmet problemi devam etmekteydi. Millî kuvvetler bu problemle uğraşmaktayken yine İstanbul hükûmetinin dâhil olduğu Düzce, Bolu, Mudurnu isyanları vuku buldu. Ankara Hükûmeti'nin bu problemlerle başa çıkmak için silah ve cephane desteğine ihtiyacı vardı. Güney Marmara bölgesi içinde yer alan, Gelibolu yakınlarındaki Akbaş Deposu baskını bu açıdan oldukça önemlidir. İngilizlerin da denizden destek verdiği bu depo, Kuvâ-yı Milliyecilerce başarılı bir operasyonla basılmış ve çok sayıda silah ve cephane ele geçirilerek Anadolu hareketine gönderilmiştir.

16 Mart 1920 tarihinde İstanbul'un işgali ve akabinde meclisin kapatılması sonrası Mustafa Kemal Paşa bir tebliğ yayınlarak seçimlerin yapılacağını duyurdu. 23 Nisan 1920'de Ankara'da Büyük Millet Meclisi açılmış ve yurdun tamamında söz sahibi olduğunu ilan etmiştir. Güney Marmara bölgesi şehirlerinde de seçimler yapılmış ve seçilen mebuslar Ankara'ya gönderilmiştir. Bununla birlikte Güney Marmara mebusu olup İstanbul'un işgali ve meclisin kapanması sonrası Ankara'ya gidebilen mebuslar da olmuştur.

8 Mart 1920'de sadarete gelen Salih Paşa, İstanbul'un işgali sonrası istifa etmiştir. Yerine gelen Damat Ferit, Ankara Hükûmeti'ne karşı tekrar baskıcı bir politika izlemiştir. Bu durum Ankara hükûmetine çeşitli zorluklar çıkarsa da Mustafa Kemal Paşa'nın ifadesiyle halkın desteğini Millî Mücadele üzerine yoğunlaştırmıştır.

88; Belen, *Türk Kurtuluş Savaşı*, s. 197; Jaeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi*, s. 74; Sofuoğlu, *Kocaeli ve Sakarya'da*, s. 145-148.

³⁰⁸ Nutuk. C. II, s. 9; Aras, *Kocaeli Bölgesinde Harekât*, s. 12.

Kaynaklar / References

- A. Ü. Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü (TİTE) Arşivi, Ali Fuat Cebesoy Dosyası.
Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı (ATASE) Arşivi
Başkanlık Osmanlı Arşivi Bâb-ı Âli Evrak Odası (BOA.BEO)
Türk Tarih Kurumu (TTK) Arşivi, Bekir Sami Dosyası.
Hâkimiyet-i Milliye
Harp Tarihi Vesikaları Dergisi
İzmir'e Doğru
Takvim-i Vekayi
Adivar, Halide Edip. *Türkün Ateşle İmtihanı*. 8. Baskı. İstanbul: Atlas Kitabevi, 1985.
Ali Orhan, *İlk Kurşun Notları*, TTK Arşivi, basılmamış notlar.
Apak, Rahmi. *Garp Cephesi Nasıl Kuruldu*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay., 1990.
Aras, Kâzım. *İstiklâl Savaşında Kocaeli Bölgesinde Harekât*. İstanbul: Askerî Matbaa, 1936.
Atatürk, Mustafa Kemal. Nutuk. 4. Baskı. İstanbul: MEB Yay., 1981.
Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri, C. IV, Ankara: Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, 1964.
Atatürk (Komutan, Devrimci ve Devlet Adamı Yönleriyle), Ankara: Genelkurmay ATASE Başkanlığı, 1980.
Atay, Falih Rıfki. *Çankaya*. İstanbul: Doğan Kardeş Matbaası, 1969.
Banoğlu, Niyazi Ahmet. "Bayar Anlatıyor". *Millî Egemenlik*. 23 Nisan 1985.
Baytok, Taner. *İngiliz Kaynaklarından Türk Kurtuluş Savaşı*. İstanbul: Başnur Matbaası, 1970.
Bebek, İlhami. *Millî Mücadele'de Akbaş Cephaneliği Olayı*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, 1987.
Bektaş, Cengiz. "Özbekler Tekkesi". *Tarih ve Toplum*. 8 (Ağustos 1984).
Belen, Fahri. *Askerî, Siyasal ve Sosyal Yönleriyle Türk Kurtuluş Savaşı*. Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1973.
Bıyıklıoğlu, Tevfik. *Türk İstiklâl Harbi (TİH) Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı I*. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1962.
Bıyıklıoğlu, Tevfik. *Trakya'da Millî Mücadele*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1987.
Bilgin, Taner. *Millî Mücadele Döneminde Bilecik*. Bilecik: Bilecik Üniv. Yay., 2015.
Cebesoy, Ali Fuat. *Millî Mücadele Hatıraları*. İstanbul: Vatan Neşriyat, 1953.
Çankaya, Mücellitoğlu Ali. *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*. Ankara: Örnek Matbaası, 1954.
Çarıklı, Hacim Muhittin. *Kuvâ-yı Milliye Hatıraları*. Ankara: Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, 1967.
Demir, Ömer. *Öğüt (Tahlilî Fihrist – İnceleme- Metin)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.

- Dinamo, Hasan İzzettin. *Kutsal İsyân*, İstanbul: May Yayınları, 1972.
- Erdeha, Kâmil. *Millî Mücadele'de Vilayetler ve Valiler*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1975.
- Ertürk, Hüsamettin. *Millî Mücadele'de Teşkilât-ı Mahsusa Faaliyetleri*. Askeri Tarih Stratejik Etüt Dairesi Başkanlığı Arşivi, ATASE Kitaplığı, A/1/218 D. 449/A.
- Esengin, Kenan. *Millî Mücadele'de İç Ayaklanmalar*. İstanbul: Ağrı Yayınları, 1982.
- Goloğlu, Mahmut. *Üçüncü Meşrutiyet*. Ankara: y.y., 1970.
- Gökbilgin, A. Tayyip. *Millî Mücadele Başlarken*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1959.
- Göztepe, Tarık Mümtaz. *Vahdettin Mütareke Gayyasında*. İstanbul: Sebil Yayınevi, 1969.
- Güralp, Şerif. *İstiklal Savaşının İç Yüzü*. İstanbul: Dizerkonca Matbaası, 1958.
- Güven, Zühtü. *Anzavur İsyanı*. 2. Baskı. Ankara: İş Bankası Kültür Yayınları, 1965.
- Himmetoğlu, Hüsnü. *Kurtuluş Savaşında İstanbul ve Yardımları*. İstanbul: Ülkü Matbaası, 1975.
- Hoşgör, İsmail Aydın. *Kurtuluş Savaşında Biga*. Biga: Cahit Renda Matbaası, 1970.
- Hüsrev Gerede'nin Hatıraları, Bolu İsyanı*. TİTE Arşivi.
- İğdemir, Uluğ. *Biga Ayaklanması ve Anzavur Olayları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay., 1973.
- İğdemir, Uluğ. *Sivas Kongresi Tutanakları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1975.
- İlgürel, Mücteba. "Akbaş Cephaneliği Baskını". *Tarih Dergisi*, 33 (1982).
- İnal, İbnülemin Mahmut Kemâl. *Osmanlı Devrinde Son Sadrazamlar*. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1969.
- İnönü, İsmet. *Hatıralar*. Yay. Haz. Sabahattin Selek. Ankara: Bilgi Yayınevi, 1985.
- Jaeschke, Gotthard. *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1970.
- Jaeschke, Gotthard. *Türk Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*. Çev. Cemal Köprülü. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1991.
- Kandemir, Feridun. *İstiklâl Savaşında Bozgun ve Casuslar*. İstanbul: Yakın Tarihimiz Yay., 1964.
- Kansu, Mazhar Müfit. *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay., 1986.
- Kaplan, Mehmet - Enginün, İnci. *Devrin Yazarları Kalemile Millî Mücadele ve Gazi Mustafa Kemal*. Ankara: Kültür Bakanlığı, 1981.
- Karabekir, Kâzım. *İstiklâl Harbimiz*. İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1969.
- Kocatürk, Utkan. *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1988.
- Koçu, Reşat Ekrem. *Osmanlı Tarihinin Panoraması*. İstanbul: Ak Kitabevi, 1964.
- Konrapa, M. Zekai. *Bolu Tarihi*. Bolu: Vilayet Matbaası, 1960.
- Kozanoğlu, Zeynel. *Hamdi Bey ve Akbaş Baskını*. Ankara: Güvendi Matbaası, 1970.
- Ortaç, Yusuf Ziya. *İsmet İnönü*. İstanbul: Yeni Matbaa, 1946.

- Önelçin, H. Adnan. *Nutuk'un İçinden*. Ankara: Yüce Yay., 1981.
- Özalp, Kazım. *Millî Mücadele*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1985.
- Özel, Sabahattin. *Kocaeli ve Sakarya İllerinde Millî Mücadele (1919-1922)*. İstanbul: Adapazarı Belediyesi Yay., 1987.
- Özer, Kemal. *Kurtuluş Savaşı'nda Gönen*, Balıkesir: Türk Dili Matbaası, 1964.
- Özök, Rükü. *Düzce-Bolu İsyanları*. İstanbul: Milliyet Yayınları, 1971.
- Öztoprak, İzzet. *Kurtuluş Savaşı'nda Türk Basını*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yay., 1981.
- Öztüre, Avni. *Nicomedia İzmit Tarihi*. İstanbul: Çeltüt Matbaacılık, 1969.
- Pehlivanlı, Hamit. *Askeri Polis Teşkilâtı*. Ankara: Genelkurmay Başkanlığı, 1992.
- Sander, Naci Sadullah. "İstiklâl Savaşının İlk Cephesi Nasıl Kuruldu". *Cumhuriyet*, 18.5.1968-17.6.1968.
- Sarıbay, Selim. *İstiklâl Savaşında Mudurnu-Bolu-Düzce*. Aydın: Aydın Halkevi, 1943.
- Selçuk, İlhan. *Yüzbaşı Selahattin'in Romanı*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1987.
- Selek, Sabahattin. *Anadolu İhtilali*. İstanbul: İstanbul Matbaası, 1965.
- Shaw, Stanford - Shaw, Ezel Kural. *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*. İstanbul: e Yayınları, 1983.
- Sofuoğlu, Adnan. *Kocaeli ve Sakarya'da Kuvâ-yı Milliye ve Karşı Faaliyetler*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, 1987.
- Sonyel, Salahi R. *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1973.
- Söylemezoğlu, Galip Kemali. *Başımıza Gelenler*. İstanbul: Kanaat Kitabevi, 1939.
- Söylemezoğlu, Galip Kemali. *Otuz Senelik Siyasi Hatıralarımın Üçüncü ve Son Cildi (1918-1922)*. İstanbul: Ülkü Basımevi, 1953.
- Su, M. Kâmil. *Köprülülü Hamdi Bey ve Akbaş Olayı*. Ankara: Kurtuluş Ofset, 1984.
- Şapolyo, Enver Behnan. *Mustafa Kemal Paşa ve Millî Mücadelenin İç Âlemi*. İstanbul: İnkılap ve Aka Kitabevleri, 1967.
- Şehidoğlu, Süreyya. *Millî Mücadele'de Adapazan - Bolu - Düzce - Hendek ve Yöresi Ayaklanmaları*. Ankara: y.y., 1970.
- Şimşir, Bilâl N. *Malta Sürgünleri*. İstanbul: Milliyet Yayınları, 1976.
- Şimşir, Bilâl N. *İngiliz Belgelerinde Atatürk*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1973.
- TBMM Zabıt Ceridesi*, C. I-VI.
- Tansel, Selahattin. *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*. Ankara: Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı, 1973.
- Tansu, Samih Nafiz. *İki Devrin Perde Arkası*. İstanbul: Ararat Yayınevi, 1969.
- Tekeli, İlhan - İlkin, Selim. *Ege'de Sivil Direnişten Kurtuluş Savaşına Geçerken, Uşak Heyet-i Merkeziyesi ve İbrahim (Tahtakılıç) Bey*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1989.

- Tengirşenk, Yusuf Kemal. *Vatan Hizmetinde*. Ankara: Kültür Bakanlığı, 1981.
- Tunaya, Tarık Zafer. *Türkiye'de Siyasal Partiler*. İstanbul: Hürriyet Vakfı Yay., 1986.
- Türk İstiklâl Harbine Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri*. Ankara: Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, 1972.
- Türk İstiklâl Harbi*, C. II-VI, Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1974.
- Türkgeldi, Ali Fuat. *Görüp İşittiklerim*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay., 1984. Türkgeldi, Ali. *Moudros (Mondros) ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi*. Ankara: Türk Devrim Tarihi Enstitüsü Yayınları, 1948.
- Tütengil, Cavit Orhan. *Sakarya Basını*. İstanbul-Adapazarı: Sakarya Sosyal Araştırma Merkezi, 1968.
- Uluğ, Naşit Hakkı. *Hemşehrimiz Atatürk*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yay., 1973.
- Uran, Hilmi. *Hatıralarım*. Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1959.
- Yalman, Ahmet Emin. *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim*, İstanbul: Rey Yay., 1970.
- Yetkin, Gıyas. *Ateşten Ateşe Büyük Türkiye*. Ankara: Bütün Türkiye Yayınevi, 1969.
- Yetkin, Gıyas. *Kuruluşundan Bugüne Kadar Edremit'te Olup Bitenler*. Balıkesir: Türkdili Matbaası, 1957.
- Yunus Nadi. *Ankara'nın İlk Günleri*. İstanbul: Sel Yayınları, 1955.
- Yüce, Rifat. *Kocaeli Tarih ve Rehberi*. İzmit: Türkyolu Matbaası, 1945.

Yazarlar Hakkında / About Authors

**Prof. Dr. Adnan SOFUOĞLU | Hacettepe Üniversitesi |
adnans[at]hacettepe.edu.tr | ORCID: 0000-0002-6967-5482**

Adnan Sofuoğlu 1955'te Sakarya'da doğdu. 1980 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünde lisans eğitimini tamamladı. Yüksek lisansını Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü'nde aldıktan sonra aynı üniversitede doktora unvanını aldı. Doktora tezini hazırladığı enstitüde araştırma görevlisi olarak devam eden Sofuoğlu, daha sonra Hacettepe Üniversitesi'nde öğretim görevliliğine atandı. 1999-2004 yılları arasında Bilkent Üniversitesi Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Birimi'nde yarı zamanlı ders vermiş olan Sofuoğlu'nun idari görevleri arasında Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü müdür yardımcılığı, Atatürk Kültür, Dil ve Yüksek Kurumu bünyesindeki Atatürk Araştırma Merkezi başkanlığı bulunmaktadır. Halen Hacettepe Üniversitesi'nde Profesör olarak görev yapmaktadır.

**Prof. Dr. Adnan SOFUOĞLU | Hacettepe University |
adnans[at]hacettepe.edu.tr | ORCID: 0000-0002-6967-5482**

Adnan Sofuoğlu was born in Sakarya in 1955. He completed his undergraduate education at Istanbul University, Faculty of Literature, Department of History in 1980. After receiving his master's degree at Hacettepe University Atatürk's Principles and Revolution History Institute, he got a Ph.D. in History at the same university. Sofuoğlu continued as a research assistant at the institute where he prepared his doctoral thesis, and then he was appointed as a lecturer at Hacettepe University. Between 1999 and 2004, Sofuoğlu taught part-time at Bilkent University's History of the Republic of Türkiye Unit, and his administrative positions included deputy director of Hacettepe University's Institute of Atatürk's Principles and History of Turkish Revolution, and head of the Atatürk Research Center within the Atatürk Culture, Language and High Institute. He is currently a Professor at Hacettepe University.

**Prof. Dr. Taner BİLGİN | Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi |
taner.bilgin[at]bilecik.edu.tr | ORCID: 0000-0001-6018-5957**

1979 yılında Adana'da dünyaya geldi. İlk orta ve lise öğrenimini Adana'da tamamladı. 2003 yılında Dumlupınar Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih bölümünden mezun oldu. Aynı yıl Dumlupınar Üniversitesi'nde okutman olarak göreve başladı. 2007 yılında Dumlupınar Üniversitesi, Tarih bölümünde Yüksek Lisans öğrenimini tamamladı. İlgili yıl içerisinde Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi'nin kurulmasıyla birlikte okutman olarak bu üniversite de görev yapmaya başladı. 2008 yılında Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalında başladığı doktora öğrenimini 2012 yılında "Millî Mücadele Döneminde Bilecik" isimli teziyle tamamladı. 2018 yılında Atatürk İlkeleri ve Cumhuriyet Tarihi alanında doçentliğini aldı. 2023 yılında Profesör kadrosuna atanan Bilgin, halen Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesinde Öğretim Üyesi olarak görev yapmaktadır. Millî Mücadele Döneminde Bilecik, Bir Türk Beyi Ebulfez Elçibey, Hilal-İ Ahmer Ebe Ve Hemşire Eğitimlerinin Öncüsü Besim Ömer Paşa, Yüzüncü Yılında Bilecik Mülakatı 5 Aralık 1920-2020 Anadolu Yükselirken gibi kitapları bulunan Bilgin, Millî Mücadele, Türk Dış Politikası ve Uluslararası ilişkiler konusunda birçok makale ve bildirisi bulunmaktadır.

**Prof. Dr. Taner BİLGİN | Bilecik Şeyh Edebali University |
taner.bilgin[at]bilecik.edu.tr | ORCID: 0000-0001-6018-5957**

He was born in 1979 in Adana. He completed his primary, secondary, and high school education in Adana. In 2003, he graduated from Dumlupınar University, Faculty of Science and Literature, Department of History. In the same year, he started to work as an instructor at Dumlupınar University. In 2007, he completed his master's degree in History at Dumlupınar University. With the establishment of Bilecik Şeyh Edebali University in the relevant year, he started to work as an instructor at this university. In 2008, he started his doctoral studies at Sakarya University Institute of Social Sciences, Department of History, and completed his doctorate in 2012 with his thesis titled "Bilecik in the Period of National Struggle". In 2018, he received his associate professorship in the field of Atatürk's Principles and History of the Republic. In 2023, Bilgin was appointed as a professor and is currently a faculty member at Bilecik Şeyh Edebali University, Faculty of Humanities and Social Sciences. Bilgin, who has books such as Bilecik in the Period of National Struggle, A Turkish Bey Ebulfez Elçibey, Pioneer of Hilal-İ Ahmer Midwife and Nurse Trainings Besim Ömer Pasha, Bilecik Interview in its Centenary Year December 5, 1920-2020 Anatolia Rising, has many articles and papers on National Struggle, Turkish Foreign Policy and International Relations.